

HUMAN

RIGHTS

HUMAN

**RAPORTI E CIVILUNE
MALIPESKO VASH
MANUSHIKANE HAKAYA**

ANI KOSOVA ANO 2023

HUMAN

RIGHTS

MAYI 2024

TABELA E ANDRIPESKI

1. KHUVIPE

2. METODOLOGIA

3 GENERALUNO RAMI VASH O MANUSHIKANA HAKAYA ANI KOSOVA

4. EKZEKUTIVUNO ANDRIPE

5. SEKCIA A: CIVILUNE THAY POLITIKUNE HAKAYA

- 5.1 O hako vash jivdipe
- 5.2 Aqhavipe e torturako, mizeruno treteripe, namanushipesko thay telaripesko
- 5.3 O hako vash tromalipe thay siguripe e personesko
- 5.4 O hako vash hakyuno krisipe thay efektivuno vastushi
- 5.5 Tromalipe e vakeripesko thay godinipesko, o hako vash informipe thay o hako vash privatipe
- 5.6 Tromalipe vash mesto kedipe
- 5.7 Tromalipe e kedipesko
- 5.8 Tromalipe vash pakyavipe, godornipe thay religia

6. SEKCIA B: EKONOMIKUNE, SOCIALUNE THAY KULTURUNE HAKAYA

- 6.1 O butyake hakaya
- 6.2 The right to education
- 6.3 O Hako vash sastipe
- 6.4 Ilakake hakaya
- 6.5 Kulturake Hakaya

7. SEKCIA C: O HAKAYA E SPECIFIKUNE PERSONYENGO THAY GRUPENGO

- 7.1. Juvlence hakaya thay polyuno yekhipe
- 7.2. Qhavorence hakaya
- 7.3. Ternenge hakaya
- 7.4. O hakaya e personyengo e samatredime shaipyenca
- 7.5. Na-buderune komunitetenge hakaya
- 7.6. Hakaya vash LGBTIQ+
- 7.7. Manusha ano phiripe

8. Sekcia D: MASHKAR-THEMUTNE PUQIPYA/SPECIFIKUNE MANUSHIKANE HAKAYENGE PUQIPYA

- 8.1. Tranzicionaluno hakaibe thay manushikane hakaya
- 8.2. Korupcia thay manushikane hakaya
- 8.3. Ambienti thay manushikane hakaya
- 8.4. O Hako vash Yekhipe thay Na-Diskriminipe

LISTA E TERMENYENGI THAY KVASHIPYA

Ahtisaresko Plani (2007)	Sahastardo Propozipe vash Alosaripe e Kosovake Statusesko
AGK	Asociacia e Kosovake Zhurnalistyengi
BP	Bazikuni Prokuroria
BSPK	Konfederata e Biumlavde Sindikatengo ani Kosova
CAT	Konventa mamuy Tortura thay Yaver Mizerune Treteripya, Namanushipeske vay Telaripeske
CEDAW	Konventa vash Eliminipe e Sah Formengo e Diskriminipesko Mamuy Juvla
CERD	Konventa vash Eliminipe e Sah Formengo e Rasyuna Diskriminaciako
CoE	Evropako Konsili
CPT	Evropako Komiteti vash Angloaqhavipe e Torurako thay Namanushipesko vay Telaripesko Krisipe vay Telaripesko Treteripe
CRC	Konventya vash o Hakaya e Qhavorenge
CRPD	Konventya vash o Hakaya e Personyengo e Samatredipe Shaipyenca
CRSV	Seksualuni violenca phanglo e konflikteya
CMO	Civilune malipeske organizacie
ECHR	Evropaki Konventa vash Manushikane Hakaya
ECTHR	Evropaki Kriselin vash Manushikane Hakaya
ECPMF	Evropako Centro vash Pres thay Medieengo Tromalipe
EU	Evropaki Unia
FCNM	Rameski Konventa vash Garavipe e Nacionalune Minoritetengo e Evropake Konsilesko
ANJF	Agencia vash Yuridikuno Azhutipe Bizo Pokipe
KR	Kosovako Raibe
HRN	Manushikane Hakayengi Rafin Kosova
ICCPR	Mashkarthemutno Pakti vash Civilune thay Politikune Hakaya
ICESCR	Mashkarthemutno Pakti vash Ekonomikune, Socialune thay Kulturake Hakaya
MTT	Mekhle Thanutne andar o Them
KPM	Blumlavdi Komisia vash o Medie
IPA	Kosovaki Agencia vash Informipe thay Privatipe
Istanbulski Konventa	Evropake Konsilski Konventa vash Angloaqhavipe thay Maripe e Violencako mamuy Juvla thay Familiaruni Violenca
KAA	Kosovaki Agencia vash Akreditipe
ASK	Kosovaki Agencia vash Statistike
SHKK	Kosovako Korektipesko Servisi

KGJK	Kosovako Kriselinyako Konsili
KP	Kosovaki Policia
KPK	Kosovako Prokurorialuno Konsili
KPCVA	Kosovaki Agencia vash Komparipe thay Verifikipe e Ilakako
PKBGJ	Kosovako programi vash Polyengo Yekhipe
K-Albani	Kosovako Albani
K-Ashkali	Kosovako Ashkalia
K-Egipqani	Kosovako Egipqani
K-Roma	Kosovako Rom
K-Serbi	Kosovako Serbi
LGBTIQ+	Lesbike, Homoseksualya, Biseksualya, Transseksualya, Queer thay Intersex+
IPK	Inspektorati e Butyako ani Kosova
MKRS	Ministria vash Kultura, Terne thay Sporti
KIK	Komunaluni Komisia vash o Irlande
MESTI	Ministria vash Edukipe, Skencia, Tehnologia thay Inovacia
MFPT	Ministria vash Finance, Buti thay Transferya
MPMS	Ministria vash Buti thay Socialuno Dikhipe
MS	Ministria vash Sastipe
MH	Ministria vash Hakaibe
NCPD	Themutno Konsili vash Personya e Samatredime Shaipyenca
BRO	Biraipkani organizacia
NPM	Nacionaluno Preventivuno Mekanizmi
OECD	Organizacia vash Ekonomikuno Ledeipe thay Evolviripe
ZQM	Ofisi vash Shukarno Raipe, Manushikane Hakaya, Yekhune Shaipy, thay Na-Diskriminipe
OHCHR	Ofisi e Yekhune Themyenge Uqe Komisioneresko vash Manushikane Hakaya
OIK	Institucia e Populaciake Avokateski ani Kosova
OPCAT	Opcionaluno Protokoli vash e Konventa mamuy Tortura thay Yaver Mizerune Treteripy, Namanushipeske vay Telaripeske
OSCE	Organizacia vash Siguripe thay Ledeipe ani Evropa
PIK	Policiako Inspektorati ani Kosova
PISA	Programi vash Internacionaluno Studentyengo Notadeipe
SOC	Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri
SPO	Kosovaki Specialuni Prokuroria
ATK	Administracia e Taksaki ani Kosova
UDHR	Universaluni Deklaracia vash Manushikane Hakaya
UN	Yekhune Nacie
UNESCO	Yekhune Naciengi Edukipeski, Skenciaki thay Kulturaki Organizacia
UNHCR	Yekhune Naciengo Uqo Komisioneri vash Nashle Manusha
UNICEF	Yekhune Naciengo Qhavorengo Fondi
UUESC	Yekhuni Unia vash Edukipe, Skencia thay Kultura ani Kosova
Venice Commission	Evropaki Komisia vash Demokracia Prekal o Krisi
WGMP	Butyarni Grupa vash Biarakhle Personya
WHO	Lumiaki Sastipeski Organizacia

1. INTRODUKCIA

1. Raporti e Civilune Malipesko¹ vash Manushikane Hakaya ani Kosova dela yekh mothavipe vash situacia e manushikane hakayengi ani Kosova pe 2023 leindoy kotor o sherune puqipya, ushka-vipya e manushikane hakayengo thay o sfide ano realizipe e manushikane hakayengo. Raporti kerdilo khetane e civiluna malipeske organizaciencar (BRO) kola kerna buti ano ververutne uma-la vash o manushikane hakaya. Raporti sile pe resipe te servirinel yekh biumlavdo vastushi vash notadeipe e generaluna situaciako vash manushikane hakaya ani Kosova, pherindoy ayekha o ekzistimo quqipe ano khetano raportipe vash o manushikane hakaya ani Kosova ano lokalune thay mashkarthemutne nivelya, sar vi vash bayaripe e ledeipesko thay koordinipe mashkar o BRO.

2. Raporti sito strukturimo ano shtar sherune kotora. Sekcia A treterinela o civilune thay politikune hakaya, leindoy kotor hakaya vash aqhavipe e torurako, mizeruno treteripe, namanushipesko vay telaripe; o hako vash tromalipe thay siguripe e personesko, o hako vash kriselinako procesi thay akcesi ano hakaibe; tromalipe e vakeripesko, godinipe, informipe thay o hako vash privatipe; tromalipe vash mestipesko kedipe; hako vash kedipe, tromalipe e pakyavipesko, religiako thay godornipasko. Sekcia B uqharela o ekonomikune, socialune thay kulturake hakaya, ayekha vi o hako vash edukipe; o hako vash sastipe; o butyako hako, thay o hako vash ilaka, thay agorinla yekhe mothavipea vash kulturake hakaya. Kotor C treterinela o hakaya e personyengo ano qalavde pozicie, sar si o hako vash qhavore, terne, personya e samatradime shaipyencar, haricune komunitetya, komuniteti LGBTQI+ thay personya ano phiripe. Raporti agorinela e Sekcia D, kote elaboringyola yekh gendo e mashkar sektorialune thay manushikane hakayenge puqipyengo sar si, tranzicionaluno hakaibe thay manushikane hakaya, korupcia thay manushikane hakaya, qalavipe e thanipeske puqipyengo ani relacia e manushikane hakayenca, thay hako vash yekhippe thay na-diskriminipe.

2. REDIKHLARDO METODOLOGIAKO RAMI

3. Khetano rapiorti e CMO-go vash o Manushikane Hakaya 2023 servisinja sar sahasardo dikhipe e manushikane hakayenga situaciako ani Kosova vash o bersh 2023. Dokumenti reflektinja kritikune umala ano konteksti e phiravde evolviripesko sar demokratikuno malipe e universalune molipyencar vash manushikane hakaya thay tromalipya ano olesko andripe. Metodologia si qalavdi ano mangipe vash yekh buhle spektreski perspektiva kay kombininela aspekti e politikengo, praktika thay eksperienca. Ayekha, khetano CMO raporti kergyola kotar o buderi raportya vash o manushikane hakaya ani Kosova. Ini kay o raporti sito sahasardo, akceptingyola kay si samatradipya vash odova so uqhardilo.

¹ Dikh o Raportya Civilune Malipasko vash e situacia e Manushikane Hakayengi ani Kosova ano bersha [2019](#), [2020](#), [2021](#) thay [2022](#). Akava raporti realizisalo ano financiaruno phikodeipe kotar e Komponentya vash Manushikane Hakaya e Yekhvahtuna Administratako e Yekhune Naciengi ani Kosova thay Ofisi e Uqe Komisioneresko e Yekhune Naciengi vash Manushikane Hakaya (OHCHR).

4. Procesi e draftpesko e raportesko bazirisalo ano pratsav e pherde kotorleipesko thay hulayipe kotar sherune CMO kola kerna buti ani umal e manushikane hakayengi ano lokaluno thay nacionaluno niveli. Kedipyta e detalyengo vash keripe akale khetane CMO raportesko vastisale ne-save metode. Angluno, raporti sito rezultati e kontributyengo kotar 37 CMO kola kerena buti vash manushikane hakaya. Sakoya CMO puqlile te den sherune detalya ano olenge repsektivune darakeripeske umala. Akava dengya shaibe vash grupiripe e raportesko ano shtar sekcie. Sekcia A sito phando e situaciya vash o civilune thay politikune hakaya ani Kosova. Palo late lungyargola kotar Sekcia B, koya adresinla socio-ekonomikune thay kulturake puqipya. Ani Sekcia C, o hakaya vash personya ano qalavde pozicie siton egzaminime phiravde kotar mashkar sektorialune puqipya leindoy kotor tranzicionaluno hakaibe, korupcia, thanipe thay na-diskriminipe ani Sekcia D.

5. Sar kotar o raporti 2022, HRN evolviringya metodologiya vash alternativuno detalyengo kedipe. Prekal o bershane, bershune CMO raportya ande pe dikhipa kritikuno mangipe vash notadeipeske mekanizmya kola shay te musayren thay monitorinen o implementipe o manushikane hakayengo ani Kosova ano may kvantitativune termya. O sheruno resipe e sakole bershune raportesko sito shaibe e musayripesko thay komparipesko vash o evolviripe e manushikane hakayengo e vahteske nakhipeya. Kerindoy e metodologiya evolvirimi kotar o Ofisi e Uqhe Komisioneresko e Yekhune Naciengo vash Manushikane Hakaya (UNHCR), koya mothavela o evolviripe e manushikane hakayengo, amen kergyam buti e redikhlarda metodologiya kay dela shaibe te kergyol vahteske skalake komparipya. Ani baza e listako e indikatorenge evolvirime vash sakoya manushikane hakayengi sekcia, kedime detalya mothavna na numay kvantitativune tentipya vash te la kan o konteksti. On siton vi rezultati e kvantitativuno musayripe e maushikane hakayenga situaciako. Pe agor, akava raporti phikoingyola ano yekh buhhlo rodlaripe ani mesalin. Vash sakoya sekcia, o detalya kedisale kotar yekh baro gendo e pakyavutne resursengo. Avri akalestar, raporti vi ayekha dikhlardilo ano trin suksesune faze ano draftpesko procesi. Prekal o trin konsultatitvune kedipyta organizime kotar Human Rights Network²(HRN, Novembri 2023, Februari 2024 thay Marti 2024), sar vi yekh konsultatitvuneo kedipe e publikune institucienar ano Januari 2024, o CMO kay kontribuinde sine ani situacie te diskutinen o arkahipya thay te den sugestie palo odova kotorleime ano khetano CMO raporti. May buderi, konsultatitvune procedure kerdile shayutne prekal o emailenge korespodence mashkar BRO YIHR KS thay konraktive rodlarne.

6. O 37 BRO kontribuinde ano akava raporti: Action for Mothers and Children (AMC), Activism Roots, Advancing Together (AT), Advocacy Center for Democracy Culture (ACDC), Aktiv, Asociacia e Kosovake Zhurnalistyengi, Asociacia e Paraplejikune thay Paralizime Qhavorengo ani Kosova (HANDIKOS), Balkaneski Rodlaripeski Raportipeski Rafin Kosova (BIRN), Centro vash Afirmativune Socialune Akcie (CASA), Centro vash Yekhipa thay Tromalipe (CEL), Centro vash Informipe thay Socialuno Buhlaripe (QIPS), Civilune Hakayengo Programi Kosova (CRP/K), Koalicia e BRO vash Qhavorengo Garavipe (KOMF), Forumi vash Civilune Mestipesko Servisi (ZFD), GAP Instituti, Grupa e Krisyune thay Politikuen Studiengo (GLPS), Manushikane Hakayengo Centro Kosova (HLCK), Kosovaki Avokipeski Grupa (KAG), Kosovaki Civilune Malipeski Fondacia (SHKKF), Kosovako Polyune Studiengo Centro (KGSC), Kosovako Instituti vash Hakaibe (IKD), Kosovake Ternenge Avokatya

2 Human Rights Network (HRN) (2023). The HRN is a network of seven organizations that work together on further advancing human rights for all in Kosovo. Members of the HRN are: Youth Initiative for Human Rights – Kosovo (YIHR KS), Association of Paraplegics and Paralyzed Children of Kosovo HANDIKOS, Center for Equality and Liberty (CEL), Kosovo Law Institute (KLI), Kosovar Gender Studies Center (KGSC), New Social Initiative (NSI), Voice of Roma, Ashkali and Egyptians (VoRAE). YIHR KS is the founder and the Secretariat of the HRN.

(KYL), Kosovo Women for Women (KW4W), Kosovo Women's Network (KWN), Lëvizja FOL, Medica Gjakova, Biarakhle Manushengo Resuryengo Centro (QBPZH), New Social Initiative (NSI), BRO Pishtaret, Centro vash Informipe, Kritika thay Akcia (QIKA), Save the Children Kosova/o, Terre des Hommes (TDH), Kosovako Centro vash Rehabilitipe e Torturake Viktimengo (QKRMT), TOKA, Voice of Roma, Ashkali and Egyptians in Kosovo (VoRAE), Vullnetaret e Qytetit (VEQ), Youth Initiative for Human Rights Kosovo (YIHR KS).

3. GENERALUNO RAMI VASH MANUSHIKANE HAKAYA ANI KOSOVA

7. Kosovako dedikipe vash manushikane hakaya thay bazikune tormalipya sito shukar hramimo ani Konstitucia thay olaki legislacia, miratindoy yekh sahasardo trinverutno akcesi. Anglune, e Kosntitucia inkorporinla yekh gendo e proviziengo dedikime vash garavipe e bazikune tormalipyengo thay manushikane hakaya. Nukta 3 e Kosntituciaki eksplicitune obliginla e publikune autoriteen ani Kosova kay te sigurinen yekhuno treteripe anglo krisi thay sasavo respektipe e sasave internacionalune penjarde sherune manushikane hakaya thay tormalipya. Avri akalestar, Nukta 7 e Konstituciako thay themelune tormalipya manushikane penjarutne internacionalune. Avri akalestar, thavd 7 e Konstituciako decizinla kay o bazikune principya e konstituciake rendosko ani Kosova, mothavdinoy o molipya sar yekhipe, respektipe o manushikane hakayengo thay na-diskriminipe, e specifikune penjaripeya vash polyengo yekhipe sar bazikuno principi. Qhand II e Konstituciako therla specifikune dispoziciye kova garavla civilune hakaya thay politikune, leindoy ktor o hakaya vash hakyuno krisipe, privatipe thay godinipesko tormalipe, mothavipe, mesto keripe, amalipe thay phiripe. Oy vi buharelala o garavipe e ekonomikune, socialune thay kulturake hakayengo, leindoy ktor o hako vash edukipe thay profesiako tormalipe. Si molipe te leparyol ani Nukta 53, kova decizinla kay sakova interpretipe e manushikane hakayengo thay bazikune tormalipya, sar si garantimo kotar Kosovaki Konstitucia, musay te oven ani harmoniya e yurispodencia decisimi kotar Evropaki Kriselin vash Manushikane Hakaya.

8. Duyto, e Kosova ktorleinla ano nesave internacionalune instrumentya vash manushikane hakaya ano olako themesko krisisko rami. Ayekha ktorleipe baziringyola ani Nukta 22 e Konstituciako, kova mothavla kay enya instrumentya e Yekhune Naciengo (UN) thay regionalune manushikane hakayenge instrumentya siton direkt aplikime ani Kosova, pasharindoy ayekha pheruni krisuni baza vash garavipe thay promovipe o manushikane hakaya thay tormalipya ani Kosova. Ano septembro e bershesko 2020, Kosovako Sombeshipe yaveringya e Nukta 22 ktorleindoy ini e Evropake Konsilski Konventa vash Angloaqhavipe thay maripe e Violencako mamuy Juvla thay Familiaruni Violenca (Istanbul Conention) mashkar o direktune aplikime manushikane hakayenge instiumentya, hramipeya ayekha yekh vasho avancipe vash juvlane hakaya. Ano Oktobri 2023, KS rodingya te yaveringyola e Nukta 22 e Kosntituciako vash te ktorleinel e Yekhune Naciengi Konventa vash Hakaya e Personyengo e Samatredime Shaipyencar (CRPD). Numay, o amandemanti aqhavdilo vash politikune sebebpya, palo kay ano votipe akale propozime yaveripyengo na sine o deputetya e serbyune komunitetisko. Sah akala instumentya direktune phiravutne vash manushikane hakaya sile anglipe ani Kosovaki legislacia vay yaver aktya e publikune instituciengo ano sure e konflikteske. Ini soske e Internacionaluni Konventa vash Ekonomikune, Socialune thay

Kulturake Hakaya (ICESCR) na sitoy mashkar o internacionalune instrumentya vash manushikane hakaya kola implementingyona ani Kosova, Kosovako Sombeshipe miratingya e 2030 Agenda thay olake 17 Savahtune Evolviripeske Obyektive yekha unanimuma rezolucia e 24 Yanuareya, 2018, deindoy yekh vashno khuipesko thavd vash promovipe thay garavipe o ekonomikune, socialune thay kulturake hakayengo ani Kosova. Yekhune, Akciako Plani 2021-2023 vash o implementipe e Programesko vash Garavipe thay Promovipe e Manushikane Hakayengo thay Bazikune tromalipya 2021-2025 dla direktuni referenca vash harmonizipe e krisiyune ramesko ani Kosova e Ekonomikune, Socialune thay Kulturake Hakayengo (ESCR) formulime ano internacionaluno niveli. Hramipeya, o bersh 2023 hraminla o 75. bersh e Universaluna Deklaraciako vash Manushikane Hakaya (UDHR). UDHR servinla sar yekh historikuno dokumenti kova decizinla manushikane hakaya thay tromalipya universalune penjarde thay garavde. Olako vashnipe sito ani rola kay therla sar yekh bar temeli e internacionalune krisesko vash manushikane hakaya.

9. Pashe akaleske, sar kay e Kosova na sitoy kotor ani niyekh organizacia kay implementinela thay dikhalrela akala instrumentya, aplikipe thay dikhlaripe e ayekha instrumentyengo sito kotorune aplikimo, anavipeya siton trin internacionalune mekanizmya kola dikhlarna dakordipe e relevantune konventenca prekal o raportya kotar dikhlaripaske organya. Akate kotorleinla Konventa vash Angloaqahvipe thay Yaver Mizerune Treteripya, Namanushipeske Ovipya thay Telaripe; Evropake Konsilesko Konventako Rami vash Garavipe o Nacionalune Haricune komunitetengo thay Evropake Konsileski Konventa vash Angloaqahvipe thay maripe e Violencako mamuy Juvla thay Familiaruni Violenca (Istanbuleski Konventa).³ Trin konvente prekal olenge monitoripeske mekanizmya publikinde raportya e rekomandipyencar ano bersh 2023. Pashe akaleske, Kosova sitoy jeni ani Veneciaki Komisia e Evropake Koncileski (CoE), koya dengya molipyune kontributya vash te sigurinen kay e propozimi legislacia sito yekhuni e manushikane hakayenge standardyenca.

10. Trinto, Konstitucia dedikinla yekh qhand vash garavipe thay promovipe e na-buderune komunitetengo ani Kosova, kotorleindoy ini nesave pherune dispozicie kola sigurinenena afirmativune mase ano garavipe e politikune-ekonomikune thay socialune garavipesko e na-buderune komunitetengo ani Kosova.

11. Ano 2015, Kosova kergya may baro progresi ano harmonizipe olake krisiyune ramesko e e internacionalune standardyencar miratipea e pakosko e bazikune krisiyengo vash manushikane hakaya, leindoy kotor o Krisi Nr. 05/L-019 vash Populaciako Avokati, Krisi Gn. 05/L-020 vash Polyengo Yekhipe thay Krisi Gn. 05/L-021 vash Garavipe kotar Diskriminipe. Olengo pherdo aplikipe sito efektivuno vash implementipe e manushikane hakayengo.

12. Kosova kreiringya organya thay mekanizmya dedikime vash promovipe thay garavipe e manushikane hakayengo. Institucia e Populaciake Avokateski ani Kosova (OIK) sito yekh kotar o biumlavde organya thay kompetentuno vash monitoripe thay garavipe e manushikane hakayengo thay tromalipya e individyengo kotar o nakrisune aktya thay publikune autoritetya. Ofisi vash Shukarno Raipe, Manushikane Hakaya, Yekhune Shaipya thay Na-Diskriminipe (ZQM) sito yekh organi ano rami e Ofisesko e Sheruneministresko. ZQM kerla politike ani umal e shukarne raipesko, manushikane hakaya, yekhune shaipya thay diskriminipasko maripe, thay vi dikhlarla thay dela godideipya vash Ministrie ano akala umala. Presidencialuno Konsili vash Demokracia sito yaver vashno

3 Sah trin Konsilya siton talo CoE

organi fokusimo ano bayaripe e pherde realizpesko e Manushikane Hakayengo ani Kosova. Yaver vasne institucieng e organya sito Mashkar-Ministrialununi Koordinipeski grupa vash Manushikane Hakaya, Ofisi vash Komisioneresko vash Qhibya, Agencia vash Polyuno yekhipe, Agencia vash Yuridikuno Azhutipe Bizo Pokipe thay Agencia vash Informipe thay privatipe, thay KS Komiteti vash Manushikane Hakaya anavimo kotar nekobor sherune institucie.

4. EKZEKUTIVUNO ANDRIPE

13. Ano 2023, Kosova lungyarga te arakhlol e sfidencar ano garavipe e civilune thay politikune hakayengo, leindoy kotor hako vash jivdipe, manushipesko treteripe, keripe e torturako, thay tromalipe thay siguripe e personesko. Biumpulavdo yekh zorale krisyune ramesko, darakeripyua luyarana kana kergyola lafi vash kualiteti e sastipeske dikhipesko thay servisya e mentalune sastipesko e grupengo e qalavde komunitetengo ano ulavipe. Sure e qhelale treteripesko, politikune tenzie thay puqipyua e siguripeske mothavde o mangipe vash o laqharde sure kotar publikune institucie vash te adikergyon e standardyencar vash manushikane hakaya. Nesave pozitivune tentipyua vash te adresinen o socio-politikune puqipyua thay civilune darakeripyua kerdile kotar KR, sar mothavgyola ano avutno raporti, numay si musaibe vash buti vash te garavgyon o politikune thay civilune hakaya vash o sah Kosovake dizune.

14. Ani sfera e ekonomikune, socialune thay kulturake hakyengo, Kosova mothavgya progresi thay luyarde sfide ano bersh 2023. Dikhlile nesave evovliripyua ano butyake hakaya, edukipe, sastipesko dikhipe, ilakake hakaya thay kutlurako kustikipe, numay kishlipe ano phiravipe e butyake krisesko, diskriminipe ano edukipe thay sastipesko dikhipe, namusayutni infrastruktura e sastipeske dikhipesko thay puqipyua e ilakake hakyengo aqhona luyarde ano ulavde sure e nalekanipyengo vash kulturuno barvalipe e ilakengo e Ortodoksyune Khangeriako thay incidentya kay silen pe resipe religiake obyektya kay hraminena o lungyarde tenzie.

15. Tentipyua vash te adresinen o hakaya thay sfide kolencar arkahlona o specifikune grupe, leindoy kotor juvla, individya LGBTIQ+, na-buderune komunitetya, qhavore, personya e samatredime shaipyenca, thay manusha ano phiripe, sine evidentuno ano 2023. Bimlavdo progreseske ano legislaciako rami thay institucionalune mekanizmya, aqhona vasne aqhavipyua, sar mothavgyola ano raporti e diskriminipeya, femicidi, violenca thay samatredimo institucionaluno phikoipe kay luyarela te therel qalavipe ko qalavde grupe. Ledepeske akcie mashkar o themeske institucie, organizacie e civilune malipesko thay mashkarthemutne parnterya sito musayutno vash te vakaren o hakaya akale komunitetengo.

16. Ano adresipe e mashkar-sektorialune puqipyengo sar si tranzicionaluno hakaibe, manushikane hakaya, thay korupcia, raporti ka hraminel o progresi thay sfide ani Kosova ano 2023. Publikune institucie arkahlona e aqhavipyencar kana vakergyola vash konsultipe e ververutne interesime rigencar, sar vi ano aspekti e transparencako thay politikuno mangipe. Korupcia aqhola yekh vasni sfida, mothavidnoy rizikyua ano garavipe e manushikane hakayengo thay phiraviep e krisesko. Biumpulavdo kotar legislaciake reforme thay mase mamuy korupcia, nanipe e phriavipesko thay napkayvipe e publikako ko raipeske sevalutne luyargya, mothavdinoy o mangipe vash bayripe e transparencako, godornipe thay pakyavipe e publikako ko institucie.

5. SEKCIA A: CIVILUNE THAY POLITIKUNE HAKAYA

5.1 O hako vash jivdipe

17. O hako vash jivdipe, kova definyola sar absolutuno hako, garantinela buhlo garavipe kotar internacionalune krisya vash manushikane hakaya. O hako vash jivdipe penjargyola kotar e Nukta 3 e Universaluna Deklaraciako vash Manushikane Hakaya (UDHR), Mashkarthemutno Pakti vash Civilune thay Politikune Hakaya (ICCPR), thay Nukta 2 kotar Evropaki Konventa vash Manushikane Hakaya (ECHR), leindoy kotor yaver internacionalune konvente. Ano yekhipe e definicia e Nuktako 6 e ICCPR, o hako vash jivdipe sito "biyamo hako e sakole personesko vash jivdipe" thay o hako vash na "ulavipe daykaste ano arbitraruno drom."⁴ Sito vasno te potencigyol kay na meklola ushka vipe akale hakosko kotorleindoy o vahti e humanitarune krizengo vay maripasko. Ani niveli e Kosovaka Konstituciako, o hako vash jivdipe arakhla oleski legaluni baza ani Nukta 25 thay Nukta 22. Artiklo 25 ayekha aqhavla krisipe meripeya ani Kosova, kova sito ano yekhipe e mangipyencar kotar o ECHR vash aqhavipe e meripesko ano sah ovipya. Obligipe e Krisesko phanglo e hako vash jivdipe therla pozitivuni dimenziya, koya rodla kotar o them te lel o sah manglarde akcie vash garavipe olenge jivdipesko kola arakhola ani olengi yuridikciya.⁵ Kosovaki Konstitucionaluni Kriselin (GjKK) kreiringya kriselinaki sura vash pozitivune obligipya e hakosko vash jivdipe ano ovipe e Diana Kastrati kote e Kriselin decizingya kay "sito obligipe e themeske autoritetengo na numay te adikergyon kotar o jivdipasko leipe e resipeya thay ano na krisuno drom, numay vi ayekha te lel o manglarde akcie vash te garavel jivdipe odolengo kola sito talo olaki yurisdikcia." Ano Februari 2023, Apeleski Kriselin thay Konstitucionaluni Kriselin ani Kosova decisinde kay sar Kosovako Kriselinyako Konsili ayekha vi Kosovako Raibe musay te den 30 mile Euro kompensipe vash o dadalarya e Diana Kastrati, hramindoy ayekha e rola e publikune autoritetengo ano deipe e iranipesko e qalavde rigengo ano ayekha sure. Ano aktkrisipe e kriselinyako vakergyola kay kompensipe atribuingyola emocionalune hasareske kay ulo e familiake Kastrati.⁶

18. 21. Kana vakergyola vash o sastipe, darakeripe vash kvaliteti e sastipeske dikhipesko aqhola mangipesko e kerde krisyencar vash sastipe thay sastipesko siguripe ano ajukeripe e amandamentipyengo. Nevi Strategia e Sastipeske Sektoreko 2023-2030 sito ano ajukeripe e miratipesko. Harjipya vash sastipe, kay siton pashe 3 peshel e GDP, siton duyte may telune ano regioni, dikhle talo mashkaripe ani EU kotar 11 peshel. Biumpulavdo kotar yekh rekorduno bujeti e sastipeske sektoreko pe bersh 2023, institucionaluno godornipe aqhola teluno thay na si mothavne bazirime pe performanca.⁷

19. Jivdipesko lugipe ani Kosova sito may teluno ano regioni, na transmetipeske nasvalipya, may buderi kardiovaskularune nasvalipya thay kanceri, siton sherune sebepya e meripyengo. Sastipesko promovipe thay prevenciake programya vash akala nasvalipya siton kishle. Ini kay kanceresko arakhipesko programi egzistinla, arkahipe na sito sistematikuneo. Vash buderi, skala e meripeski e

4 Dikh [OHCHR](#)

5 Gëzim thay Makfire ASKtrati mamuy Komuniaki Kriselin ani prishtina thay Kosovako Kriselinyako Konsili, [Case No. KI 41/12](#).

6 Koha (2023), [The appeal decides that Diana Kastrati's parents should be compensated with 30 thousand euros](#).

7 EU Komisia (2023), Kosovako raporti 2023, qh. 94-95.

qhavorengi sitoy trin ver may uqi desari mashkaripe ani EU.⁸

20. Kosovake autoritetya phenena kay kerna buti ano anglo aqhavipe e torturako thay qhelale vastipesko, sar si pe paluno EU Komisiako raporti.⁹ Nacionaluno Preventivuno Mekanizmi mamuy Tortura (NPMT), kova kerla buti talo OIK, na arkahla niyekh sura e torturaki thay qhelale vastipesko e phangle jenengo ano paluno periodi e treteripesko.¹⁰ Mothavdindoy kay nesave thana siton narenyune NPMT sar misal psikiatriake institucie. Policiako Inspektorati registringya 14 undrime sure e qhelale vastipesko kotar policiake sevalutne, so biqhalgya ano arestipe thay suspendipe yekhe sevalutnesko. OIK lela 6 rovlarinya mamuy policia e Kosovaka Policiako vash buderi vastipe e zor-alipesko, rezultindoy ano iniciripe e 3 rodларыyengo. Sar si pe BRO KRCT, sito vasno te leparygola kay o sure e qhelale vastipesko ovena ano procesi e transportesko vash ano centro e anglophan-glipesko.¹¹

21. Dikhililo o halovipe e KR e UN Minimalune Standardune Regulencar thay Evropake Phanglipyenge Regule.¹² Pashe akeleske, sfide lungyarena, rodindoy pherune tentipya vash garavipe e phanglengi hakayengo, may buderi ano mashkar e juvlengo, qhayengo thay na-buderune grupengo. Miratipe e Krisesko vash Korektipesko Servisi thay Krisesko vash Ekzekutipe e Penalune Sankcien-go ano Yuli 2022 kanleinla anglipe, ano Ofisi vash Manushikane Hakaya ani Ministria vash Hakaipse dikhlarindoy o phanglengi hakaya. Numay, mothavela o musaipse vash regulative kay pandar na siton miraimpe vash siguripe e efektivune phiravipesko e krisyengo. Kreiripe e Institutesko vash Treteripe e Personyengo (phenglutne) e Ulavde Mangipyencar ani Dubravako korektipesko centro adresinla specifikkune darakeripya, numay tromale menajerialune thana ano Korektipesko Servisi mothavena sfide.

22. Ayekha sar ano may angluno raporti e CMO, phiravutne e butyako thay autoritetya na reste te den respodipe ani adekvatuni rig e bayarde surenge e femicidengo ani Kosova ini kay si kharipya lugyarde vash pherune ovipya ano penjaripe e problemesko ani polyuni baza thay meripe.¹³ Ano periodi e kampanyako "16 Dive e Aktivizmesko mamuy Violenca ani Polyuni Baza", mudaripe e Liridona Ademaj rivazdingya e holi thay protesta e publikako.¹⁴ Ano yekh paluno raporti (2023), Amnesty International hraminela vash nasuksesune angazhipya e KR te garavel e qalavden kotar e violenca ani familia, kritikindoy yekhe gendo e barierengo arakhle kotar o qalavde vash te roden garavipe thay hakaipse.¹⁵ Ini kay bayrile incidentyaya vay femicidi thay may dosna publikuni protes-ta, autoritetya kritikisale vash olengo tang fokusi ano penaluno paldipe. Akava phiravgya ano namanglo phikoipse e viktimengo, sar ini aqhavipe ano kompensipe thay krisiyune hakaya.¹⁶ Rapor-

8 EU Komisia (2023), Kosovako raporti 2023, qh. 94-95.

9 EU Komisia (2023), Kosovako raporti 2023, qh. 30-31

10 EU Komisia (2023), Kosovako Reporti 2023 thay bershuno Raporti NPMT 2022.

11 KRCT (2024), andripe kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

12 Yekhune.

13 Definicia e femicide avela kotar [UN women](#), thay shay te formulinyol sar si: "internacionalune polyune mudaripya kay shay te oven motivime kotar stereotipya e polyune rolengo, diskriminacia mamuy juvla thay qhaya, nayekhuno zor-alipeski relacia mashkar juvla thay mursha, vay hasaripeske socialune norme."

14 Kosovo Online 2023, [Analysis: Violence against women in the region: Femicide - a word that hurts and warns](#)

15 Amnesty International (2023), [Kosovo: Authorities are failing domestic violence victims](#)

16 Amnesty International (2023), [Kosovo: Authorities are failing domestic violence victims](#)

ayekha vi kritikinla publikune informipeske kampanye kola inkurainena e viktimen te raportinen sure ani policia ji kay kay na sfidinela dosta narespektipesko treteripe kotar o sevalutne vash phiravipe e krisesko palo raportipe. Sar si pe ekspertya, medie khelena vasni rola ano nashipe e bare raportipengo dekuraindoy yustifikipyva vash autoritarune akcie.¹⁷

23. Rekomandipyva

- Ministria vash Sastipe musay te aprovinel e Sastipeski Sektorialuni Strategia 2023-2030 kay si pe ajukeripe;
- KR, thay Ministria vash Sastipe musay te theren resipe te pheren EU mashkarune norme kotar 11 peshel e sastipeske harjipyengo;
- KR, thay Ministria vash Sastipe musay te zorakeren sastipeske promovipeske thay nasvalipeske angloaqhavipeske programya e specifikune fokuseya ano kardiovaskularune nasvalipyva thay kanceri;
- Ministria vash Sastipe musay te formirinel sistematikuno kanceresko arakhipeske programya;
- Publikune sastipeske dikhipesko informipesko sistemi musay te ovel funksionalizimo prekal Ministria vash Sastipe pashindoy e bazyune mothavnencar Evropake thay EU regulative;
- Rutinake imunizipeske programya musay te zorakeryon kotar Ministria vash Sastipe vash te sigurinen uqharipeske norme te irangyon anglo Covid-19 nivelya;
- Pretendipyva vash qhelalo treteripe kotar policiake sevalutne musay te lenpe seriozune kotar Kosovako Policiako Inspektoriati thay musay te siguringyol godornipe vash sasavo qhelalo ushkavipe kotar policiake sevalutne;
- Raipeske agencie sar Ministria vash Sastipe, Ministria vash Hakaibe thay Socialune Servisyva musay te evolvirinen lunge vahtune sahararde strategie vash te adresinen thay angloaqhaven sure e abuzipesko ani familia.

5.2 Aqhavipe e torturako, mizeruno treteripe, namanushipesko thay telaripesko

24. Aqhavipe e torturako, mizeruno treteripe, namanushipesko thay telaripesko arakhela olesko internacionaluno penjaripe ani Universaluni Deklaracia vash Manushikane Hakaya (UDHR, Nukta. 5), Konventa mamuy Tortura thay Yaver Mizeruno Ovipa, Namanushipesko vay Telaripe (Nukta. 1), thay Mashkarthemutno Pakti vash Civilune thay Politikune Hakaya (Nukta. 7). Ano lokaluno niveli, Kosovaki Konstitucia (Nukta 27) aqhavla sasavo namanushikano treteripe, tortura vay mizeripe ano pherdo yekhipe e internacionalune penjarde legalune krisyencar (Nukta 22).

25. Ano yekhipë e Nukta 5 e UDHR thaj Nukta 27 e Kosovaka Konstituciako, o hako vash manushikano treteripe thaj torturako aqhavipe sito phanglo, mashkar yaver, e fizikune thaj mentalune integritetea e personengo thaj phanutnengo, kondiciye e anglophanipasko, vastipe e zoralipesko kotar o sevalutnengo pedral civilya thaj individya avri anglophanipe thaj komuniteti thaj violenca ani familia.

26. Ji kay legislaciako sistemi ani darin garavela mamuy qhelalo treteripe thaj torutra, si musaibe vash may dur bajakya vash te sigurinen kay on phiravgjona ani efektivuni rig ani praktika. Sar si pe BRO KRCT, ini mamuy o publikune raportya e NPMT leparde may angle, o sure e may but vastipesko e zoralipesko thaj qhelale vastipesko perena ano mamuipe e perspektivencar e phanglengiraportime olendar. May bari sama musay te dengyol raportipeske e surengo vash shayutno qhelalo vastipe thaj izolipe e tikne bershune phanglutnengo.¹⁸

27. Vash may buderi, Kosovako Policiako Inspektoriati (PIK) registringya 14 sure e qhelale treteripesko kotar policya (komparime pe 11 ko nakhlo bersh). EU komisiako raporti hraminla kay sah sure referisale ani prokuroria. Yekh policiako sevalutno arestisalo thaj suspendisalo. Akuze vash qhelalo treteripe ikliste ini ano arestipe e 4 serbyengo e Kosovake phanglo e ovipyencar pe 29 Mayi ano Zveqan. OIK lela 6 rovlarinya mamuy Kosovake policiake sevalutne vash vastipe e may bare zoralipesko thaj biqhalgja ano inicipe e 3 rodlaripyengo.¹⁹

28. Funksionipe e Panelesko vash Tromalipe e Kondicia (CRP) aqhola darakeripesko puqipe vash krisime personya, ini soske e BRO KRCT lela nesave pozitivune yaveripya kotar nesave korektipeske institucie, numay sherune rovlarinya e krisime jenengo siton vash andripe e mothavipesko e Decisiengo e panelengo thaj dosna aqhipe ano dikhlaripe thaj respodipe. Mothavipe sito may buderi sar modeli/shablloni thaj buti ver na sito ano phanglipe e pozitivune raportyencar e korektipeske instituciengo vay vijaipya kay silen hako o krisime sar rezultati olenge ovipyengo ano jivdipe e krisipesko.²⁰

29. Phiravipe e yekhune treteripesko e anglophanglengiano korektipesko sistemi nashti te kanle-²¹ingyol ko sasutnipe palo kay o individualune notadeipya standardizime na siton pandar miratimë. Sar si pe BRO KRCT, e SHKK pandar na reste te phiraven mangle programya e rehabilitipeske thaj reintegripeske vash o krisime ani baza e mangipyengo thaj individualune musaipya, ayekha kay akava puqipe aqhola sfida kana vakergyola vash reintegripe e phanglengipalo agoripe e krisipesko. Organizisale butyarne kedipya vash redikhlaripe e planyengo thaj programyengo vash rehabilitipe e phanglutnengo, numay pandar na si yekh konkretuni buti ani praktika.²²

30. Sfide luyarena ano maripe mamuy terorizmo, ekstremizmo thaj radikalizipe pe 2023. Aktualune, 19 phangle ano Kosovake phanglipya siton krisime vash krimya phangloë terorizmeya.²³

18 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

19 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh. 30-31.

20 KRCT (2024), kontributi e khetane CMO raportesko vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

21 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

22 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

23 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh. 50.

Mashkar Januari thay Yuni 2023, 5 krisime phangle tromalisale. Sar si pe paluno raporti e EU Komisiako, krisipya vash avrune terorizmeske marutne sine relativune kovle, mashkarune 3.6 bersh.²⁴

31. Sar si pe BRO KRCT, e situacia ani Kosova phanglo o hako vash manushipesko treteripe thay aqhavipe e torturako ano bersh 2023 na yaverisali but kotar o nakhlo bersh. May hramimo evolviripe sito o inaugurip e e Pavilionesko D dedikimo vash qhivipe e personyengo e ulavde shaipyencar, ano Korektipesko Centro ani Dubravë/Dubrava, kova ulo ano shrdipe e 2023, ji kay olesko funksionalizipe ulo e dosna aqhipyencar vash nekobor maseka. Kategorizipe e phanglengialokime ano Pavilioni D decisinyola kotar Sastipesko Direktoriati e Phanglipyengo. Numay, sito vasno te akceptingyol kay kapaciteti e pavionesko sito samatredimo, akomodindoy phanglutne kotar yaver kategorie. Nesave laqharipya ule ano krisiyuno rami, laqharindoy yekh talokrisiyuno rami phanglo e neve krisiyune rameya kay khuvgya pe zoralipe ano 2022.²⁵

32. Ano 2023, vasne yaveripya ano bujeteske politike andar e Ministria vash Hakaibe shay te angloopenjaren yekh transformipeski trayektora vash Kosovako korektipesko Servisi.²⁶ Avutno bersh, 2024, dela lafi vash yekh konsiderimo bayripe e alokime bujetesko, mothavindoy yekh resyuno tentipe vash te zorakeren e infrastruktura thay vash te vazden o kvaliteti e servisyengo. Yekh vasno tentipe ano akava pozitivuno drom sito shrdipe e keripesko e Kheresko vash Daya, kay sile resipe te del sama vash phangle daya thay olenge mangipya.²⁷

33. May buderi, bujeteske dispozicie e dur dikhipeske astarena o destinime fondya vash vazdipe yekhe instituciako kay sasutnipeya ka dedikingyola e phangle julvenge, ano phiravipe planifikimo vash o bersh 2024. Anglodikhhalrde laqharipya mothavena yekh progresivuno akcesi direkt rehabilitipe thay shukar jivdipe e individyengo kay si phangle, hramindoy yekh ovipe usharipesko bajako angle ani umal e korektipesko.²⁸

34. Ano 2023, lungyarde tentipya vash rekrutipe e neve stafesko lugyardile, may buderi hramime kotar yekh konsiderimo bayripe e juvlengo butyarne e korektipeske, kay kerla yekh vasno resipe vash o phanglipesko sistemi ani Kosova.²⁹

35. BRO KRCT resla te kerel 18 vizite monitoripaske ano korektipaske institucie ano bersh 2023. Ji kay o sure e qhelale treteripesko thay zoralipeske vastipesko pedral o phanlutne sine ko sasutnipe tikne, sine izolime pretendipya vash zoralipe thay verbaluno qalavipe kotar o phanglipesko stafi. E ulavde darakeripeya, yekh uqo gendo e akuzengo mothavdile kotar tikne bershune phanglutne, kola raportinde vash fizikuno qhelalo treteripe thay verbaluno kotar nesave korektipeske sevalutne. Vash may buderi, biautorizimo vastipe e izolipesko vash o phangle kay si tikne bershune, bi-umlavdo kay si aqhavipe e krisesko, vazdingya yekh baro darakeripe. Violenca mashkar o phangle uli ani sporadikuni rig, may buderi ano Korektipesko Centro ani Dubrava.³⁰

24 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh. 50.

25 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

26 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

27 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

28 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

29 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

29 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

30 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

36. BRO KRCT identifikanga yekh sura e seksualune atakesko kerdo kotar yekh phanglo pedral o yaver. Incidenti sito raportimo regualrone ko kompetentune autoritetya, e BRO KRCT kay avokine-la vash profesionaluno treteripe e surako thay deipe e mangle servisyengo.³¹

37. Ini soske reslilo o lekanipe vash transferipe e phanglengikotar e Danimarka ani Kosova, bersh 2023 na angya diso konkretuno phanglo e vahteske aspekteya kana shay te implementingyol o lekanipe. Ano ulavipe, o avrunne phanglutne ka biqhalgyon ano Kosovake phanglipya.³² Ministria vash Hakaipeski decisia dikhloal darakeripeya kotar BRO KRCT, feri so sito transferipe e 200 phanutnengo ano Centro e Anglophandipasko ani Gilana si te rezultinel sine pedral populipe thay qhelalipe o kondiciye ano aver korrektipaske centrya. Pedral populipe sine yekh problemi kova phiravde kotar o korektipaske Kosovake institucie thay notadeisalo kay pherla o manglarne internacionalune standardya. BRO KRCT notadeinela kay akava standardi shukar decizimo akana ano korektipaske Kosovake instituciye vash te telargyol but lohle prekal o akomodipe e phanutnengo kotar e Danimarka.³³

38. Palo miratipe e protokolesko vash seksualuno atako thay violenca ani Kosova pe decembri 2022, pe bersh 2023 realizisale saharipeske sesie vash treningo vash te edukinen o publikune sevlutnen vash efektivuno phiravipe e protokoleske dispozitengo. Iniciativa organizimi kotar BRO NGO KWN refelektinla o angazhipe vash siguripe kay institucie thay personeli siton shukar gatisarde vash te respodinen vash o incidentya ani seksualuni vioelna, ano phanglipe e resipeya e protokolesko vash deipe e khuvipyengo yekhatar thay godorne vash identifikipe, garavipe thay zorakeripe e viktimengo e seksualuna violencako.³⁴

39. Yekh vashno evolviripe, Bazikuni Kriselin ani Prishtina, ano 2023, aprovingya o mangipe vash komepnsipe vash o phanglutno kova sine seksualune atakimo pe bersh 2014. BRO KRCT phiko-ingya thay reprezentingya e decisipeya akaya sura sar kotar 2014. Bazikuni Kriselin ani Prishtina, aprovingya kotorune o mangipe vash hasaresko iranipe, mandatindoy e Ministria vash Hakaipe, specifkune o Kosovako Korektipesko Servisi, godorno ano vahti e incidentesko, te kompensinel e viktima qalavdi andar o phanglipe. Akaya historikuni decisia hraminela angluni sura akale ovipesko.

40. Decizipe thay treteripe vash o kerutne e mentalune nasvalipyencar aqhola yekh kotar o sfidipaske puqipya ano Kosovako Korektipesko Servisi, vi ano 2023. Ini soske mangle dispozite vash akaya kategoria e phanglengi siton anglodikhlarde e kriseya, situacia aqhola pashe yekhuni ani praktika. Ji kay kriseya aqhavipe e autorengo e mentalune rumipyencar musay te kergyol ano sastipeske institucie, amaro korektipesko sistemi thay sastipesko na sile ulavde institucie vash aplikipe e anglophanglipesko vash ayekha sure. Operalizipe e Pavilonisko D (dedikimo vash decisipe e personyengo e ulavde shaipyencar) laqhargya hari e situacia, numay leindoy pe dikhipe kay akava

31 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

32 Euronews (2022), [Denmark agrees 15 million euro deal to send 300 foreign prisoners to Kosovo.](#)

33 KRCT (2022), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

34 KWN (2023), [KWN Completes Training Cycle on State Protocol for Handling Cases of Sexual Violence.](#)

paviloni thaninela vi yaver kategoria e phanglengi, situacia lungyarela te aqhol phari, palo kay ano nesave centrya o gendo e phanglengie mentalune problemyencar lugyarela te ovel uqo.³⁵

41. Biajukerdo nashalipe e ekzemplarengo kotar o Astrit Dehari na alosardilo ko 2023 thay lugyarela te vazdel darakeripya vash rodlaripesko procesi ano meripe e Deharesko. Ulavipeya, MH khuvgya ani buti e prokuroriaki komentindoy kay o nashalipe e ekzemplarengo sine yekh resyuno resipe vash te aqhaven o rodlaripe vash meripe e Deharesko, thay vash akaleske suspendingya shtar sevalutne e Krisyuna Medicinako, ji kay o autori pandar na identifikisalo.³⁶

42. Rekomandipya

- Kosovako Korektipesko Servisi (SHKK) musay te zorakerel oleske monitoripeske mekanizmya thay godornipeske mase vash instance e qhelale treteripesko vash phangle individa thay anglophangle personya;
- Kosovako Policiako Inspektorati musay te implementinel korektipeske mase vash adresipe e surengo e qhelale treteripesko kotar policiake sevalutne thay te bayarel e transparenca ano olengo rodlaripe;
- Kosovako Kriselinyako Konsili, leindoy kotor numay na samatredimo ki Ministria vash Hakaibe, Kosovako Kriselinyako Konsili musay te rinotadeinel o praktike e krisipesko vash krimya phanglo e terorizmeya vash te sigurinen angloaqhavipesko akcesi leindoy kotor phiravipeske mekanizmya thay rehabilitipeske;
- Kosovako Kriselinyako Konsili musay te adresinel o puqipe e lugyarde kriselinyake procesengo may buderi vash anglophangle andar yekh mothavdo vahti;
- Funkcioniye e Panelesko vash Tromalipe e Kondicia (CRP) musay te laqhargyol e pherda transparenca thay hakaibe ano decisiake leipeske procesya e CRP-go.

5.3 O hako vash tromalipe thay siguripe e personesko

43. O hako vash tromalipe thay siguripe e personesko arakhlola ano internacionaluno penjaripe ano Nukte 3, 4, thay 9 e UDHR thay ani Nukta 5 e Evropaka Konventako vash Manushikane Hakaya. Ano olako klaro definipe, o hako vash tromalipe thay siguripe siton hakaya phanglo yekha yaver-ea, so mangla te phenel kay siguripe thay tromalipe nashti te treteringyon ulavde yekh yaveresta. Nukta 29 e Kosovaka Konstituciako anglodikhlarga kay "Niyekh nashti te telargyol kotar o tromalipe desar ano nesave ovipya dikhlarde kriseya thay e decizipeya kotar e kompetentuni kriselin, sar si pe avutne situacie; palo publikipe e krisipesko e phanglipeya vash nesave penalune keripya; vash undripe bazeripeya vash penaluno keripe, numay kana telaripe leipe e tromalipesko therla yekh yustifikuni baza konsideringyola sar manglarno vash te angloaqhavel yekh yaver penaluno keripe; vash resipe e edukipeske dikhlaripesko vash tikne bershune vay vash resipe anipesko e tikne bershune angli kompetentuni institucia ano phanglipe e krisiyune lafideipeya; vash sastipesko dikhlaripe e personesko, kova vash o sebepi e nasvalipasko mothavla riziko vash amalipe;

35 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.
36 Koha (2023), [Tomorrow protest for Astrit Dehari](#)

vash nakrisuno khuvipe ani Kosovaki Republika vay palo lafideipe krisuno vash duryaripe vay ekstradipe. Krisune samatradipya vash personesko tromalipe siton decizimo vi ano Kosovako Kodi Penaluna Procedurako (KPPK) thay ano Kodi vash Hakaipe vash o Tikne bershune. (KDM)

44. 45. Krisi Gn. 05/L-003 vash Elektronikuno Dikhlaripe e Personyengo kolengo phiravipe sito samatradimo e kriselinake decizia na implementisalo ini palo ohto bershara sar kotar khuvipe ano zor-alipe e bersheshko 2015. Vazdimmo kotar o mudardipe e Hamide Magashi thay yaver incidentya kote e autorya e krimeske sine talo kriselinyako aqhavipesko mangipe, o KS reirangya ani skena puqipe vash elektronikuno dikhlaripe ano Decembro 2022.³⁷ In 2023, o KR alokingya fondi (600,000 Euro) vash implementipe e elektronikune monitoripeske sistemaske, kova sile pe resipe te bayaren o garavipe thay siguripe e violencake viktimengo ji kay kedena o shaibe vay palem ovipe.³⁸

45. Pe 2023, dialogi Kosova-Serbia reshdingya o lekanipe vash o Drom e Normalizipesko, kova agoringya ano Ohridi (Vrdloriguni Makedonia).³⁹ Lekanipe resto mashkar e Kosova thay Serbia asytarela o shrdipe e negociaciengo vash korkoro menajipe e srbyune komunitetesko ani Kosova thay miratipe e Deklaraciako vash Biarakhle Personya. Pashe akaleske, vash sebepi e yaveripyengo lungyarde phanglo e sasutne implementipeya e lekanipesko thay nesav evolviripya eskalipeske ano upruno kotor, kay silen qalaviope ani situacia e siguripeski ani Kosova, lekanipe khuvigya ano mudardo vahti.⁴⁰ Akalea, EU qhibvgya sankcie ani Kosova kay konsistinena ano duryaripe e financipengo thay regionalune investipya, sar ini duy rigune butrigune (ekonomikune) lekanipya.⁴¹

46. Phanglo e nakhle paragrafeya, o K-Serbyengo boykoti e lokalune alosaripyengo ano Aprili 2023 aqhavgya o anglipe e Dialogesko. Historikune kishlo rezultati sine andar peste sebepi vash duryaripe e Kosovake Srbyengo duryaripe e instituciendar ko novembri 2022 e may dur boykoteya protestindoy vash napherde mangipya vash implementipe e Asociaciako e Srbyune Komuniteteske Komunencar.⁴² Ano EU Komisiako raporti hraminela kay o cidipe e K-Serbyengo kotar institucie ano Novembri 2022, thay ano Aprili 2023 boykoti e lokalune alosaripyengo ani upruni Kosova ushkavela o Srbiake obligipya ano dialogi, kerinody konsiderime aqhavipya ano respektipe e Lekanipesko kotar e Serbia. EU Komisia rodela o yekehatar iranipe e K-Srbyengo ano institucie thay Kosova inkuraingyiola kay te del shaibe vash iranipe. Tentipya kotar Kosovaki Policia te rekrutinel neve K-Serbya policiake kadetya na phiravde o procedure decisime ano lekanipe e Dialogesko.⁴³

47. Hramindoy o lugyaripe e etno-politikune tenziengo, violence phayrili ani upruni Kosova pe 29 mayi mashkar K-Srbyune protestantya thay Nato tromalipeske adikeripeske soldatya kote mekhla khuvde buderi desar 50 K-Serbyune protestanta thay may hari 25 Italiake thay Hungariake KFOR soldatya. Khuvipya shrdinde kana o serbya thanutne protestinde mamuy o nevo alosardo K-Al-

37 Kallxo (2022), [Vrasja e shtatzënës, Kurti kërkon mobilizimin e institucioneve për mospërsëritje të rasteve](#).

38 Telegrafi (2023), [Ndahen 600 mijë euro për vendosjen e sistemit për mbikëqyrjen e hallkave elektronike që do t'i vendosen dhunuesve](#).

39 Balkan Insight (2023), [Serbia, Kosovo, Take First Steps To Implement EU Ohrid Deal](#)

40 The Guardian (2023), [Kosovo PM Albin Kurti says talks with Serbia have reached a new deadlock](#).

41 Financial Times (2023), [EU hits Kosovo with sanctions after Serb tensions flare up again](#).

42 The Guardian (2023), [Kosovo PM Albin Kurti says talks with Serbia have reached a new deadlock](#).

43 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh. 80.

banyuno sheruno e komunako Zvečan; ano ulavipe, K-Albanyuno sheruno lela o obligipe ani zona e buderune Serbyencar palo alosaripyta boykotime kotar o serbya ano aprili e bershesko 2023.⁴⁴ Anglo decisipe e KFOR, e BRO NSI dikhla kay shrdipesko konflikti biandilo mashkar o thanutne thay policiake kotorleutne.⁴⁵

48. Teroristikuno atako kotar yekh angloaskeriaki grupa perdal K-Policia ano gav Banjska ani up-runi Kosova pe Septembri 24, 2023, vazdingya konsiderime darakeripyta thay internacionaluno alarmi vash regionesko stabiliteti.⁴⁶ Incidenti rezultingya e mudaripeya e K-policiake reshteresko Afrim Bunjaku, koya bahtakerdilo palo meripe sar heroi e rendosko ani Kosova.⁴⁷ Atakerya rodinde kheripe ano Manastiri ani Banjska, kova pe agor rilelilo kotar e Kosovaki Policia, phiravdinoy ano meripe trin Srbyune militantyengo thay konfiskipe yekh gendo e konsiderime bandukyengo. Politikuni partia Kosovaki Srbnyuni Lista Talo Presidenti Milan Radoičić lela o godornipe vash o atako, rezultindoy yekh mangipe e arestipesko vash oleske.⁴⁸ Kosova, Albania, Evropaki Unia, thay yaver thema krisinde o atako sar terorizmo.⁴⁹

49. Phanglo e nakhle paragrafeya, puqipe e siguripesko mashkar K-Serbyuno komuniteti aqhola ulavde vasno.⁵⁰ BRO NSI vakerla phanglo e incidenteya kay ulo pe 29 mayi anglo obuekti e komunako Zvečan/ Zvečan, uli yekh seria e arestipyengi e dizunengo kola undringyola kay lele kotor ano violencake akcie ani akaya sura.⁵¹ Pashe akaleske, nesave arestipyta ule bizo nesavo mekjlo mangipe kotar e prokuroria. Akava problem ayekha vi adrsisalo kotar EU Uqo Repezenti vash Avrunne Puqipyta thay Siguripeske Politike, Josep Borell, vakerindoy kay 'arbitrarune arestipyta thay kishlo treteripe e phanglengo siton apsolutune biakceptimo.'⁵²

50. Vash may buderi, BRO NSI mothavela kay palo arestipe e N.V. kotar Leposaviq, ano rami e publikipesko e mothavipyengo anoakuzimo ovipe vash oleske, Minsitri e Andrunne Butyengo Xhelal Sveçla, piublikingya foto/screenshot kotar yekh video kova pe fakti mothavela yekh yaver personi, na N.V.⁵³ Sar si pe NGO NSI duy K-Serbya arestisale ji kay meste protestinenay pe Mayi 29 anglo shrdipe e incidentyengo mashkar protestantya thay jene kotar KFOR. Ji kay yekh olendar (R.P.) mekhililo tromalo palo kay pokingya e garancia, o yaver (D.O.) aqhilo ano anglophanglipe ji pe hari vahti may angle, ini kay si evidence kay ov na kotorlingya ani violenca ko odova dive.⁵⁴

51. BRO NSI vazdingya may dur yekh gendo e puqipyengo kana vakergyola vash K-Serbyuno komuniteti. Pe 6 yanuari, ano rami e Ortodoskyune Krequnesko, yekh jeno e Kosovake Siguripeske Zoralipyengo frdingya yag khuvdinoy duy tikne bershuayne serbya kotar Gotovusha, komuna ani Shtërpa.⁵⁵ May buderi, post bloki pashe e len Bistrica formiriale kotar spcialuni yekhlina e Kosovaka

44 Reuters (2023), [NATO soldiers injured in Kosovo clashes with Serb protesters](#)

45 Radio Free Europe (2023), [Kosovar Police Clash With Protesters In Serb-Majority Northern Towns, Drawing U.S., EU Rebukes.](#)

46 The Guardian (2023), [Kosovo accuses Serbia of being behind 'terrorist attack' against it and calls for 'clear action' from EU and west – Europe as it happened](#)

47 Koha (2023), [the hero of Kosovo, Afrim Bunjaku, is buried with high honors.](#)

48 Balkan Insight (2023), [Interpol issues warrant for Radoicic over Banjska attack in Kosovo.](#)

49 Evropako Parlamenti (2023), [Serbia and Kosovo must work to de-escalate the situation in northern Kosovo](#)

50 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

51 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

52 EEAS (2023), [Kosovo-Serbia: Press Remarks by High Representative/Vice-President Josep Borrell after the crisis management meetings with Prime Minister Kurti and President Vučić](#)

53 KoSSev (2023), <https://kossev.info/advokat-potvrديو-da-uhapseni-mladic-u-leposavicu-nije-napadac-na-novinara-sveclja-objavio-pogresnu-fotografiju/>

54 N1 (2023), [Objavljeni snimci: Petrović i Obrenović privedeni pre početka nereda u Zvečanu](#)

55 Koha.net (2023), [One month of detention for Azem Kurtaj for injuring two people in Shtërpce - KOHA.net](#)

Policiako, Serbya khivdile ano duy sure – ano Januari 23 thay Aprili 11.⁵⁶

52. Rekomandipya

- E Kosovako Korektipesko Servisi (SHKK) musay te therel prioriteti o angloaqhavipe e ekstremizmeska violencako thay radikalizmo ano korektipesko sistemi, deindoy phikoipe vash mekanizmya e deradikalizipeske e phanglengo, sar vi deindoy mentalune sastipesko phikoipe thay psikolojikuno phikoipe vash o phanglutne;
- Ministria vash Hakaibe (MH) musay te lel aktivune bajakya vash phiravipe e Krisesko Gn. 05/L-003 vash Elektronikuno Dikhlaripe e Personyengo, kolengo phiripe sito samatredimo e kriselinyaka decisia;
- Themeski Prokuroria musay te adresinel thay te del prioriteti e darakeripyenge vash siguripe ano mashkar e na-buderune komunitetya leindoy konkretune bajakya vash te rodlarel o incidentya e buderune zoralipesko thay sigurindoy kay o sah dizune shunena peste sigurune thay garavde;
- Kosovaka Policiako Inspektoriati musay et bayarel godornipe thay rodlaripeske mekanizmya vash nashukarni buti e policiaki;

Kosovako Kriselinyako Konsili thay Supremyuni Kriselin musay te keren kharipe sah penalune kriselinyenge te phiraven sar manglape dispozicie kola siton vash vastipe e

- anglophanglipesko thay te dikhen o alternative ano than e anglophanglipesko.

5.4 O hako vash hakyuno krisipe thay efektivuno vastushi

53. O hako vash hakyuno krisipe thay efektivuno vastushi penjargyola internacionalune sar yekh bazikuno manushikano hako ani Nukta 10 kotar o UDHR kova vakerla kay; "sako therla pherdo hako vash hakyuno krisipe publikuno shunipe [...]".⁵⁷ Nukta 6 e ECHR-ko kotorleinla o hako vash yekh hakyuno krisipe thay decizinla may dur kay; "sako therla hako vash yekh hakyuno thay publikuno shunipe andar yustifikimo vahti [...]".⁵⁸ Ano Lejislativuno rami e Kosovako, akala internationalune kriseske standardya siton mandatime; on dikhlargyona ini ani Konstitucia ani Nukta 22. Vash may buderi, Nukta 30 anglodikhlargar o hako e akuzime jenengo e Nukta 31 potencirindoy o dispozicie vash hakyuno thay nariguno krisipe. Nukta 32 e Konstituciako anglodikhlarla o hako

56 Goraždevac (2023), [Petković: Specijalci pucali na vozilo kod Bistričkog mosta, ranjen Srbin.](#)

57 UDHR, [Article 10.](#)

58 ECHR, [Article 6.](#)

vash te vastinel juridikune elementya; "mamuy kriselinyake thay administrativune decizie kola telarna o hako vash olako/olesko interesi".⁵⁹ Pashe e Konstituciae, yaver krisya thay regulative miratime kotar o KR regulinena o hako vash hakyuno krisipe ano kriselinyake procedure ano penalune, civilune thay administrativune puqipy. Akate ktorleinla o Kodi Gn. 08/L-032 e Penaluna Procedurako, Kodi Gn. 06/L – 074 Penaluno Kodi (KPK), Krisi Gn.03/006 vash Kontestipaski Procedura thay Krisi Gn. 05/L-031 vash Generalune Administrativune Procedure.

54. Ano bersh 2022, KS miratingya o Kodi Penaluna Procedurako Kodi Gn. 08/L-032, kova khuvgya pe zoralipe ano Februari 2023.⁶⁰ Sar si pe raporti e EU Komisiako vash o bersh 2022, o nevo Kodi korrespondinla e EU standardyencar kotar o proceduralune dikhipya, o hakaya e undrimyengo thay e akuzime jenengyo garavgyona ktorleipeya ini hako vash yekh avokati, prezumipe e doshalipesko thay o hako vash interpretipe thay translaciya (iranipe), vash te leparyon nesave kotar o krisune standardya.⁶¹ Vash may buderi, laqhardo Kodi e Penaluna Procedurako laqharel ao nanipy ano penalune procedipy, lokhyarindoy kriselinyake seance onlune ano avrirendune situacie, sar epidemie thay naturake bibahtalipy, thay ofisializindoy e praktika e rigengi kay akceptinena reciprokune o mothavipy may angle sar ktor e hramime procesengo.⁶²

55. Krisi 04/L-017 vash Juridikuno Azhutipe Bizo Pokipe amandamentisalo ktorune kay te ktorleinel juridikuno azhutipe bizo pokipe vash ververutne vijayutne misal, zhurnalista, foto porterya, thay yaver akterya kana kergyola padia vash yekh gendo supozimo e ushkavipyengo ktorleindoy akate hohaibe thay stratejikune padie mamuy o ktorleipe.⁶³ Yaver vasni dimenzia e kriseski sitoy phandi e inkorporipeya e Agenciako vash Juridikuno Azhutipe Bizo Pokipe (ANYF) ano MH. Inkorporipe e ANJF-ko ano MH mothavla e tranzicia e biumlavda agenciako ani yekhlin tali ombrela e MH-ki. Sar si pe BRO IKD, akava evolviripe sito na konstitucionaluno. Akalea, dengyola e MH-ke autoriteti te deciinel o kriterya vash juridikuno azhutipe bizo pokipe.⁶⁴

56. Yekh fondi formirisalo ani Kosova vash te dengyola juridikuno azhutipe vash individya akuzime ano Kosovake Specializime Sobe, khetane e financiarune azhutipeya vash olenge familie, biumlavdo kotar mothavdo financiaruno mangipe.⁶⁵ Ulavipeya, penjarde viktime kotar Kosovake Specializime Sobe vash maripeske krimya thay krimya mamuy o manushiipe na lele o manglo financiaruno azhutipe. Ini kay o Sobe mekhle shrdipeske mangipy vash hasaresko iranipe vash o viktime, resursi e kompensipesko aqhola biklaro vash o sebepi e nanipesko e fondyengo kotar akuzime vay dedikimo Kosovako fondi. Laqharipe akale nayekhipesko ano treteripe sito darinyuno, sari pe EU Komisia thay yekh gendo e CMO.⁶⁶

⁶⁷

57. Naphanglipya mashkar e politika thay praktika luyarena ano kriselinyako sistemi. Ji kay sar si pe EU Komisiako raporti 2023, shay te dikhlol yekh bayripe ano gendo e efektivune kriselinyake procedurenge, sigutno decisipe e seancengo thay laqharipy ano rekrutipe e krisitorenge thay prokurorenge, naefiASKiteti luyarela.

59 Kosovaki konstitucia (2008), Nukte 30-31.

60 Kodi e Penaluna Procedurako [Code No. 08/L-032 Criminal Procedure Code](#)

61 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

62 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

63 Krisi gn. 08/L-035 vash amandamentipe thay phiravipe e Krisesko gn.04/L-017 vash juridikuno azhutipe bizo pokipe.

64 IDK (2022), [Politicization against the constitution of the FLA](#).

65 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh. 23.

66 YIHR (2024), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya 2023.

58. But vastipe e anglophanglipesko vazdela darakeripyta ano paluno OSCE raporti vash e Kosova. Ano raporti, o totali kotar 70 "anglophanglipeske" seance thay enya decisie e apeleske ko bersha 2022 thay 2023 mothavela o nanipe e alternativune opciengo thay naadekvatuno mothavipe ano decisie.⁶⁷

59. Sar kotar Decembri 2023, Kosovaki Konstituciaki kriselin aprovingya e buderi votencar o propozimo amandamenti kay mekhela o yekhvahtuni kontrola e integritetesko e sherune figurengo ano hakaipesko sistemi, sar si o jene e Kriselinyake Konsilesko, Prokurorialuno Konsili, sherune e kriselinyengo, sherune prokurorya, thay kandidatya vash akala role, kotar Autoriteti vash Kontrola e Integritetesko. Pe yekhuno vahti, duy yaver propozime amandamentya kay treterinena kriteriya vash cidipe e krisitorengo thay prokurorengo vash sebepi e phare napheripesko e obligipyengo, notadeisale kay na ushkavena o bazikune hakaya. Prosesi e vetingosko shrdingya e miratipeya e "Koncept Dokuemntesko vash Evovliripe e Vetingoske Prosesesko ano hakaipesko Sistemi" ano Oktobri 2021. Palo akava, Komisia e veneciaki miratingya o koncept dokumenti thay propozingya o konstitucionalune amandamentya ano Yuni 2022. Konstituciaki Kriselin mothavgya o vasnipe e garavipesko e biumlavipesko e kriselinyake sistemisko sar bazikune principya ano konstitucionalo rendo. Manglo funkcionipe e hakaipesko, leindoy koto o pakyavipe e publikako, aqholo yekh darinyuno molipe e sakole demokrativune malipesko.⁶⁸

60. Ano 23 Novembri 2023, KR ikalgya decisia konsiderimi nakonstitucionaluni vash telaripe e krisitorengo thay prokurorengo pokipyengo. Akava ovipe minirinela puterde o kriselinyako biu-mavipe, yekh darinyuno elementi e hakyune krisipesko. Decisia e Kriselinyaki anulisali prekal o procedure e Administrativune konfliktisko, palo kay o tendence vash telaripe e pokipyengo vash krisitorya thay prokurorya na miratisali ni kotar Konstitucionaluni Kriselin (KK), koya invalidingya o dispozite e Krisesko Gn. 08/L-196 vash pokipyta ano Publikuno Sektori e resipeya vash telaripe e pokipyengo vash krisitorya thay prokurorya.⁶⁹

61. Ano Marti 2023, Ministri e Hakaipesko thay sherune e hakaipeske instituciengo miratinde kolektivune yekh deklaracia vash angazhipe ano reforme vash hakaipe, hramindoy o darinyune puqipyta e reformako kay rodена sama. Yekhatar ovipe thay efektivune sito musayutne vash realizipe e qalavde rezultatyengo.⁷⁰

62. Ano Aprili 2023, e KGJK miratingya yekh gendo e regulativengo kay phriavena o performan- cake standarya kay ajukergyona kotar krisitorya, kay silen pe resipe o bayripe e operacionalune efikasitetesko. Sar mothavdilo ano may angluen raportya (2021 thay 2022), kriselin thay prokuroria arakhlona e sfidencar ano treteripe e surengo ani siguni rig. Komparindoy e nakhle bershencar, dikhlola yekh luyardi tendenca e bayripesko ani proporcja e produktivune kriselinyake procesengo.⁷¹

67 OCHA (2023), [Trial monitoring report on detention on remand](#).

68 Betimi për Drejtësi (2023), [Gjykata Kushtetuese i hap rrugë Vetingut në sistemin e drejtësisë](#).

69 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

70 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, q. 80.

71 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, q. 80.

63. Garavipeske mase, sar si o hako vash hakyuno krisipe thay krisiyuno reprezentipe, sito ayekha vi darinyune komponente vash phanglengi hakaya. BRO KRCT lela lugyarde rovlarinya kotar o phanglutne phanglo e krisipeske proceseya ano kriselinya, e trumipeya e kriselinyake procesesko sar yekh kotar sherune puqipya, may buderi vash o anglophangle, kote si sure e anglophangli-pesko vash nesave bersha. Akava kerela ushkavipe e yekh e bazikune manushikane hakayengo, principya e krisipesko andar yekh manglo vahti, dikhlarde kotar mashkarthemutne dokumentya sar vi themutni legislacia, numay si pandar but buti te kergyol vash te laqhargyol akava puqipe ani praktika.⁷²

64. Viktime e kriseske siton informime shukar vash krisiyune procedure thay but hari ver asistinyona kotar profesionalune reprezentya. Sar si pe detalya dende kotar BRO IKD, o ulavdo bujeti vash o yuridikuno azhutipe aqhilo naqalardo mamuy o prediktimo bayaripe ano komparipe e nagle bershenca (dikha tabela 1 may tele).⁷³

Tabela 1. Raipesko bujeti alokipe vash yuridikuno azhutipe

	2024	2023	2022	2021	2020
Totaluno bujeti alokimo kotar KR vash yuridikuno azhutipe ano EUR	537,831	444,170	443,995	439,298	422,699

65. Puqipe e luge kriselinyake procedurengo, phanglo e krisipeya andar yekh mothavdo vahti ani Kosova, mothavela yekh kotar sherune sfide ano realizipe e hkosko vash hakyuno krisipe thay biriguno anda ryekh mothavdo vahti thay pe yekhuno vahti qalavela o adekvatuno akcesi e dizunengo ano hakaipse. Biphanglo kotar krisiyuno decisipe e proceduralune vahtesko, kola garantinena krisipe andar o mothavdo vahti, mashkaruno lugipe e kriselinyake puqipyengo, kotar 3.8 bersha ani angluni skala ji pe 1.7 bersha ani duyto skala, mothavela vash nanipe e respektesko thay treti-ripe e kriselinyake puqipyengo andar yekh bimothavdo vahtesko periodi. Ano akava problemi silen qalavipe nesave faktorya, sar si qhelalo admisnitripe e administrativune instituciengo, performanca e krisitorengi thay naadekvatuno administripe e hakaipesko.⁷⁴

66. Trumipe e procedurengo thay naadekvatuno administripe e hakaipesko ovena ani sura e buderune krisipyengo. Narespektipe e komponentengo kay phanglona e hako vash yekh krisipe hakyuno thay biriguno reflektinla ini nanipe e adekvatune garavipesko e yaver hakayengo, sar si o ilakako hako. Ano monitoripe e hakaipeske sistemasko, dikhlilo kay o mangle standardya e mothavipesko e kriselinyake decisiengo na pherdile. Analizindoy e politika e krisipeski aplikimi kotar o kriselinya, BRO IKD mothavgya o nanipe e mothavipesko e ovipesko thay uqipe e krisipesko, nanipe e mothavipesko e lokhyaripeske ovipyengo thay pharipeske kay si aplikime, sar ini yustifikipe e shablonesko vash pheripe e resipesko vash dendo krisipe.⁷⁵

72 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

73 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

74 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

75 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

67. Ki yaver rig, mothavipya e kriselinyake decisiengo musay te adikergyon thay te referingyon mashkarthemutne instrumentenge, direktune phriavde ani Kosova thay decisie Evropaka Kriselin-yako vash Manushikane Hakaya. Pashe akaleske, yekh ayekha ajukeripe na buti ver respektingyola ani praktika. Sar si pe analiza e BRO IKD vash implementipe e Istanbuleska Konventako ano aktirkrisipya e kriselinyengo ani Kosova, kriselinya na adikergyona ano dispozite dende kotar Istanbuleski Konventa thay ayekha na referingyona odoleske ni ano kriselinyako mothavipe vash o sure e violencako ani familia.⁷⁶

68. Nanipe e krisiyune reprezentipesko lungyarela te ovel problematikuno sar yekh bazyuno elementi e hakosk vash hakyuno krisipe thay biriguno. Nanipe e krisiyune reprezentipesko sito may dikhlo ko viktime e violencako ani familia, ini soske o krisiyune dispozite e Krisesko Gn. 08/L-185 vash angloaqhavipe thay garavipe kotar violenca ani familia, violenca pedral o juvla thay violenca ani polyuni baza, akala palune siton subyekti e profesionalune reprezentipesko kotar garavutno e viktimengo. Pashe akaleske, sar si pe konstatipya kotar BRO IKD, pashe 62 peshel e viktimengo e familiaruna violencako na silen profesionaluno reprezentipe. Bibahtake, ini ano sure kote si profesionalune reprezentipe, si mothavde dileme vash o kualiteti e reprezentipesko. Akava sito vash o sebepi kay 12 sure kotar 15 ano totali, kote o reprezentipe sine prezentuno, garavutno e viktimengo na prezentingya o krisiyune barvalipesko mangipe ano kriminalune procedure. Nanipe e mangle reprezentipesko kerela nashalipe vash hasardi rig, sar kotar o procedure vash deipe e garavipeske masengo ji ano deipe e mangipesko vash yuridikuno barvalipe, phanglo e kerde hasarencar kotar penaluno ovipe. Akalea, referipe ano civiluno kontesti vash realizipe e barvalipeske mangipesko anela yekh pheruno pharipe ano hakaipesko sistemi, ayekha kay o buqipe kay shay te phanglol ani penaluni procedura ka evolviringyol ani civiluni procedura, so sile qalavipe binashloano krisipe vash yekh mothavdo vahti. Ayekha kay, yekh ayekha administripe e hakaipesko sile indirektuno qalavipe ano naphikoipe e kriminalune hakaipeske sistemasko kotar potencialune viktime.⁷⁷

69. Sar si pe EU Komisiako raporti ano 2023, sure ano bayripe e femicidesko vazdinde darakeripe phanglo e efikasiteteya e krisitorenko thay prokurorenko ano treteripe e violencako ani familia thay violenca ani polyuni baza. Akuze vash na adekavatuno garavipe e viktimengo thay nanipe e godornipeske deipesko mashkar o aktorya e hakaipesko legarde ano propozime yaveripya ano Penaluno Kodi vash Kodi e Penaluna Procedurako kotar Ministria vash Hakaipe. Pashe akaleske, akala yaveripyamusay te len garavipeske mase vash o akuzime vay krisime vash ayekha ovipya. Treteripe, penaluno paldipe thay krisipe e puqipyengo pandar arakhlola e problemyencar, biumlavdo kotar anavipe e specializime krisitorenko thay prokurorenko, aqhavde kotar nanipe e manushikane hakayengo thay puqipyengo vahtesko lugipe.

70. BRO IKD na identifikingya sure kana o krisitorya thay prokurorya ushkavde o principi e prezumpipesko thay bibangipesko, numay sine situacia kana o politikune akterya ushkavde akava principi prekal olenge publikune deklaracie. Sar si pe Evropaki Kriselin vash Manushikane Hakaya, principi e prezumpipesko thay bibangipesko na mekhela deklaracie kotar publikune autoritetya

⁷⁶ IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

⁷⁷ IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

kay shay te vazden e publika te pakyal kay o akuzimo sito bango, vay te anglokrisinel o notadeipe e faktyengo kotar kriselinyako autoriteti. Ayekha, angloaqhavyola o treteripe na korektuno e personyengo kay tromalisale kotar penalune akuze vay penaluno procedipe pedral olende ashlisalo, refelektindoy pozitivune ano ovipe e publikake perceptipesko vash ma te qalaven e reputacia. Ayekha kay, leindoy pe dikhipe o standardya decisime kotar ECtHR, o bersh 2023 sine dosta darakeripesko kana vakergyola vash o uqo gendo e deklaripyengo e politikune akteryengo vash puqipy kan siton vash individualune sure.⁷⁸

71. Biumlavipe e kriselinyako sito yekh yaver vasno elementi yekhe hakyune krisipesko. Ani akaya rig, kriselin musay te ovel tromali kotar avruni presia, numay na subyekti e qalavipesko thay politikune manipulipesko, may buderi kotar ekzekutivi. Leindoy pe dikhipe kay o hakaipesko sistemi ani Kosova lungyaryola te qalavgyol kotar e politika, manglape lungyarde tentipya vash te sigurinen kay akala principya respektingyona ani praktika thay vash te garaven ani efektivuni rig o kriselinyako sistemi kotar e presia thay bimusayutne khuvipya. Ani akaya rig, shukar funksionipe e administripesko e hakaipesko, leindoy koto vi pakyavipe e publikako ano akava sistemi, shay te reslol prekal e reforma ano hakaipe thay procesi e vetingosko, procesi kova si miratimo kotar Konstitucionaluni Kriselin.⁷⁹

72. Ano 2023, buderi CMO thay mashkarthemutne organya mothavde o luyardo nanipe e politikune mangipesko vash te adikergyona kotar o khuvipya ani kriselin. Ano olengo raporti "Qalavipe ano Hakaipesko Sistemi Prekal Publikune Deklarate," BRO IKD ilustrinla e konkretune misalyencar sar o deklarate e ekzekutiveske thay legislaciake mothavena qalavipe ano hakaipesko sistemi. Qalavipe mothavdilo may buderi ano cidipe e butyatar e shefesko e Specialuna Yekhlinako ani Kosova. Vash may buderi, sar si pe raporti e Indeksi e Transparencako (2023) qalavipe e buderune deputetengo ano parlamentaruno rodlaripe yekha surako vasni vash korupcia mothavela sa-hastaripeski tema e dikhle nanipesko e politikune mangipesko vash te ciden vast kotar e kontrola thay vash te zorakeren o biumlavdo dikhlaripe, darakerindoy ayekha o integriteti e kriselinyake sistememesko.⁸¹

73. Penalune ovipya e tiknorenge, sar si pe lenge specifike, silen specialune regulative prekal Kodi Gn. 06/L-006 vash Tiknorenge Hakaipe. Na si but inofrmacie vash sar o sure siton phiravde kotar hakaipesko sistemi, sar rezultati e nanipesko emekhipesko e mediengo thay civilune malipesko te monitorinen akala sure, numay vi naadekvatuno dikhlaripe kotar Kosovako Kriselinyako Konsili thay Kosovako Prokurorialuno Konsili vash akala sure.⁸²

74. Kosovako Kriselinyako Konsili (KGJK) kergya baro progresi phanglo e publikipeya e krisipesko ano sah kriselinya ani Kosova, sar si pe Krisi. Ayekha, pashe 122,000 krisipya publikisale vash ofisialuni veb qham, numay dikhilo te publikingyol ano realuno vahti e publikipesko. Publikipe e krisipyengo sito vasno ano pheripe e krisiyune obligipengo thay bayaripe e transparencako thay publikuno pakyavipe ano hakaipe. Nashaipe vash implementipe akale obligipesko, ano publikipe e krisipyengo ano realuno vahti kotar kriselinya, sine phanglo e nanipea e manushikane resursyengo.⁸³

78 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

79 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

80 IKD (2024), [Report: Interference in the justice system through public statements.](#)

81 Koha (2024), [TI: There is no political readiness in Kosovo to give up interference in the judiciary](#)

82 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

83 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

75. O hako e godornipeske rigengo vash translacia sito ayekha vi yekh darinyuno komponenti e hakosko vash yekh hakyuno krisipe thay biriguno. Akava hako materializingyola kotar procedur-alune krisya. Ano monitoripe, BRO IKD na arakhla o sure kana e rigenge aqhavdilo akava hako ano kriselinyako procesi. Numay, ano kontekskti kay e Albanuyuni qhib thay Serbyuni siton ofisial-une qhibya ani Kosova, ani praktika, na egzistinla yekh sahasardo akcesi ano yekhipe palo kay o publikipe e aktkrisyengo na publikigola proporcionalune ani Srbyuni qhib. May dur, komentya e relevantune krisyengo siton but vasne dokumentya vash vastune e kriselinyengo thay phiravutne e krisesko. Bibahtake, buderi e komentiyengo publikime na siton irande pe Serbyuni qhib. Ayekha kay, pheripe e standardesko e deipesko e translaciako vash o riga ano procesi nashti te konsider-ingol pherdi vash o mangipya e konstitucionalune aspektesko vash duy qhibya.⁸⁴

76. Ano generali, pozitivune krisya ani Kosova dena krisiyune vastushya ano phanglipe e Koso-vaka Konstitucia. Duryaripe kerla o akcesi ano decisie e Themeska prokuroriako vash pelaripe e penalune ovipesko vay ashlipe e rodlaripyengo. Akava puqipe na konsideringyola kay treterisali ni e shaipayae rovlaripeska hakosko ani Apeleski prokuroria palo kay na dela shaibe yekh yuridi-kune vastushesko ani kriselin. Ayekha, ini may dur, ani penaluni procedura ji ano momenti kana o puqipe nakhela ani Kriselin, si pharo ushkavipe e hakosko vash yuiridikune vastushya. Pe fakti, ano sasutnipe o yuridikuno sistemi ani kosova, akala prokurorialune aktya siton yekhune aktya kolenge peravgyola o akcesi ani kriselin.⁸⁵

77. Ano Novembri 2023, ani Bazikuni Kriselin ani Prishtina adikerdilo o angluno krisipe ano na-nipe vash maripeske krimya. Ulavipeya, shrdipeski seanca ano krisi e Cedomir Aksic, yekh srbyuno marutno ano vahti e maripesko akuzimo vash ververutne krimya ano Kosovako maripe, adikerdili bizo prezenca e undrimeski ani Kosova. Aksic araxhlola e akuzencar leindoy kotor mudaripe, anipe e cidipyengo, hasaripya e ilakengo thay paldipe e civilengo ani komuna Shtime/Stimlje ano 1999. Ini kay Aksic pakyavgyola te ovel ani Serbia, olesko qaquno beshipesko than si biyando. Kriselin, prekal EU Ofisi ani Prishtina, rodingya te puqel vash oleske ani Serbia, numay na lela niyekh respo-dipe. Sar si pe Kosovako krisi, avokati e undrimesko sile 30 dive vahti vash te mamuinel o moth-avipya thay vash te rodel o pelaripe e aktakuzako. Prokurori pretendinela o kotorleipe e Aksicesko ano paldripya, ekzekutipya thay rumipya e ilakengo, ano ulavde sure leparde ani aktakuza.⁸⁶

78. Phanglo e nakhle paragrafeya, Kosovaki Specialuni Prokuroria vazdingya shov aktakuze ano nanipe pe bersh 2023, leindoy kotor surekay siton vash seksualuno abuzipe ano maripe. Ano bersh 2019, e KS amandamentingya o Kodi e Penaluna Procedurako vash te mekhel o krisipya ano na-nipe vash ovipya mamuy o mashkarthemutno humanitaruno krisi thay penaluno kerde mashkar o Januari 1990 thay Yuni 1999, therinody pe resipe o bayripe e penalune paldipesko vash maripeske krimya kotar o konflikti e bershengo 1998-99. Kriselin shay te luyarel e krisipyencar ano nanipe te sine kay o sah tentipya vash arakhipe e undrimesko nakhavdile.⁸⁷

84 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

85 IKD (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

86 Balkan Insight (2023), [First Kosovo War Crimes Trial in Defendant's Absence Begins](#).

87 Balkan Insight (2023), [First Kosovo War Crimes Trial in Defendant's Absence Begins](#).

79. Sar si pe kerde dikharipya kotar BRO NSI, dikhle darakeripya vazdisale phanglo e individyenge hakayencar thay olenge hakaya vash manushipesko treteripe kotar o zoralipeske sevalutne. Yekh incidenti ulo ano 29 Mayi ano Zveqan, kote o arestime personya thay aqhavde phanglo e ovipeya jivdimi ano ververutne forme e fizikuna violencako vay psikolojikuna. O arestime aqhavde kotar o mashkarthemutno reprezentipe ano olengo nakhavipe, arakhlile e abuzipyencar na numay ano arestipe, numay ini andar e policia thay anglophanglipeske yekhlinya. Ovipe angya rovlarinya thay sanksionipe yekh godorne policesko palo kay iklisto yekh viraluno video.⁸⁸ May buderi, sar si pe BRO NSI, arestipe e Ilija Elezović ano Septembri, kova akuzingyola vash maripeske krimya, mothavgya vash naakdevatune kondicie e anglophanglipeske, na leindoy pe dikhipe o saslarne-sko rekomandipe. Ano mashkar e Septembresko, ano arestipe e duy personyengo ani Graçanicë/Gračanica, kotar vastimo zoralipe phiravgya olen ano saslaripesko kher. Incidentya ano Yuni, Mayi thay Marti leindoy kotor policiaki violenca mamuy tikne bershune, zhurnalisty, thay terne manusha hraminena yekh modeli darakeripesko e naprofesionaluna butyako e policiako thay fizikuno hasari.⁸⁹

80. Rekomandipya

- KR thay MH musay te rinotadeinen o kitorleipe e Agenciako vash Yuridikuno Azhutipe Bizo Pokipe ani MH, adresindoy o darakeripya kotar civilune malipeske organizacie;
- Ministria vash Financie musay te therel dedikimo fondi vash viktime riorganizimo kotar Kosova Specializime Sobe vash te sigurinen financiaruno phikoipe;
- KR musay te sigurinen mase vash te phiravel sakova negativuno aqhipe vash potencialuno impakti e tiknaripesko e pokipyengo vash krisitorya thay prokurorya, sar si pe Krisi Gn. 08/L-196, vash narigikipe thay kriselin;
- Ministria vash Financie te bayarel o bujeti vash o bipokimo yuridikuno azhutipe ano ovipe kay ma te rizikingyol aksesi ano hakipe vash o dizune;
- Kosovako Kriselinyako Konsili musay te adresinel o puqipe e krisiyune procedurengo vash te kanleinel thay kovlarel o kay kontribuinen ano dosna aqhipe, leindoy kotor qhelalo administripe, kriselinyaki performanca thay naadekvatuno menajipe e surengo;
- MH musay te zorakerel pere tentipya vash adresipe e surengo ano bayripe vash femicidi, Kosovako Prokurorialuno Konsili thay Yuridikune Institucie musay te sigurinen efektivune penalune paldipya thay krisipe, thay te inkorporinen garavipeske mase vash akuzime indivipya ano propozime yaveripya vash Penaluno Kodi thay Kodi e Penaluna Procedurako;
- Publikune autoritetya thay politikanya musay te adikergyon e standardyencar e ECtHR ano politikune deklarate vash prezumipe thay bibangipe vash te garaven o pakyavipe e publikako ano hakaipesko sistemi;
- KR musay te sigyarel olake tentipya vash te reslol o lekanipe e kriselinyako prekal procesi e verifikipesko;

88 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

89 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

- KR musay te adresinel thay te adikergyol kotar lungyarde qalavipya ani kriselin ayekha kay te phikoinel ano mashkarthemutno dikhalripe thay te garavel o integriteti e kriselinyake sistemsko;
- Kosovako Kriselinyako Konsili musay te alokinel mangle manushenge resursya vash te del shaibe vash mangle vahtuno publikipe e krisipyengo, pheripe e krisiyune obligipyengo thay bayripe e transparencako;
- Kosovako Kriselinyako Konsili musay te lokhyarel o publikipe yekhuno thay vahtuno e aktkrisipyengo pe Albanayuni thay Srbyuni qhib, akceptindoy o vasntipe e duy qhibyengo ano Kosovako kriselinyako sistemi.

5.5 Tromalipe e vakeripesko thay godinipesko, o hako vash informipe thay o hako vash privatipe

81. Tromalipe e vakeripasko thay godinipesko arakhela olesko universaluno penjaripe sar bazikuno manushikano hako ani Nukta 19 e UDHR, kova vakerla kay; "sakova therla tromalo hako e godinipesko thay vakeripasko [...] thay prekal sakoya media".⁹⁰ Akava universaluno hako astarla o hako vash te den, len thay biqhalen informacie. Akala bazikune dispozicie rileparyona ani Nukta 10 e ECHR-ko, kova vash may buderi potencinla kay tromalipe e godinipasko thay e vakeripasko shay te ovel ano nesave formalitetya decizime kriseya vash garavipe o siguripe, pakyavipe, narigypipe vay garavipe e reputacia vay hakaya e yaverengo.⁹¹ Krisesko rami e Kosovako garavla o tromalo vakeripe thay o hako e informipasko vash e Nukta 40 e Konstituciako thay yekh gendo e yaver krisiyengo. Akate kotorleinla o Krisi Gn. 04/L-046 vash e Kosovaki Radio Televizia, Krisi Gn. 04/L-044 vash e Biumpulavdi Mediangi Komisia, Krisi Gn.. 06/L-085 vash garavipe e Denoncerengo, Krisi Gn. 04/L-137 vash garavipe o Zhurnalistikake Resursyengo, Krisi Gn. 03/L-118 vash Publikune Kedipya, Krisi Gn.02/L-37 vash Vastipe o Qhibyengo, Krisi Gn.02/L-65 Civiluno Krisi Mamuy Hohavdo Mothavipe thay Koshibe, Krisi Gn.02/L-31 vash Tromalipe e Pakyavipesko ani Kosova thay aver. Ano generali, legislacia vash tromalipe e vakeripesko thay medie siton ano yekhippe e standardyencar e CoE thay kriselinaki praktika e EctHR. Musay te leparyol kay o Kosovaki Konstitucionaluni Kriselin pandar na dengya dayk aktkrisipe kote konstatinla ushkavipe vash o vakeripasko hako anglodikhlaro kotar e Nukta 40 e Kosovaka Konstituciako. Sahakelya, ano Raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2023 themesko raporti vash e Kosova potencingyola kay phanglo e tromalune vakeripea; "Kosova sila nesavo niveli e gatisaripasko thay vijainla kotar yekh pluralistikuno thay jivdo medialuno ambienti. Sahakaleya, isi darakeripya phanglo e umalyencar vash publikune hohavne mothavipya, darakeripya thay fizikune atakya mamuy zhurnalisty".⁹² Vash may buderi, lungyaryola te oven darkakeripya phanglo e tromalune vakeripeya ano vrdlorig e Kosovako, leindoy kotor ini autocensura, koya na arakhlola ano yekhippe e mangipyencar kotar e Nukta 40 e Konstituciako thay e Nukta 10 e ECHR.⁹³

90 UDHR, [Article 19](#).

91 ECHR, [Article 10](#).

92 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

93 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

82. Naqalavipe e hakosko vash privatipe musay te treteringyol ano yekhuno drom ano UDHR prekal e Nukta 1, kova potencinla sar ano avipe; "Niyekh nashti te ovel teluno ano arbitrarune khuvipyano ano privatipe, familia, kher vay oleski korespodenca."⁹⁴ ECHR kotar yaver rig kotorleinala ano yekh eksplisituno drom o hako vash privatipe ano olako rami ani Nukta 8 ano hako vash respektipe o privat jivdipeesko thay familiako jivdipe.⁹⁵ Kosovaki Konstitucia sitoy specialune vastimi kana vakergyola vash garavipe akale hakosko. Ano hako e privatipasko, sar hramingyola ani Nukta 36, garavipe vash personalune informipya (36.4) kote kotorleingyola pashe garavipe qoryal o garavipe e korespodencako (6.3) thay na qalavipe o privatune jivdipesko thay familiaruno. Garavipe vash personalune detalyengo siguringyola kriseya prekal o Krisi Vash Garavipe e Personaluen Detalyengo Gn. 06/L-082.

83. The Kosovaki Agencia vash Informipe thay Privatipe (AIP) sila godornipe vash promovipe thay garavipe e hakosko vash akcesi ano informacie thay privatipe ani Kosova. Olaki sheruni rola sitoy te dikhlarel o implementipe e Krisesko vash Akcesi ano Publikune Dokumentya thay Krisi vash Garavipe o Personalune Detalyengo, thay te sigurinel kay o publikune institucie te respektinen akala krisya. AIP vi ayekha pashavla instrukcie thay godideipya vash individya thay organizacie vash puqipya kola phangyona e akceseya ano informacie thay garavipe o personalune detalyengo, thay therla zoralipe vash te rodlarel thay decizinel sanskie ano ovipya e ushkavipasko akale krisyengo.⁹⁶ Ano akava aspekti, musay te lepargyol kay AIP sile te publikinel olengo raporti vash 2023.⁹⁷

84. Krisyuno rami kova garantinla siguripe vash medialuno ambienti sito ano phanglipe e mashkarthemutne thay krisyune standardyencar.⁹⁸ Sahakaleya, naleindoy pe dikhipe e krisyuni baza thay krisyune laqharipya vash avansipe bizo pokipe e yuridikune azhutipesko vash zhurnalistya, darakeripya, nakamipaski kampanya thay yaver na kamipeski qhib resipeya pe zhurnalistya sine na proporcionalune ano dikhipe e nakhipeya.⁹⁹ Ani komparacia e nakhle khetane CMO Manushikane Hakayenge Raporteya (2022), akala koshipeske kampanye thay bulizmeske khetane figurinena kotar publikuno avipe thay yaver individya kola mothavena poro godiniipe leindoy publikune pozicie vash ververutne teme e inetereseske.

85. Khardilo yekh kedipe mashkar civilune malipeske organziacie, kerde kotar medie thay BRO, thay Yekhune Naciengo Specialuno Reporteri vash promovipe thay garavipe e hakayengo thay tromalipyengo vash godinipe thay vakeripe ani oleski ofisialuni vizita ani Kosova ano Aprili 2023. Sito musayutno vash te mothaven kay o arakhipya akale kedipeske siton planifikime te prezentingyon ano UN Manushikane Hakayengo Konsili ano Yuli 2024. Akaya mashkar buti hraminela o angazhipe e interesime rigengo ano adresipe e darakeripyengo kay phanglona e tromalipyencar e vakeripesko thay implikipya vash garavipe e manushikane hakayengo thay formulipe e politikenigo ano mashkarthemutno niveli.

86. Komparindoy e 2022, Kosova vazdisali ano panj thana ji pe 56 than ano Lumiako Indeksi vash Tromalipe, sar raportisalo kotar Zhurnalistya Bizo Samatrede. Akava hraminela o laqharipe duyto ver rindoa ano duy palune bersha. Pashe akaleske, Kosova aqhola kategorizimi sar problematiku-

94 UDHR, [Article 12](#).

95 ECHR, [Article 8](#).

96 IPA (2022), [Summary of the activities of the Information and Privacy Agency of Kosovo for 2022](#).

97 IPA (2023), [Plans and reports – Information and Privacy Agency \(rks-gov.net\)](#).

98 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

99 Lëvizja Fol (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

no than ano indeksi. Kotorune, akava sito vash sebepi kay o mediengo biumlavipe aqhola kishli kombinimi e regulativenca kishle thay phikoipe ano ulavipe e publikune fondyengo.¹⁰⁰

87. Konsili e Hramime Mediengo (KPK) thay e Blumlavdi Komisia vash o Medie (KPM) siton sherune biumlavde thay ekvash regulipeske trupe kotorleime ano siguripe e regualtiveringo e mediengo ani Kosova.

88. Hohavne nevipy aqhona hramimi sfida ani Kosova, karakterizimo kotar nanipe e klaro viziako vash te margyol o fenomeni. Sar si pe paluno raporti e BIRN-ko, kova dela yekh studia darinyuni vash fenomeni, decisipe e hohavne nevipyengo ani Kosova, medie thay online platforme siton sherune buhlarne e hohavne nevipyengo, kote buti ver nevipyenge medie kherela yekh vasni rola.¹⁰¹ Sar si pe raporti, politikanya thay medie kontribuinena te propagandinen hohavne nevipy phanglo e dialogeya mashkar e Kosova thay Serbia lokhyardo kotar EU, vazdindoy ayekha mashkar etnikune tensie kay qalavena o integripe ani EU.

89. Ano Decembri 2023, KR miratingya Proykti Krisi vash Blumlavdi Komisia vash o Medie (KPM). Akava hrmainela yekh yaveripe e thanesko kotar korkoro regulipe e themeska kontrolako vash online medie. Sherune thavdya astarena themesko licencipe, obligativune registripe e kompaniengo vash BRO kola operinena sar online media, Yekh Online Mediengo Registri menajimo kotar KPM, thay mekhipya vash yaveripe e hulayipesko. Shayutne krisipya ji pe 40,000 Euro thay yekh bayripe ano KPM jenipe eфта ano deshuyekh jene, krisiyuni iniciativa vash regulipe e online mediengo prekal licencipesko sistemi konsideringyola sar paluno atako pedral tromalipe thay pluralizimi e mediengo ani Kosova, mothavindoy darakeripya kay silen direktiva te harmonizinen nacionaluni legislacia e EU Direktiva vash Audiovizualune Medienge Servisyta sitoq qhelale interpretimi. Ano mamuyipe, ov nashela kotar lokaluno konteksti thay pelarla tele egzistipesko organi e korkore regulipesko ani Kosova, e EU direktiva kay na miratinla e themeski kontrola e obligime licencipesko vash online medie.¹⁰²

90. Kotar ekonomikuno dikhipesko thavd ano medie thay olenge operacie ani Kosova, financiaruno savahtunipe phanglola may but kotar komecialune reklame thay financiarune donatorya, buti ver kotar ververutne politikune partie.¹⁰³ Ulavipeya ano mashkar e privatune transmeterengo, akaya situacia angya yekh paradoksi kote savahtunipe e medienge organyengo phanglola kotar avruno financipe numay garavipe e medienge integritetesko e obyektiviteteya thay birigipe sar darinyune dimenzie rodela o pherdo biumlavdipe. Ano Decembri 2023 BIRN Kosova publikingya o Monitori e Medienge Hulaipesko (MOM) kova ka servinel sar yekh vastushi vash hartizipe e detalyenga bazako akcesimi kotar e publika, lungyaripeya talo laqharipe, leindoy kotor o sah medienge organya. Kotar 44 monitorime medie, numay 15 olendar mangle te ulaven olenge mediengo hulapeski data, thay numay 8 olendar sine ano hulape vay menajipe e juvlengo.¹⁰⁴

100 Prishtina Insight (2023), [Kosovo Rises in World Press Freedom Index, but Media Independence Still at Risk](#)

101 BIRN (2023), [Vorbulla e rrenave.](#)

102 ECPMF (2024), [Kosovo: Government should withdraw highly problematic media law changes.](#)

103 NDI (2022), [Information integrity in Kosovo. Assessment of the political economy of disinformation.](#)

104 BIRN (2023), [Media Ownership Monitor, 2023.](#)

91. Ano 2023, o KR suspendingya bizniseski certifikata e mediako Klan Kosova.¹⁰⁵ Zhurnalisty, foto reportery, kameranya, thay aktivisty kedisale ano thane raipesko, organizimo kotar e Asociacia e Kosovake Zhurnalistyngi (AGK), denoncindoy o suspendipe sar mediaki cenzura thay darakeripe vash tromalipe e vakeripesko. Ministria vash Industri, Mashkarphiravipe thay Trego (MINT) shrdingya vi kriminaluni rovlarin mamuy Klan Kosova, vakerinody kay e bizniseski certifikata astarela o reference e dizengo ani Kosova sar kotor e Serbiako. Evropako Centro vash Hramime medie thay Mediengo Tromalipe kringya e decisia kotar MINT, thay nekobor medie mothavde solidariteti qhivindoy olenge sheya ano than. Ayekha, Human Rights Network (HRN) kringya o phangipe e Klan Kosova, vakerinody publikune kay decisia nakhela mamuy molipya thay principia e demokrativune malipyengo. HRN may dur khargya e kriselin te sigurinel o legaliteti e Klan Kosova prekal hakyuno thay biumlavdo kriselinyako procesi.¹⁰⁶ Kosovaki Presidenta, Ry. Vjosa Osmani Sadriu, rodingya klarifikipe e legalune undripyengo vash akaya sura. Sherunoministri zorakerla o mediako tromalipe numay vakergya kay mangipe vash registripeske regule sito legaluno obligipe. Ambasade kotar e Franca, Germania, Italia, Bari Britania, YATH, thay EU mothavde darinyune darakeripya, kharinody vash hakyuno thay transparentuno krisyuno procesi. Implikipya astarena o darakeripya vash mediengo tromalipe, demokracia, thay mangipe vash lekaglune procedure.¹⁰⁷ Ano Avgusti 2023, Komercialuni Kriselin ani Prishtina, ikalgya mamuyipe e decisiake kotar MINT vash suspendipe e kanaleske bizniseska certifikatako, phiravindoy ano cidipe e transmetipeska licencako.¹⁰⁸ Numay, aktya e presiako pe zhurnalistyga thay aktivisty kay phikoinena e Klan Kosova lungyarena te bayaren o darakeripya vash o angazhipe e KR vash mediengo tromalipe.

92. Asociacia e Kosovake Zhurnalistyngi (AGK) ayekha vi vazdingya o darakeripya vash tromalipe e mediengo ani rig e mothavipesko e godinipesko sar si pe incidentua e fizikune darakeripesko thay atakya mamuy zhurnalistyga thay verbalune atakya pe medie kotar politikanya thay yaver publikune figure.¹⁰⁹ Ani referenca vash o atakya, darakeripya, hasari eksperencimo kotar medien-go personeli, totaluno gendo e atakengo, leindoy kotor fizikune thay (online) verbalune atakya sito 74.¹¹⁰ E AGK kergya buhlo raporti vash palune shtar sure leindoy kotor o aqhavipe e butyako e Blerta Dalloshi Berisha (Klan Albania) kotar pashutno garavipesko timi e Sheruneminsitresko. Kana tentingya te puqel puqipe, o ikaldo video mothavela sar o jeno e siguripeska ekipako as-tarla thay truminla e zhurnalista ano puqipe.¹¹¹ Ayekha, ano Avgusti 2023 zhurnalisti kotar Nacionale, Vullnet Krasniqi thay kamerako operatori Arbër Latifi atakisale violenca kana raportinde vash proteste kay ule ano Prizren mamuy o festivali Dokufest.¹¹² Zhurnalisti Rinë Haziri (Lajmi.net) violenca atakisalo kotar dizune kana raportingyua kotar e Brezovica ani Shtërpçë/Štrpçe. Atakeri iklisto kotar e vrda thay zorela lela e zhurnalistesko telefoni.¹¹³ E sura raportisali ani policia. Ano Decembri 2023, zhurnalisti Fatlum Berisha lela mudaripesko darakeripe kotar anonimuno akonti ano socialune medie e platformako Tik Tok.¹¹⁴ Ani yaver rig, ano Mayi thay Yuni 2023, zhurnalisti thay kamerako operatori kotar Kallxo.comm Adelina Ahmeti thay Jetmir Hoxha atakisale ano Lepsav-iq, thay olengi vrda hasardili sar vi e Shkodrane Dakaj, Naser Fejza, thay Afrim Ejupi sine ayekha

105 Prishtina Insight (2023), [Suspension of Media Certificate Sparks Protests in Kosovo](#)

106 HRN (2023), [Statement: Klan Kosova Case](#).

107 Prishtina Insight (2023), [Suspension of Media Certificate Sparks Protests in Kosovo](#)

108 Article 19 (2023), [Kosovo: Court decision, a welcomed move for media freedom](#).

109 AGK (2022), [Hrw sjell në pah klimën e rënduar të të bërit gazetari në Kosovë](#).

110 AJK (2024), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya.

111 AJK (2023), [Obstructing the work of journalist Blerta Dalloshi Berisha](#)

112 Asociacia e Kosovake Zhurnalistyngi, [Physical attack against journalist Vullnet Krasniqi and camera operator Arbër Latifi, Prizren, 11.08.2023](#)

113 Telegrafi (2023), [Gazetarja Rinë Haziri sulmohet dhe pengohet tek sa po raportonte nga Brezovica](#).

114 AJK (2023), [Kërcënim me jetë ndaj gazetarit Fatlum Berisha](#).

vi atakime ano Zveçan/ Zvečan, kote on beshte vash yekh vahti, thay olengi vrda phagili.¹¹⁵ Pe agor, mashkar o nekobor incidentya e violencake ano 2023 targetimo zhurnalisti Valon Syla ano Aprili. Ov sine atakimo kotar trin naidentifikime azilantya, rezultindoy nekobor khuvipya ano muy. Atako ulo palo Sylasko socialuno mediengo posti satirindoy o jivdipeski stili e Imamesko ano Prizren. E AGK yekhatar krisingya o atako, vakerinody vash kontradikcia e konstitucia garantimo tromalipe e vakeripesko ani Kosova. Phanglo akale puqipeya kergyona krisyune procedure.¹¹⁶ Akala sure moth-avena o nasigurune kondicie kay siton vash zhurnalistya ani Kosova e policiake intervenipeya kay si limitimo ano nesave atakya pedral zhurnalistya.

93. Ano Januari 2023, Rilind Gërvalla, yekh aktivisti e Vetëvendosje anavisalo Direktori e Kosovaka Radio Televiziako (RTK). Akava vazdingya krisipya e akuzencar kay partia ano raibe Vetëvendosje astarela o publikuno trasnmiteri. Gërvalla, yekh phikoutno e partiako kay phikoingya financiarune e Vetëvendosje pe 2020, arakhlilo e kritikencar phanglo oleske phanglipyencar e partia. Anavipe e Gërvalla mamuyinla o lafideipya vash depolitizipe e RTK-ko. Mediake sindikate, opozicake partie, thay Evropaki Federacia vash Zhurnalista mothavde o darakeripya, pretendindoy o politikuno khuvipe ko trasnmiteri. Opoziciake partia ayekha vi rodinde o anulipe e anavipesko e Gërvalla-ko, mothavdinoy o mangipe vash yekh biumlavdi publikuni televizija.¹¹⁷ Phanglo akalea, RTK arakhlola e akuzencar vash polyuno diskriminipe palo kay trin juvla, Ilire Zajmi, Flora Durmishi thay Mihrije Bejqi na reste te sigurinen sherune menajmenteske pozicie ini kay hraminde may uqe rezultatya ano rekrutipeske procesya, deindoy pozicia ko mursha e may telune rezultatyencar.¹¹⁸

94. BRO NSI arakhla kay o aqhavipe e importesko e serbyune produktyengo kotar KR pe 14 Yuni, 2023 rezultingya vash na disponipe e printime mediengo kotar e Serbia, ushkavindoy o hako vash informipe thay tromalipe e informipesko.¹¹⁹ Manglape te mothavgyola kay o aqhavipe e importesko na sine anglodikhlardo ani yekh decisia publikimi vay disponimi vash e publika bayarindoy o darakeripya vash transparenca thay krisipe akale decisiaiko sar ini vash informipesko hako. May buderi, ano Avgust 9, 2023, e Kosovaki Agencia vash Kompaniengo Registripe cidinyga e licenca e MTS d.o.o. kompaniaki vash sebepi e adresako hramimi sar Kosovska Mitrovica, Republika Serbia, ani hulayeski dokumentacia.¹²⁰

95. Violencake atakya pedral zhurnalista kay raportinena avrial komunaluno obyeki ani Zveçan ano konflikti ano 26 thay 29 Mayi vazdinde bare darakeripya vash siguripe. Zhurnalistya atakime sine may buderi raporterya kotar K-Albanya, numay zhurnalista kotar K-Serbyuno komuniteti ayekha vi sinelen violence kotar protestanya. Zhurnalistya kotar medie sar RTV Dukagjini, Koha, Teve1, A2 CNN, Panorama, Kanal 10, RTV 21, Periskopi, RTK, thay KoSSev, Srbyuna qhibyaki medie, sine targetime ani Upruni Mitrovica, Zveçan, thay Leposaviq.¹²¹ Kotar 26 May ji pe 30 Yuni, AGK re-kordinla 30 atakya mamuy zhurnalistya thay medie ano 4 uprune komune. May pharo atako ulo pe 16 Yuni ano Leposaviq, kote may hari 9 jen e K-Albanyune mediengo ekipengo qalavdile kotar

115 BIRN (2024), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya 2023.

116 AJK (2023), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya.

117 Balkan Insight (2023), [Kosovo Ruling Party Accused of 'Capturing' Public Broadcaster](#).

118 Kosovo 2.0 (2023), [Gender inequality in the media: the media must challenge sexism and gender discrimination in its own ranks](#).

119 N1 (2023), [Priština potvrdila: Oduzet poslovni sertifikat MTS d.o.o. na Kosovu](#).

120 NSI (2024), input for the joint CSO report on Human Rights Kosovo 2023.

121 NSI (2024), input for the joint CSO report on Human Rights in Kosovo 2023.

yekh turma, kote o operatori e kamerako ano RTK, Bardh Bekteshi khuvdilo ano shero, thay oleski kolega Venera Xhoxhaj Adili lavavdindoy o incidenti.¹²²

96. 83. Krisi Gn. 02/L-37 vash Vastipe o Qhibyengo sito yekh yaver krisuno instrumenti kolea shay te imponingyol tromalo vakeripe thay godinipe thay o hako vash informipe. Palune raportya mothavde kay o krisi na implementingyola buderi phanglo e Serbyuna qhibya thay hramipe Qirilica.¹²³ Dokumentisale o lugyarde ushkavipe e Krisesko vash Vastipe e Qhibyengo may buderi ano konteksti e Srbyuna qhibyako sar ofisialuni qhib ani Kosova. Ulavipeya, kampanya vash liberalizipe e vizengo ko shrd sine informativune bilbordya numay pe Albanyuna qhibyake vi ano komune e buderune K-Serbyencar. Raporti e Evropaka Komisiako vash e Kosova ko 2023 mothavgya o sure e na repsektipesko e hakosko vash vastipe e qhibyako vash komunikipe mashkar o publikune isntitucie thay lokalune medie, may buderi odolengo kola raportinena pe Serbyuni qhib. Misalya astarena o naresipe e publikune medialune servisesko vash te transmetinen raipeske pres konferencie pe Serbyuni qhibthay nanipe e translaciako pe Serbyuni qhib ano Sombeshipe ano plenarune sesie. Naakdevatuno kualiteti e translaciako ano publikune institucienge veb qhamya aqhavela o akcesi e dizunengo ano informacie. Puqipe buhlargyola ano publikipe e dokumentyengo, may buderi ani kriselin, kote nanipe e translatorengo vay translacia e kishle kualiteteya direktune aqhavela o phiravipe e hakyengo e srbyune komunitetesko thay yaver na-buderune komunitetya kay vastinena e Serbyuni qhib.¹²⁴

97. Krisi Gn. 06/L-081 vash Akcesi ano Publikune Dokumentya thay Krisi Gn. 06/L-085 vash Garavipe e Denoncutnengo miratisalo, numay pandar na implementisalo ano manglo niveli.¹²⁵

98. BRO FOL hrmainela o vasnipe e "hakosko vash te bistergyol." On deklarinenena kay o hako sito phanglo direktune e hako e individyengo vash ma te vastinel olenge personalune detalya ano ovipyay kay na siton ano phanglipe e originalune resipyencar e kedipesko e detalyengo.¹²⁶ Akava koncepti khelela sheruni rola ano may buhlo konteksti e privatlukosko thay garavipe e personaluna informaciako. Normalune, formaluno regulipe e "hakosko vash te bistergyol" ulo pe 27 Aprili, 2016, e phiravipeya kay shrdingya pe 25 May, 2018, kay phanglola e phiravipeya e generaluna Detakyenge Garavipeska Regulativako (GDPR) (EU) 2016/679 ani Evropaki Unia jenyune thema. Penjarindoy olako vasnipe, hako vash koshipa, vay o hako vash te bistergyol, kodifikisalo ano Krisi Gn. 06/L-082 vash Personalune Detalyengo Garavipe. Akaya legislacia, miratimi kotar KS ano Februari 2019, sito ano phanglipe e Regulativa 2016/679 e Evropake Parlamentesko.

99. Krisi vash Garavipe e Personaluna Detalyengo Gn. 06/L-082 dela solidiyuno legislaciako rami thay naviginla ani delikatyuni balansa mashkar o hako vash te bistergyol thay hako vash tromalipe e vakeripesko thay informipesko. Ekspertya argumentinde o hako sito musayutnipe vash garavipe e privatlukosko thay integriteti e individyengo. Ano konteksti oleske aplikipesko andar o konteksti e Kosovako, o AIP ji akana lela yekh uni rovlarin kay sito kotar 2022 phanglo e nakosipeya e personalune detaluyengo. Ulavipeya, ano Yuni akale bershesko, dizuno kova rodingya e pozicia e krisiyune sevalutnesko ani Disciplinaki Prokuroria kergyua penaluno krisipe mamuy Kosovako Kosovako Kriselinyako Konsili. Rovlarin ali kotar rodipe e individesko ano interneri arakhindoy Olesko

122 AJK (2024), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya 2023.

123 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

124 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

125 YIHR KS (2022), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

126 FOL (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

anav ani lista e refuzime kandidatyengopublikumo kotar Kosovako Kriselinyako Konsili (KGJK). Sar mamuy respodipe, AIP mangla kay KGJK te kosel akala liste. Mothavindoy o nanipee krisyune temelesko, AIP hramingya kay publikipe e listengo, ulavipeya odolengo kay astarna kandidatya kay na pherena o kriterya vash lugyarde procedure e rekrutipeske si nanipe vash krisyuno yustifikipe. AIP mothavela e decisia olaki vakeridnoy vash imperativuno mangipevash te garavel o bazikune tromalipya e individengo, mothavindoy akate o garavipe e personalune detalyengo thay privat-luko.¹²⁷

100. Rekomandipya

- KR musay te evolvirinel e sahasardi strategia vash te adresinel o disproporcionalune darakeripya, nakamipeske kampanye thay fizikune atakya vash zhurnalista;
- KR musay te evovlirinel korodinimo akcesi vash te marepe e dezinformipeya may buderi ani relacia e EU azhutime dialogesko mashkar e Kosova thay Serbia;
- E AIP musay te lel o bare dikhalripeske kapacitetya, may buderi phanglo e janipeya vash te keren sar yekh biumlavdo mekanizmi e rovlaripesko kotar o publikune organya refuzinena vay ignorinena o mangipya vash informacia;
- KR musay te ulavel resursya vash te sigurinel o efektivuno phiravipe e Krisesko vash Akcesi ano Publikune Dokumentya;
- AIP musay urgentune te publikinel o raporti vash o 2023 bersh vash te bayarel e transparenca thay godornipesko deipe ano dikharipe e impmementipesko e Krisesko vash Akcesi ano Publikune Dokumentya thay Krisi vashb Personalune Detalyengo Garavipe;
- KR musay te evolvirinel resyune mase vash zorakeripe e medienge biumlavdipesko thay tiknaripe e ulavipeskoano kotoruno distribuibe e publikune fondyengo;
- KR musay te zorakerel o respektipe e krisyune procedurenge pahnglo e mediengo tromalipe sigurindoy hakyune procesya thay transparentune ano ayekha sure sar suspenscipe e biznesenge certifikatengo e Klan Kosovako;
- KR musay te adresinel darakaeipya phanglo e politikune qalavipyengo ano publikuno transmiteri vash te sigurinel kay publikuni televizia kay te aqhol biumlavdo thay te adresinel nabalansipe polyuno andar o RTK;

- KR musay te rinotadeinel aqhavipe e importesko e serbyune produktyengo vash te angloaqhavel o hako e dizunengo vash informipe thay tromalipe e informipesko;
- KR musay te zorakerel o phiravipe e Krisesko vash Vastipe e Qhinyengo sigurindoy kanleipe e Serbyuna qhibya sar ofisialuni qhib ani sah Kosova thay te adresinel o sure e naphanglipisko e ofisialune politikengo ano komunikipe kotar publikune institucie.

5.6 Tromalipe vash mesto kedipe

101. Tromalipe cvasg mestipekso kedipe sar yekh bazikuno manushikano hako korespodinla ano internacinaluno niveli e Nukta 20 e UDHR, thay anglodikhlargay kay; "sakova therla hako vash Tromalipe vash mesto kedipe thay organizipe" (dikh vi ayekha sekcia 5.7 e akale raportesko, vash tromalipe e kedipesko). Nukta 11 e ECHR-ko yekhune formulinla tromalipe e kedipe sar bazikuno molipe. Ani Kosovaki Konstitucia, yekh sinonimuno formulipe miratisalo kotar o Nukta 43 sar tromalipe e kedipesko desari asociipe. Konstitucia vakerla kay "Sakova personi therla hako vash te organizinel kedipya, proteste thay demonstracie thay hako vash te lel kotor olende ano akala."¹²⁸ Yaver krisya kotat legislaciako sfodni vash akava hako ani Kosova siton Krisi Gn. 08/L-166 vash Publikuno Kedipe, Krisi Gn. 04/L-076 vash Policia, thay Penaluno Kodi Gn.06/L-074. Krisi Gn. 03/L-118 vash Puvlikuno Kedipe rodela kay mangle kondicie te arakhlon leindoy kotor vbahteya mothavipye e protestako vay publikuno kedipe ko relevantune institucie may hari 72 orya anglo kedipe. Akava Krisi khuvgya pe zoralipe pe 2023 thay BRO YIHR KS dengya komentya ano Draft Krisi ano Publikune Shunipya.

102. Puqipe e pokipyengo ano publikuno sektori, kova lela bayripe prekal o proteste pe 2023, may buderi ani publikuni adminsitracia thay edukipeski umal e mangipyencar vash butikernengo e publikune shkolengo vash krisyuno bayripe e pokipyengo, alosardilo ano february 2023 palo miratipe e Krisesko Gn. 08/L-196 vash Pokipya ano Publikuno Sektori.¹²⁹ Raibe pe agor decisingya o koeficienti e pokipyengo ano publikuno sektori palo masekencar adikerde proteste e publikune sektoresko thay sindikate ano 2022 thay ano shrdipe e 2023.

103. Sar ano may angle raportipeske periodya (2021 thay 2022), sheruni tema phanglo e organizipea proteste thay demonstracie sine vi polyengi baza thay violenca mamuy juvla ano urgentuno puqipe. Publikuno krisipe alo pali sura e femicidesko e Liridona Ademaj ano Decembri 2023 kova ulo ano 16 Dive e Aktivizmeska kampanyako vash maripe e violencako mamuy o juvla. Sheruni tema e protestaki sine kerdi ano slogani "na si tromaliope bizo siguripe e juvlengo."¹³⁰ Ano 2023, e Ministria vash Hakaibe lela kotor ano 16 Dive e Aktivizmeska kampanyako vash maripe e violencako mamuy juvla mothavgya e rola e aktivistengi thay civilune malipeske organizciengi.

128 Kosovaki Konstitucia (2008), Nukta 43.

129 Prishtina Insight (2023), [Government Reveals Coefficient for Wages in Public Sector.](#)

130 Top Channel Albania (2023), [Top news: Nuk ka paqe pa sigurinë e grave, protestë në Prishtinë për vrasjen e Liridona Ademajit.](#)

104. Yekh yaver tema vash kolake organizisale publikune kedipya ani forma e protestaki sine vash pratsav e but K-Albanyengo mamuy kreiripe e Asociaciako e Komunengo e Buderune Srbyencar ani Kosova. Nalekanipe e Asociacia avela palo Brukselesko lekanipe ano 2013, kova avela pale ano centro ano konteksti e dialogesko Prishtina-Beogradi. Ververutne momentya ano vahti prekal Yanuarim Februari thay Mayi 2023, ververutne umala e malipeske, leindoy kotor politikuni partia PSD, studentya thay na-amalime dizune, protestinde mamuy e Asociacia.¹³¹

105. Sar si pe BRO NSI, o hako vash protesta ushkavdilo ano proteste pe 26 thay 29 Mayi ani umal e komunake obyektesko ani Zveqana. Ano ovipe e 26 Mayi, Kosovaki Policiaki specialuni yekhkin tentingya kay zoreya te ulavela e meste protestanten, ji kay ano 29 Mayi, KFOR yekhune tentingya te kerel ayekha. Sito darinyuno te mothavgyola kay sol duy protestake kedipya adikerde yekh mestipesko karakteri ji kana o jene e e upre leparde formaciengo tentinte te ushkaven olen prekal vastimo zoralipe, anindoy ayekha vi may dur eskalipe.¹³²

106. Ano Mayi 2023, proteste adikerdile ani upruni Kosova ano respodipe vashb leipe e obligipesko e Kosovake Albanyune sherunengo. Akava angya o alosaripya ano aprili, kola boykotisale kotar serbya, rezultindoy ano historikune tikno kotorleipe e votantyengo. Bibahtake o proteste eskalinde ano vilolencako maripe e KFOR soldatyencar, rezultindoy khuvipya mashkar o tromalipeske adikerde force, rendoske zoralipya thay medienge reprezentya. Sar si pe EU Komisiako raporti, o atakya "siton pandar vash te krisingyon thay kergyon kotar e Serbia."¹³³

107. Rekomandipya

- KR musay te evolvirinel savahtuni strategia kay zorakerla o puterdo dialogi thay publikuno angazhipe ano lungyarde puqipya kay rezultinla ano publikuno dikhipe;
- Kosovaki Policia musay te elimininel namanglarne samatredipya vash hako e kedipesko, sigurindoy kay publikuno siguripe sito adikerdo;
- Kriselin musay te kerel shukarni thay transparentuno rodlaripe ano ovipe e 26 thay 29 Mayi ano Zveqana, specifikune fokusindoy ano akcie e Kosovaka Policiako yekhlinyengo thay KFOR, te mothaven te sine kay o vastimo zoralipe yustifikisalo;
- Treningo e Kosovaka Policiako musay te zorakergyol vash te phikoingyon o dikhlaripeske teknike e tromalipeske dikhipesko kola mothavena o vasnipe e respektipesko e dizunenge hakayengo vash tromalipesko kedipe.

131 RTK (2023),

132 NSI (2024) detalya kjotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova.

133 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

5.7 Tromalipe e kedipesko

108. Tromalipe e kedipesko sito yekh bazikuni dimenzia e ramesko vash manushikane hakaya thay penjargyola sar hako vash kedipe ani Nukta 20 e UDHR-ko. Yekh pheruni dispozicia formirisali ani Nukta 20.1, sar o hako vash tana oven obligativune kay ma te oven kotor ano dayekh amalipe. Tromalipe vash kedipe garantinyola vi ayekha kotar e Nukta 11 e ECHR thay o ECtHR konso-lidinngya e yurispodenca pedral lugipe thay samatradipe vash tromalipe e kedipesko. Tromalipe e asocipasko garantinyola vi ayekha prekal e Kosovaki Konstitucia, thay kotorleinla o hako vash te "formirinel yekh organizacia bizo theripe e mekhipesko" (Nukta 44.1) thay o hako vash te formirinel o sindikate (Nukta 44.2). Desar akale internacionalune thay konstituciake instrumentendar, yekh kotor e krisyengo thay regulativengo kompletinla e legislacia.

109. Krisi Gn. 06/L-043 vash Tromalipe e Kedipesko ano Biraipkane Organizacie regulinla o konst-tucialuno hako vash kedipe bizo leipe e mekhipesko. Jando sar Krisi vash BRO, legislacia vash BRO pasharla yekh laqhardo krisyuno ambienti cidipeya o samatradipya vash o avrialune thanutne thay qhivipeya o neve krisyune forme vash harno registripasko periodi.¹³⁵ Ani praktika, raporti e EU Komisioneresko angla pe dikhipa kay na kerdilo nesavo progresi ani akaya rig.¹³⁶ Vash maybud-eri, Krisi Gn. 04/L-011 vash Organizipe e Kosovake Sindikatengo, thay Krisi Gn. 03/L-212 vash Buti regulinla o hako sakaske vash te formirinen sindikate ano konteksti e publikune thay privatune butyaripesko sektori. Krisi vash Tromalipe e Kedipesko ano Biraipkane Organizacia phiravgyola vash sah forme e BRO, leindoy kotor vi bazyune organiacia. Ano 2022, e KR miratingya o nevo Administrativuno Mothavno Gn. 12/2022 vash Registrip, Operipe thay Deregistripe e Biraipkane Organizaciengo, kolesko draftipesko procesi shrdingya pe 2019.¹³⁷ Akava Administrativuno Moth-avno ayekha vi defininla o procedure e registripeske, operacia, thay deregistripe, thay deregistripe e institutengo sar nevi forma e organizipeski e BRO-go penjarde e Kriseya vash BRO miratimo pe 2019. Publikuno registri e BRO musay te laqhargyol thay musay te sigurinel kay o elektronikuno sistemi e biraipkane organizaciengo te ovel ko sasutnipe payavunto.

110. Mamuy akava legislativuno konteksti, KR formiringya Koncili vash Ledeipe e Raipasko e Civu-lune Malipea ano bersh 2019. Akava Koncili therla sheruno resipe te funksioninel sar yekh godi-deipasko mekanizmo thay te laqharel ledeipe mashkar o organizacie e civilune malipasko thay o raipe. Na si nevo laqharipe phanglo e Raipaski Strategia thay Akciako Plani vash Ledeipe e Civilune Malipea (2019-2023) kay dendilo sar kotar 2022.¹³⁸

111. Sar kotar Yuli 2023, vasne darakeripya ikhile ano mashkar o CMO vash EU decisia vash te sa-matredinel potencialune o fondya talo Instrumenti e Anglo-Khuipeska Asistencako (AIP) ji ano halovipe e Kosovako e EU direktivencar vash stabiliteti. Vash sebepi kay civiluno malipe phiko-ingyola kotorune ano mashkarthemutno financipe, shayutne hasarya ano pezulipe e AIP mamuy KR shay te qalavel e umal e civilune malipesko ano bersh 2025 sar si pe BRO SHKKF thay te rezultinel ano shayutne harnipya e pokipyengo thay reduktipya e butyake thanengo sar akalesko rezul-tati. Te sine kay akava darekeripe materializingyola pe 2025, aqhola vash te dikhlargyol.¹³⁹

134 UDHR, [Article 20](#).

135 Evropako Centro vash Krisi vash Na-Vash-Profiti (2019), [Kosovo Adopts new, Progressive Law on NGOs](#).

136 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

137 Ofisi vash Shukarno Raipe (2022), [Projektudhezim administrativ nr. xx/2021](#).

138 Ofisi e Sheruneministresko (2023), [Këshilli për bashkëpunim të qeverisë me shoqërinë civile](#).

139 Balkan Insight (2023), [NGOs Fear EU Measures Against Kosovo Could Hit Civil Society Funds](#).

112. Konfederata e biumlavde sindikatengo ani Kosova (BSPK) phikoingya zorale e decisia e Neva Sindikatako ano KEK vash protesta ano 16 Marti, 2023. Protesta sinela pe resipe te roden bayripe e pokipyengo vash sah butikerne e Kosovaka Energetikuna Korporatako. Komunike kotar Ofisi e Federatake Presidentesko thay Khetanime Sindikatengo e Ksoovako sito solidaruno e decisia e Neva Sindikatako e Kosovaka Energetikuna Korporatako, vakerindoy o kolektivuno kedipe e lqaharipesko e pokipyengo vash sah butikerne e Kosovaka Energetikuna Korporatako.¹⁴⁰

113. Rekomandipya

- E KR, prekal ledipe e Ministria vash Edukipe, Skencia, Tehnologia thay Inovacia, thay e Ministria vash Hakaibe, musay te evolvirinel thay implementinel edukipeske programya kay azhutina ano vazdipe e godinipesko mashkar Kosovake dizune phanglo e vasnipeya thay buharipe e tromalipesko vash kedipe sar hramingyola prekal internacionalune instrumentya thay Kosovaki Konstitucia;
- Projekt Kriji vash Tromalipe e Kedipesko musay savahtune te dikhlargyol vash te adresinen o nanipya ano fomripe e thay operipe e CMO bizo namangle samatredipya;
- Musay te inicingyola yekh laqhardi raipeski Strategia thay Akciako Plani vash ledeipe mashkar raibe thay civiluno malipe uqharindoy o periodi 2024-2028;
- E KR musay te formirinel mangle redikhalripeske mekanizmya vash te monitorinen o potencialuno qalavipe kay o AIP restriksie shay te theren ani umal e civilune malipesko thay vash te kovlaren o rizikya.

5.8 Tromalipe vash pakyavipe, godornipe thay religia

114. Tromalipe vash pakyavipe, godornipe thay religia sito phando e hako vash individya vash te manifestinel, palikarel thay praktirinel o pakyavipya olenge vay ano yekh komuniteti e yaverenca. Olesko penjaripe sar yekh universaluno hako sito decizimo ani Nukta 18 e UDHR thay yekhune mothavgyola ini ani Nukta 9 e ECHR-ko. Ani akaya paluni Konventa, samatredipya ano manifestipya e pakyavipasko vay religiyako shay te decizingyon e krisea numay ano ovipya kana telarna o interesya thay vasnipe e yekhe demokrativune amalipasko thay siton manglarne vash interesi e publikune siguripasko, vash garavipe e publikune rendosko, e publikune sastipasko vay garavipe manushikane hakaya e yaverengo. Ani sfera e Kosovaka Konstituciako, akava hako formirisalo ano kanleipe e tromalipe e pakyavipesko, godornipe e religiako ani Nukta 38. Vash may buderi, Kosovaki Konstitucia (o Hakaya e Komunitetengo) anglodikhlarla e Nukta 59 (kotor.1) kay "kotorleutne e komunitetyengo therna hako individualuno vay ano komuniteti, te mothaven, adikeren thay evolvirinen olengi kultura thay te garaven bazikune elementya vash olengo identiteti, religia, qhib, tradicia thay olengi kultura". O hako vash pakyavipe thay manifestipe daykaske religiako nakhla ani paralela ani Konstituciy e hako vash te yaverinen e religia (Nukta 3) vay ma te oven obligime te kotorleingyon ano yekh pakyavipasko komuniteti vay vash te keren penjarutno olengo

pakyavipe. Musay te leparyol, pashe akaleske, kay e Kosova sito laik them thay sito neutraluno ano puqipyva vash pakyavipaske pratsavya sar anglodikhlarla e Nukta 8 e Konstituciako. Akava konfirmisalo ini ano ovipe e Arjeta Halimi, vash soske e Konstitucialuni Kriselin deklarinya, mashkar yaver, kay publikune autoriteya siton obligime te respektinen o thavd 8 e Konstituciako vash te garaven o themesko neutraliteti vash pakyavipaske puqipyva.¹⁴¹

115. Ini kay e KK therla olaki legislativuni agenda vash o bersh 2023 projektrisi vash Religiako Tromalipe, kova si te del shaibe religiune komunitetenge o registripe thay vijaibe kotar yekhune hakaya, Draft e Krisesko sito pandar ano ajukeripe.¹⁴² Yaveripya ano yuridikuno statuti vash pakyavipaske religie kotorleinla o hako vash krisyuno hulaibe e ilakako, leipe e ilakako kiriya, te adikeren yekh ofisialuno bankako konto, butyaripe e butikerutnengo formiripe e instituciengo e humanitarune thay edukipeske karaktereya. Yaveripya kotorleinla ini formiripe yekh komisia vash te lenpe puqipyencar praktikune thay vash te decizinen kriteriya vash registripe e neve religiake komunitetesko ani Kosova. Projektkrisi vash Religiake Pakyavipya miratisalo vash angluni ver ano bersh 2006 thay therla resipe te laqharel krisyuno rami vash tromalipya e pakyavipesko vash te bayaren o pashipe e manushikane thay bazikune hakayengo garantime Kosovaka Konstitucia.¹⁴³

116. Ledeipya mashkar KR thay Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri aqhona tensionime vash dosna aqhipe e phiravipesko e decisiako e Konstitucialune Kriselinyako vash manastiri Visoki Dečani kay konfirmingya o ilakake hakaya e khangeriako vash e phuv.¹⁴⁴ Akava darekripe mothavdie ano duy may anglune raportya e OCM, bizo niyekh leli akcia kotar KR ji akana.

117. KS miratingya yekh butyako samatredipe vash antisemitizmo, kova sito ano phanglipe e Mashkarthemutna Aleanca vash Holokaustesko Pelaripe pe godi.EU Komisiako raporti hraminela kay ini soske o hebreyuno komuniteti na sile nisavi sinagoga ani Kosova, yekh pozitivuno ovipe sito vash keripe lungyardo yekhe Hebreyenge Kulturake Centrosko ano Prizren e raipeske phikoipea.¹⁴⁵

118. Kosova therla 43 Specialune Garavipaske Zone, kola kreirisale e Kriseya Gn. 03/L-039 vash o Specialune Garavipeske Zone, e resipea vash o garavipe e lokaciengo e pakyavipaske thay kulturake vasnipeya. Akale zonenge pashavdisalo krisyuno garavipe ano sasavo aktiviteti kova potencialipeya shay te anel hasari vay darakeripe ano historikuno, kulturaluno thay naturaluno ambienti. Yekh specializimi policiaki yekhlin, kerdi kotar o individya e ververutne etnikune avipeya, pasharla dikhipre prekal o orari vash te garantinel siguripe akale zonengo. Ji kay, niyekh incidenti na raportisalo andar akala thana andar duy bersha, ovipya e qoripasko thay vandalizipe raportisalo ano thanipya e Srbyuna Ortodoksyuna Khangeriako kola arakhlona avri e garavde decizime zonendar.

119. Ano paluno kotor e Oktobresko, sar kotor e rikeripeske projektesko ani Upruni Mitrovica, o butkerne kola kernay o randipe e dromesko kova legarela ano albanyune khera arakhle bizo mangipe o purane limorya e Srbyuna Ortodoksyuna Khangeria. Ulavipeya, parcela kote arakhlonay o limorya, ofisialune sitoy registrimi sar ilaka e Srbyuna Ortodoksyuna Khangeriako ani Kosovaki

141 Sura Gn. KI 36/1. Kosntiucionaluno Dikhlaripe e naekzekutipesko e Aktkrisipesko e Lokaluna Kriselinyako ani Gilana CN.gn.24/09 ano 17 Novembri 2009 thay pretendimo ushkavipe e Aplikanteske manushikane hakayengo.

142 EU Komisia (2023), Raporti ani Kosova, qh. 32.

143 AA (2023), [Qeveria e Kosoves miraton projektligjin per lirine fetare.](#)

144 EU Komisia (2023), Raporti vash e Kosova 2023, qh.31-32.

145 EU Komisia (2023), Raporti vash e Kosova 2023, qh.31-32.

kadastra. Ani akaya operacia, ulo yekh pharo krimi, kova sito vash rumipe e limoryengo thay monumentyengo, sar vakerya o Veton Elshani, Talo Komandanti e Kosovaka Policiako ano Upruno Regioni. Sheruno e Upruna Mitrovicako, Erden Atiq akceptingya o incidenti sar yekh bibahtalo bangipe.¹⁴⁶

120. Ano Novembri, vash e sura e pelaripesko pe godi o Dive vash Bandukengo Ashlipe e Anglune Lumiake Maripesko ani Prishtina, monumenti kay sito e srbyuna soldatyengo kotar o maripe e bershengo 1912-1918 yaverinde o thanipe, e iniciativa e Francaka thay Germaniaka ambasadako ani Kosova. Akava monumenti, khetane e sah limoryencar, siton ani yurisdikcia e Srbyuna Ortodoksyuna Khangeriako, numay ni Khangeri numay ni lokalune autoritetya na konsultisale phanglo akale ovipy. Nanipe e konsultipyengo vazdingya darakeripya vash o manglo procesi e respektipesko e religiake thay historikune vasnipisko ano thans.¹⁴⁷

121. Pe agor e Oktobresko, igumeni e manastiresko Devina Voda arakhlilo e paldipeya kotar e Kosova, ini kay sinele validuno beshipesko mekhipe, yekh procesi kay renovingya bizo problemi ko nakhle bersha. Ini soske na si Kosovako themutno, igumenti informisalo ani Prishtina kay musay te duryarygol ktoar o than, aqhavdinoy olesko iranipe vash panj bersh leparindoy o darakeripya e themutne siguripesko. Reprezentya kotar OSCE thay EULEX sine prezentune ano akava deportipe, vazdinody puqipe vash procedurako hakaibe. Akava ovipe perela ano mamuipe e Nukta 7 par. 3 e Krisesko vash Religiake Tromalipya ani Kosova, kova eksplicitune aqhavela o arbitrarune aqhavi-pya e khuvipesko e religiake figurengo.¹⁴⁸

122. Ano diskutipesko nakanleipe, Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri arkahla peste himimi e Nikolla Xhufka, yekh Albanyuno Ortodoksyuno pastori. Nalekanipe ulo kana o Xhufka, khetane yekha grupa, anavinla e khangeri ani Rakinica, Poduyevaki komuna, sar "Albanyuni Ortodoksyuni Khangeri" dedikimi vash Theofan Noli. Akuzindoy e Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri vash garavipe e bandukengo, Xhufka notadeingya ola sar "Albanyuni nacionaluni Ortodoksyuni khangeri." Palo odova, Duiqeza e Serbyuna Ortodoksyuna Khangeriako Raška-Prizren dengya penaluno krisipe mamuy Xhufka vash khuipe, qhelalo vastipe e religiake obyektengo thay vadipe e ulavipesko. Ajava nalekanipe hraminela regionaluen tenzie phangloe religiake thay etnikune identitetya, komplikime kotar kontradiktorune pretendipya vash hulaibe thay vasnipe e khangeriako. Xhufka-ke provokativune akcie, leindoy ktero rumipe e ilakengo thay nakamipeski qhib mamuy SOK, vazdinde o darakeripya phanglo oleske vakeripyencar vash yekh Albanyuno Ortodoksyuno identiteti, pretendindoy phikoipe e SOK phikoinela teroristikune thay kishle aktivitetya. Ini kay sine shrdipeski indiferenca kotar Kosovake institucioe, e khangeri peagor irandili tla o kotarola kotar Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri, amalimo e yaveripeya e vudareska bravako. Vasnipeya, BRO NSI dikhela kay akava incidenti na sit angluni sura kotar o Xhufka ano anamikipe thay vastipe e nakamipeska qhibyako mamuy Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri ani Kosova.¹⁴⁹

146 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

147 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

148 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

149 Aktiv (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

123. Rekomandipya

- KR musay te lel yekhatar akcie vash te implementinel Konstituciaka Kriselinyaki decisiako vash manastiri Visoki Dečani, konfirmindoy o hulaipeske hakaya e Serbyuna Ortodoksyuna Khangeriako;
- KS musay ko sasutnipe te halol e Rekomandipyencar kotar e Veneciaki Komisia e proyekt-kriseya vash Krisi vash Religiake Tromalipya, ayekha kay te lokhyarel o krisyuno statusi thay te elimininen o samatredipya ano hako e religiake manifestipesko;
- KR, Ministria vash Andrune Butya thay Ministria vash Kultura, Terne thay Sporti, musay te zorakeren siguripeske mase vash te garaven religiake thanipa thay thana e historikune kustikipeya vash te angloaqhaven o rumipe e religiake obyektengo;
- Kosovaki Policia, Ministria e Andrune Butyengi, Ministria vash Kultura, Terne thay Sporti, musay te evolvirinen efektivuno monitoripeske thay raportipeske mekanizmya vash te adresinen so may sig o puqipay e qoripesko, vandalizmo thay hasari e religiake obyektengo;
- KR, Ministria vash Hakaipe, thay Ministria e Andrune Butyengi musay te bayaren respekti vash Krisi vash Religiake Tromalipya ani Kosova lokhyarindoy ayekha o akcesi e religiake figurengo ano olenge religiake obyektya e palikeripeske;
- Politikune liderya ani Kosova musay te inicinen mase vash inkuraipe e mashkar religiake dialogesko thay shukar kanleipe mashkar o ververutne religiake komunitetya.

6. SEKCIA B: EKONOMIKUNE, SOCIALUNE THAY KULTURUNE HAKAYA

6.1 O butyake hakaya

124. O butyake hakaya arakhena olengi baza e kriseski universaluni thay internacionaluni any Nukta 23 e UDHR-ko, ji kay o ECHR aqhavla sakoya forma e butyaki obligimi e Nukta 4 kote vakerla kay “niyekh na manglape te rodingyol te kerel obligativuni buti vay te obligingyol”¹⁵⁰ Ano lokaluno niveli, o butyake hakaya garavgyona e Kosovaka Konstitucia. Konstitucia garantinla hako vash te keren buti thay vash te alosaren tromale profesie, sar decizinla e Nukta 49.1, “sakova personi sito tromalo te alosarel olaki/olaki profesya thay butyako than”. Tromalipe e kedipesko, tromalipe vash formiripe e sindakatengo thay aqhavipe e obligima butyako garavgyola prekal e Konstitucia. Yaver dispozicie ktorlejinla socialune siguripya phanglo e bibutikeripeya any Nukta 51, thay vi yekhuno reprezentipe e komunitetengo thay jenengo ano publikune butyaripya any Nukta 61.¹⁵¹ Legislativuni baza formirisali vi e Kriseya Gn. 03/L-212 vash e Buti, Krisi Gn. 04/L-161 vash Siguripe thay Sastipe any Buti thay Krisi Gn. 05/L-011 vash Sindikaluno Organizipe, kova rregulinla thay decizinla o hakaya thay tromalipya e butikerutnengo vash te kreirinen sindikate ano publikuno thay privatuno sektori.

125. Blumlavdo kay ekzistinena nesave butyake krisya, implementipe akale krisyengo aqholo teluno any Kosova. Na implementipe anela o ushkavipe e butyake hakayengo, leindoy ktor o telune masekune pokipya, luge butyake vahtya thay na sigurune kondicie e butyake. Yekh peshe-lipe konsiderimo e butikerutnenge zoralipasko any Kosova sito butyardo ano naformaluno sektori, kova na sito regulimo e butyake kriseyncar. Akava tipi e butikeripasko but ver amalingyona e telune masekune pokipyencar, bizo siguripe any buti thay samatraduno akcesi ano socialuno garavipe. Yekh konsiderimo gendo e butikernengo any Kosova na uqhargyola kotar o vijaipya ano socialune garavipaske skeme, sar siton penzie, sastipaske siguripya thay bibutyaripe. Akava nanipe e socialune garavipasko kerla e butikerutnen may qalavde ano ekonomikune krize thay qorolie.

126. Ano February, khuvgya pe zoralipe o nevo Krisi Gn. 08/L-196 vash Pokipya ano Publikuno Sektori. Resipe e krisesko sito te kreirinel uniformuno sistemi e pokipyengo e centroa vash principya thay transparentune regule. Ki yaver rig, ov dela shaibe vash kanleipe any konsistentuni rig e internacionaluen standardyencar thay bujeteske harjipya e KR, deindoy shaibe vash may transparentuno menajipe e raipeske vijaipyengo thay harjipyengo. Talo mangipe kotar OIK phanglo e konstitucionalipeya e Krisesko, Konstitucionaluni Krislin lela decisia kay anulnela nesave ktor yekh gendo e Nuktengo, notadeindoy olen nakonstitucionalune.¹⁵² Ano ulavipe, e Kriselin arakhla kay pokipyengo tiknaripe vash nesave butyake kategorie sito nakonstitucionalune, sar ayekha, vi nakrisyuno.¹⁵³ Sar sebepi, e Kriselin kergyha kharipe e KS kay andar shov masek te yaverinel o egzistimo krisi.¹⁵⁴

150 ECHR, [Article 4](#).

151 E Kosovaki Konstitucia (2008).

152 Telegrafi (2023), [Gjykata Kushtetuese rrëzon disa nene të Ligjit të Pagave, i kërkon Kuvendit që brenda 6 muajsh ta ndryshojë](#)

153 Vash yekh darinyuni analiza e Konstitucionalune Krisnlinyaka Decisiako, referingyoveni anmo [website](#).

154 Telegrafi (2023), [Gjykata Kushtetuese rrëzon disa nene të Ligjit të Pagave, i kërkon Kuvendit që brenda 6 muajsh ta ndryshojë](#)

127. Ini soske ano olako legislativuno programi vash 2023, planiringya te mothavel o proyekt krisi vash yaveripe e egzistime Krisesko Gn. 03/L-212 vash e Buti, e KR na sine ani situacia vash te anglinel e laqharipeyancar ano raportipekso periodi.¹⁵⁵ Sar si pe analiza publikimi kotar Kosovo 2.0, akanutno krisi na resela te phanglol e socio-ekonomkune kondiciencar ani Kosova. Pashe akaleske, ini kay sine propozipya kotar CMO vash may sahasardo Krisi vash Buti, raibe aqhola te ovel mangli vash kotorune yaveripya, kola sar si pe Kosovo 2.0 raporti, komprometinla o krisekso kualiteti. May buderi, dosna aqhipe aqhavela o butyarnenge hakaya, e lugyarde grevencar kay mothavena e urgencia vash yekh nevo krisi, sahasardo vash e buti, ano phanglipe e EU normencar.¹⁵⁶

128. Ano Yuli 2023, o KS miratingya o proyekt krisi vash Minimaluno Pokipe, bayarindoy o minimaluno pokipe kotar 170 ano 264 Euro. Ni kay shukar ajuekrdilo kotar ekspertya vash adresipe e dosna aqhile laqharipesko sar kotar 2011, biangyona darakeripya phanglo e olesko pasharipe ano duy e jivdipeske kostoske bayripesko pali pandemia thay inflacia.¹⁵⁷ Ulavipeya, na sile qalavipe ani minimaluni penzia vash o maripeske veteranya, adikerdinoy ano 170 Euro. Akava angya naqalaripe mashkar o veteranya thay rezultingya ano nesave proteste.¹⁵⁸

129. Ano Yuli 2023, miratisalo o proyekt krisi vash yaveripe thay pheripe e Krisesko gn. 04/L-131 vash Penziake Skeme financime kotar o Them. O Krisi alosarela o puqipe vash odola kola mekhle olengi buti ano bersh 1990 tali Serbiaki adminsitracia. Komparindoy e may angle kriseya, kova decisinla kay numay odola kola shay te mothaven kay 15 bersh kontributi ano eks Kosovako penziengo Fondi sine shayutne vash kontribudeipeski penzia, nevo krisi astarela e dizunen kola mekhle o butya pe 1990s thay vash akava sebep nashti kedinde 15 bersh e butyaka eksperiençako. Amandamentya avena pali yekh decisia e Konsitucionalune Kriselinyako pe 2022 kay etiketinla e Dispozicia e eks Penzienge Krisesko sar nakonstiucionalune, palo kay aqhavlya e but dizunenge o hakya e kontribut deuipeške penzniengo. Sar si pe MFPT, amandamenti elimininla o diskriminipe thay nahakaibe arakhle kotar odola kola zorelya mekhle e buti ano rano bersh e 1990. Penzienge kobaripya ka decisingya ani baza e kontributeske bershengo harjime ano Penziako Fondi, kova ka ovel molipe vash o them pashe 60 million Euro bershune.¹⁵⁹

130. Inspektorati e Butyako ani Kosova sito centraluno organi e monitoripesko kova dikhlarla implemintipe e butyake krisyengo ani praktika. Akate kotorleinla o menajipe e generalune ledeipyengo e butyako thay sastipaske dispozicie ani buti. Akava paluno sito ano yekhippe e Kriseya Gn. 04/L-161 vash Siguripe thay Sastipe ani Buti. Reagipya e inspektoratesko siton vi ayekha konform mamuy yekh grupa e krisyengi thay yaver regulative. Akate lela kotor o Krisi Gn.04/L-156 vash Duhanesko Kontrolipe, kova amandamentisalo ano bersh 2022,¹⁶⁰ Krisi Gn. 04/L-219 vash Avrunë, Krisi Gn. 03/L-019 vash Profesioanluno Avancipe thay Butyaripe e Individiyengo e Samatradune Shaipyencar thay Krisi Gn. 02/L-081 vash Promovipe thay Garavipe e Paravipesko e Quqya.

155 Kosovo 2.0 (2023), [Outdated Labor Law](#).

156 Kosovo 2.0 (2023), [Outdated Labor Law](#).

157 Prishtina insight (2023), [New draft law on minimum wage welcomed by experts](#).

158 Top Channel (2023), [Veteranët protestë në Kosovë](#).

159 Zëri i Amerikës (2023), [Kosovë, miratohet projektligji që rregullon pensionet](#).

160 Official Gazette (2022), [Law on amending and supplementing Law No. 04/L-156 on tobacco](#).

131. Nabutyaripske rata sar si pe Kosovaki Agencia vash Statistike (ASK) vash kategorie e ber-shenge 15-64 sitoy 11.5 peshel ano 2023. Mothavdo hramipe mothavela yekh mothavdo peripe e butyaripesko komparindoy ko trin palune bersha. Sito shayutno kay peripe na reprezeninla yekh faktikuno peripe e bibutyaripesko, numay shay te ovel rezultati e migripesko.¹⁶¹

132. Vasne darakeripya vash naadekvatuno mase e siguripeske ano butyako than ano privatuno sektori e keripesko ani umal e may bt khuvipyencar thay yekh shtar ver may bari skala e meripesko sitoy may baro mashkarunipe ano region.¹⁶² Sindikate kerde kharipe vash urgentune akcie thay bayripe e inspektipyengo vash te adresinen o luyaripe e puqipesko. Sar rezultati e ekonomikune sfidengo, keripeske butikerne siton obligime te sigurinen olengo siguripe.¹⁶³ Numay ano 2023 (detalya mothavena anglune ehta maseka), 18 meripya ano butyake thana raportisale.¹⁶⁴ Ano raporti "Menajipe e Butikernengo bizo Procedure",¹⁶⁵ BIRN Kosova mothavela kay mashkar 2016 thay Yuli 2023, sine 1,072 incidentya ano butyako than, rezultindoy 102 meripya. Raporti ayekha vi arakhla kay 20% e 23,524 butyarnengo inspektime kotar Kosovako butyako Inspektorati ano angluno kotar e 2023 na silen sastipeski sertifikata, thay 5% na kerna buti e butyake lekanipeya. May buderi, yekh konsiderimo kotar e biznesengo na resena te pheren o minimalune standardya vash phiravipe e siguripeske hakayengo thay siguripe ano butyako than.¹⁶⁶

133. Egzodi e Kosovake ternengo ano thana e ratoriguna Evropako, vazdingya o mangipe vash shaibe e butyaripeske thay yekh may dinitetune standardi e jivdipesko, mothavela yekh luyardo tendi vi ano bersh 2023 thay mothavela yekh vasni sfida vash butyako trego ani Kosova. Darakeripya vash nanipe e butyarnenge zoralipesko ano ververutne sektorya rezultinde e mangipeya vash nuancime khvipyencar e politikengo.¹⁶⁷ Ano ulavipe, sheruno e Kosovaka Ekonomikuna Odako rodingya kotar Raibe te evolvirinel yekh klaro strategja kay azhutinel o angloaqhavipe e emigripesko e ternengo kotar o than palo kay o fenomen i luyargya te bayrol ano duy palune bersha.¹⁶⁸

134. Kombinimo e bilaqe butyaripeske kondiciencar nesave ekspertya artikulinde o darakeripya vash shaibe e masivune emigripesko palo tromalipe e vizengo vash e Kosova ano Yanuiri 2024. Sheurno e Kosovaka Biznesenga Aleancako yekhune rodingya kotar Raibe vash subvencionipe e privatune sektoresko vash te angloaqhaven e butyarnen kotar duryaripe thay hraminela kay o lekanipya e avrone butyarnencar mau buderi kotar Azia thay Turkia hramisale vash te arakhlon e nanipeya an Kosova.¹⁶⁹

161 Gazeta Express (2023), [Emigrimi e zbrit papunësinë në Kosovë ne 10.8 percent, në pikën më të ulët të pasluftës.](#)

162 Nacionale (2023), [Mes punës dhe vdekjes: Sindikata ankohen për kushtet e punës në sektorin privat.](#)

163 Radio Evropa e Lirë (2023), [Kompensimi i munguar për vdekjen në vendin e punës.](#)

164 Telegrafi (2023), [18 vdekje për shtatë muaj në vendin e punës, KMDLNJ: Ndërtimtaria – sektori që po rrezikon më së shumti jetën e punëtorëve.](#)

165 Birn (2023), [Management of workers without procedures.](#)

166 Birn (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

167 Enigma (2023), [Paga të ulëta e kushte minimale në punë – vazhdon trendi i madh i ikjes së rinisë Kosovare drejt vendeve evropiane.](#)

168 Zëri (2023), [Rafuni i bën thirrje Qeverisë që urgjentisht të hajrtojë strategji për parandalimin e ikjes së të rinjve.](#)

169 Alb Info (2024), [Frika e mbetjes pa punëtorë në Kosovë pas liberalizimit të vizave.](#)

135. Sastipesko sektor may buderi qalavdilo kotar o ekzodusi, rezultindo yekh duryaripeya e godyako kotar e Kosova. Oda e Kosovake Saslarnengi hraminela kay numay ano bersh 2023, 170 saslarne mekhle e Kosova mothavindoy vi kay 80 mekhle pe 2022. Khetane e bibutyaripeya ktoar 80 peshel ano mashkar e saslarne vash sebepi e naqalarde kondiciengo e butyako, emigripe e sastipeske butikernengo ano ano may barvale thema anela seriozuni kriza ko saslaripesko personeli. Sar si pe Oda e Saslarnengi thay Oda e Infermierengi ani Kosova, kondicie e saslaripeske personelesko a pandar na adresisale kotar KR ayekha kay te reflektinen e seriozuni konsiderata e saslaripeska krizako.¹⁷⁰

136. Ano 2023, Kosova arkahlili yekha vasma sfida e deipeya e vijaipeske butyaripesko vash olaki populacia e samatredime shaipyencar koya sitoy kotar 150,000 individya (sar si pe WHO data). Inikay si legislacituno rami kova obliginla e butideutnen te butyaren yekh perosni e samatredime shaipyencar ano sakov 50 butikerno, akava decisime na phiravgyola ani praktika biumlavdo kay e Ministria vash Finance(MF) alokingya 5 milionya Euro ano 2022. Kotorune, problemi arkahlola ki 2013-2023 strategija koya sila specifikune nanipya ano treteripe e profesionalune formiripesko thay butyaripesko e personyengo e samatredime shaipyencar.¹⁷¹

137. Butyaripesko peisazhi e K-Romane, K-Ashkalyune thay K-Egipqanyune komunitetya aqhola kishlo ano bersh 2023, palo kay on lungyarena te theren uqo bibutyaripe (pedral 90 peshel), koya sitoy phangli e diskriminipeya.¹⁷² Sar rezultati, jene akale komnitetengo sito butyarne ano naformaluno sektori e nasigurune thay qorole butyencar.¹⁷³ Ini kay miratisali e Strategija vash Avansipe e Hakayengo e Romane thay Ashkalyune Komunitetengo (2022-2026), diskriminacia himinela olengo maripe thay truminela e komunitetenge jene ano informaluno, nasiguruno thay kishle kondiciake butya. Tentipya vash te margyol o diskriminipe thay vash te yaverinen o amalipeske percepcie thay nahakaipya siton darinyune vash yaveripe e kodiciengo akale komunitetengo.¹⁷⁴

138. Sar si pe Lumiaki Banka (WB) (2023), numay 20 peshel e juvlengo lele kotor ano butyako zor-alipe, reflektindoy o lumiako may teluni rata thay hramimo nayekhipe mashkar Kosovako legisla-ciako rami thay ekonomikune realitetya ano tereni. E Lumiaki Banka mothavela kay tradicionalune norme kay qhivena o godornipe e dikhipesko vash o juvla luyarena ani umal vash qhavore thay odova ano dikhipe vash o phure.¹⁷⁵ BRO KGSC hraminela ani akaya rig o nanipe e obligatorune dispozitengo vash ashlipe e bianipesko thay dadalaripesko, leindoy kotor o vahti thay adekvatuno kompensipe thay siguripe thay sastipe ano butyako than vash o juvla. Akava dikhlola sar faktori kay kontribinla kay o juvla e cidinyon kotar o yekhuno akcesi ano butyako trego.¹⁷⁶ O ajukerdo bayaripe e dikhipesko vash qhavore ano avutno bersh (2024) shay ka kontribuinel ano may dur marginalizipe e juvlengo, obligindoy olen te mekhen piri buti vash te dikhen e qhavoren.

170 Kosova news (2024), [mbi 300 mjekë të larguar, a do të ndikoj liberalizimi i vizave në krizë të stafit mjekësor](#).

171 Kallxo (2023), [Mundësitë e punësimit të personave me aftësi të kufizuara](#)

172 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

173 Balkan Sunflowers Kosovo (2022), detalya kotar khetano CMO raporti vash manushikane hakaya ani Kosova 2022.

174 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

175 The World Bank (2023), [More reforms are needed to contribute towards country's economy and prosperity](#).

176 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

139. Sar si pe BRO GAP Instituti, polyunenayekhipya ano butyako peisazhi aqhona puterde e nu-may mikro biznesencar ano juvlengo hulaipe. Ano olenge palune dikharipya, BRO GAP Instituti notadinla kay bare kompanie kay silen may buderi se 250 butikerne, siton nanipe ano mashkar e juvlane hulayengo. May buderi, komunako peisazhi reflektinlao nayekhipya mashkar o ververutne regionya: Dragash, Malisheva thay Ravuco kay mothavena may uqo skala e nayekhipeski ano hu-laipe e biznesengo ani Kosova. Ano mamuyipe, Partesh aqhola sar may polyune yekhuni komuna.¹⁷⁷

140. Phanglo e nakhle paragrafeya, BRO GAP Instituti hraminela o lungyaripe e polyune stereototipyengo prekal e vastimi qhi ano tromale butyake thana ano butyako trego. Ano ulavipe, on arakhena kay 59 peshel e vutyake kharipyengo postime ano popualuno portali Kosovajob thay 79 peshel ani Superpuna mothavena kanleipeske sure e polyune stereotipengo e qhibya e murshenga kategoriako ano ekonomia, trego inzhineria thay keripe thay vastipe e qhibyengo sito fokusimo ko juvla ano edukipe thay administracia. Musay te leparyol kay o butya e vastipeya e murshenga qhibyako dena may uqe pokipya kay halona e stereotipune rolencar e juvlengo. On mothavena op vasnipe e lokhyaripesko e neutraluna qhibyako pedral o poli ano hramipya e butyake thanengo e yekhune deipeske praktikencar.¹⁷⁸

141. Rekomandipya

- KS musay te sigurinel kay proyektrisi vash Bytyako te miratingyol ano yekhipe e relvantune EU Acquis-eya (Balanca buti-jivdiipe), specialune phanglo e nadiskriminipea ano butikeri-pe thay dadalarengo ashlipe, sar vi te ulaven resursya vash te financirinel akala mekhipya vash te investirinen ano buhlaripe o servisengo vash garavipe;
- Butyako Inspektorati musay te bayarel kapacitetya thay inspektipya ano publikuno sektori thay odova privatuno;
- KS musay te miratinel urgentipeya nevo Krisi vash Buti;
- KR thay Agencia vash Polyenge Yekhipya musay te implementinel afirmativune mase sar si pe Krisi vash Polyengo Yekhipe ano rekrutipaske procesya, specialune ano uqe pozicie e deciziake leipasko ani Publikuni Administracia;
- Butyako Inspektorati musay te adikeren treningya vash butideutne ano publikuno sektori phanglo e lejislativune rameya;
- KR musay te implementinel o politike dikharde ani Strategia vash Avansipe o Hakayengo e Romane thay Ashkalyune Komunitetya 2022-2026 e resipeya vash bayaripe o butikeripesko akale komunitetengo;

177 GAP (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

178 GAP (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

- KR musay te kerel promovipe adekuatuno e butyake hakayengo vash butideutnengo ano drom kay te respekinen o bazikune hakaya, leindoy ini o hako vash tromalipe e vakeripas-ko, organizipe thay mesto kedipe;

6.2 O hako vash edukipe

142. Internacionaluno sfondi kote o hako vash edukipe lelola pe kan may shukar ano konteksti e Kosovake evolviripasko sar demokratikuno amalipe sito e Nukta 26 kotar UDHR thay e Nukta 2 e ECHR-ko. Specifikune, paragrafi 26.1 e UDHR potencinla kay "sakova hako e edukipasko" anla pe dikhipa kay edukipe musay te ovel bizo pokipe thay vash te ovel aksesuno vash may hari ano elementaruno thay mashkaruno niveli.

143. Ano rami e Kosovaka Legislaciako, o hako vash edukipe sito garavdo e konstitucia. Nukta 47 sigurinla o hako vash elementaruno edukipe thay shaibe yekhuno vash edukipe vash o sah individya ano yekhipa olenge specifikune mangipyencar. Ani Nukta 59 vash Hakaya e Komunitetyengo thay lenge Jenengo, Konstitucia garantinla o hako vash nabuderune grupe vash te lungyaren o edukipe ani olengi dayaki qhib, e kondiciya kay e qhib te ovel vastimi ano ofisialuno vastipe ani Kosova. Akava rilepardilo e Kriseya Gn.03/L- 047 vash Garavipe thay Promovipe o Hakaya e Komunitetyengo thay olenge kotorleutne ani Kosova. Kriji garavla vakerdi qhib kotar o nabuderune grupe sar qhib e siklipaski ano elementaruno thay mashkaruno edukipe. Legislaciako rami vash Kosovako edukipesko ambienti kompletisalo e Krisea GN. 03/L-068 vash Edukipe ano Kosovake Komune. Akava kriji regulinla organizipe e publikune instituciengo ano elementarune thay mashkarune shkole. Primaruo legislaciako konteksti vash edukipe ano terciaruno niveli sito Kriji Gn. 04/L-037 vash Uqo Edukipe. Ano Decembri 2022, Draft kriji vash Uqo Edukipe miratisalo kotar KR.

144. Ano 2023, Yuridikuno Fakulteti ani Prishtina hramingya yekh historikuno momenti lansirindoy program inauguriopeko vash Master vash Manushikane Hakaya, Internacionaluno Kriminaluno Kriji thay Tranzicionaluno Hako. Ulavipeya, akaya pgreisuvni iniciativa lela phikoipe kotar UNMIK/OHCHR prekal BRO Youth Initiative for Human Rights - Kosova (YIHR KS). UNMIK prekal YIHR KS ani aktivuni rig phikoinela o program palo kay si angluno akala rigako ani Kosova, shukar ajukerindoy internacionalune studentya, pherune vahteya thay formiripeya e krisiyuna klinikako. Yekh darinyuno Memorandumi e Shukar kanleipesko (MoU) hramisalo mashkar o Yuridikuno Fakulteti te bayarel o korodinipe thay praktikuno implementipe akale vasne edukipeske tentipesko.¹⁷⁹

145. Ano Yuli 2023, o Kriji Gn. 08/L-153 vash Rano Qhavorengo Edukipe miratisalo kotar. Ulavipeya, Kriji regulinla siguripe e kvalitativune standardyengo vash edukipe thay kerla o angloskoluno edukipe obligativuno kotar 2024. Sar si pe Ministria vash Edukipe, Skencia, Tehnologia thay Inovacia (MESTI) o kriji "qhivela o temelya vash bayripe thay evolviripe." Ji akana, UNICEF Kosovo raportinla kay akcesi ano angloskoluno edukipe ani Kosova sito but teluno desar Evropako standardi e 96 peshel, thay may kishlo desar regionesko mashkaripe. Ano qaqipe, numay 38 peshel e Kosovake 3 ji 5 bershune qhavore silen akcesi ano nesavo ovipe e siklipeske struktorengo. Ayekha,

MESTI hraminela jay Krisi ka kontribuinel konceptualune ayekha vi ani darin ano edukipe e rano qhavoripesko.¹⁸⁰ Aqhola te notadeingyol sar ka aqhavygol o faktikuno phiravipe e krisesko ano bayripe e harjipyengo ano dikhipa e qhavorengo, mothavdo ano may angluno kotor.

146. Redikhalripe e shkolake tekstengo shrdingya pe Aprili 2023 e reseya vash pasharipe e kualitetesko e shkolake tekstyengo e internacionalune standardyencar thay testipeski umal. Shkolake tekstengo dikhalripesko procesi adiekruguola ano nesave faze thay fokusyngyola ani qhib thay matematika sar duy may decisipeske umala vash laqharipe e shkolake tekstengo thay edukipesko kualiteti.¹⁸¹ Iani may dosna faza, gendo e shkolake tekstengo ka tiknargyol; Akava procesi ka phiravgyol kotar timi e lokalune thay internacionalune ekspertya, sar si pe MESTI.¹⁸²

147. Phanglo e redikharipea a shkolake tekstengo, Institucia e Populaciake Avokateski ani Kosova (OIK) ikalgya raporti ex-officio vash nakamipeski qhib andar shkolake testya ano Avgusti 2023 uqharindoy o materialya kotar engluni ji enyato klasa. Raporti mothavela respekto ko sasutnipe vash shkolake tekstya andar o sure minimalune e nakamipeska qhibyako e ververutne temenca. Sar si pe OIK, mashkar o dikhalrde 47 shkolake tekstya, nesave sure arakhlile kay silen reflektipe e nakamipeska qhibyako. OIK rekomandingya o lokharipe e treningenge programengo vash shkolake pustikenge autorya thay edukatora ano tromalipe e vakeripesko thay maripe e nakamipeska qhibyako ano evolviripe e siklipeske materialesko thay thay avutne faze e siklipeske deipesko, e resipeya vash bayripe e instituionalune dedikipesko thay maripesko ani Kosova ano vazdipe e kutlurako thay toleraciako thay yekhipesko ano edukipe.¹⁸³

148. Komparindoy o raporti kerdo kotar OIK, BRO VoRAE mothavgya o darakeripyta phanglo e diskriminipeya mamuy K-Romane, K-Ashkalyune thay K-Egipqanyune komunitetya ano shkolake tekstya. On vakerde kay egzistime shgkolake tekstya mothavena o nanipe e inkluziako thay akceptipesko e historikuna prezencako thay kulturune molipyengo e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetengo ani Kosova. Yekh rigune shkolake teksta formirinela perceptipyta pedral o perceptimo 'yaver' thay sigurinena o lugyaripe e etnikuna intoleranciako.¹⁸⁴

149. Ano Aprili 2023, lansirisalo Nacionaluno Skencako Programi (2023-2028). Akava stratejikuno dokumenti dela e vizia e evolviripeski vash skenciako rodlaripe thay inovacia ani Kosova hramindoy bujeteske detalya vash o periodi 2023-2028. Strategia phanglola e Draft Strategia vash Themutno Evolviripe 2030, e Evropaki Integripeski Agenca ani Kosova, thay phanglola e Kriseya Gn. 04/L-135 vash Skenciake Rodlaripeske Aktivitetetya, Nukta 38 vash Nacionaluno Skenciako program.¹⁸⁵

150. Ano Januari 2024, e Ministria vash Edukipe, Skencia, Tehnologia thay Inovacia (MESTI) kergya publikuno olengo bershuno bujetesko plani vash edukipesko sektori, kova hraminela koncektivuno bayripe sar kotar 2023.¹⁸⁶ Ji kay sar si pe EU Komisiako raporti, peshelipe e edukipesko sito

180 AA (2023), [Kosovë, prezantohet Ligji për edukimin në fëmijërinë e hershme](#).

181 Tëvë (2023), [Fillon rishikimi i teksteve shkollore](#).

182 Kallxo (2023), [Ministrja Nagavci prezantoi punën në arsim gjatë vitit 2023](#).

183 OIK (2023), [Avokati i Popullit publikoi raportin në lidhje me gjuhën e urretjes në tekstet shkollore](#).

184 Vorae (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

185 Kosovaki Republika, Ofisi vash Shukarno Raibe (2024), [Programi Kombëtar i Shkencës 2023-2028](#).

186 Kallxo (2023), [Ministrja Nagavci prezantoi punën në arsim gjatë vitit 2023](#).

komparimo e EU themencar, harjipya vash phud aqhola dikhle telune. Akalea, e KR rodingyola te redikharel olaki formula e but qaqipeya vash e baza ano phud.¹⁸⁷

151. Kosovako kotorleipe ano 2021-2027 Erasmus+ program sito hramimo, feri so lokhyarela o mobiliteti vash studentya thay stafi e EU themyengo thay lokhyarela o yaveripe e shukar praktikengo ani skencia thay tehnologia. Ano 2023, 37 Kosovak institucie vijainde kotar Erasmus+ skema khetane ano uqo edukipe thay profesionaluno edukipe.¹⁸⁸

152. Sar si pe EU Komisiako raporti, Kosovako angazhipe ano Internacionaluno Komputerengo thay Informipesko Literaturako Studipe ICILS) 2023 sito vasno, deindoy mekanizmi vash te akcesinel o studentyengi digitaluno kompetenca thay dikhlaren o progresi vash resipe e UN Savahtune Evovliripeske Resipyengo. Pherune, raporti mothavela Kosovaki aktivuno kotorleipesko ani Evropaki Edukipeski Umal butyarni grupa vash periodi 2021-2025. Akala grupe servinena te bayaren ledeipe mashkar Evropaka Uniake Jenyune Thema thay thema sar kandidatya, vazdindoy evolviripe yekh edukipeske sistemsko, inkluzivuno thay treningengo sistemi. Khetano obyektivi sito gatsiaripe e ternengo vash mothavde sfide kotar green thay digitaluni tranzicia, sar vakergyola ani sahasardi analiza e EU Komisiako vash sektori e edukipesko ani Kosova.¹⁸⁹

153. Ini soske ekvash e siklovnengo e mashkarune shkolengo ani Kosova siton registrime ano profesionaluno thay janipesko edukipe (VET), sfide aqhona ano sektori e VET shkolengo palo kay na phanglona e butyake marketeske mangipyencar, thay kualiteti e deipesko buti ver sile nanipe.¹⁹⁰ Ini kay si registripe, sasutno edukipeske financipe ano 2023 kergyola numay kotar 9.6 peshel vash profesionaluno edukipe. Sar si pe MESTI, e 2024 bujetesko alokipe ka bayargyol vash VET shkole e fokuseya vash implementipe e duyverutne edukipesko vash VET shkole. Akava astarela praktikake ore vash studentya prekal decisipe ano ververutne biznesya.¹⁹¹

154. Qhavore e K-Romane, K-Ashkalyune thay K-Egipqanyune komunitetya ani Kosova lungyarena te arakhon e bare sfidyencar phanglo yekhuno akcesi ano edukipe. Stigmatizipe olenga kulturako phiravde ano ververutne forme e diskriminipasko mamuy olenge aqhavla aktivune tentipy e raipasko vash te bayaren yekh konteksti koleya o sah qhavore shay te evolvirinen yekh edukipasko yekhuno ambienti. Numerikune mothavdo, ji kay kerdilo progresi ji yekhe thane a haricune komunitetyengo, olengo niveli aqhola talo mashkar e kotorleipasko leindoy pe dikhipesko generaluni situacia. Numay 7.6 peshel e qhavorengo e angloskulipasko phiravla edukipe angloskolako. Ano mashkaruno edukipe, shifre siton specialune dikhutne e generaluna populaciya. Numay 31 peshel e shkolake bershunengo e na-buderune komunitetengo lena formaluno edukipe pashe 86.8 peshel e totaluna populaciako.¹⁹²

155. Egzistinla kritikuno mangipe vash laqharipe e edukipeske akcesesko e studentyengo e samatredime shaipyencar.¹⁹³ Ji akana, totali e 38,000 studentyengo e samatredune shaipyencarprivime kotar nesavo akcesi ano formaluno edukipe. Ano 2023, nevo Administrativuno Mothavno Gn. 19/2023 vash e Rola, Obligipya thay Godornipya e Asistentyengo e Studentyengo e Siklipeske Sa-

187 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

188 Klan Kosova (2023), [Gjendja në arsim - Dobët në PISA, sukseshëm në Erasmus](#)

189 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

190 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

191 Kallxo (2023), [Mësimi dual: si do të funksionojë në Kosovë?](#)

192 Ministria vash Edukipe, Skencia, Tehnologia thay Inovacie (MESTI 2022), [Draft Education Strategy 2022-2027](#).

193 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

matredime Shaipyenca publikisalo kotar MESTI.¹⁹⁴ Administrativuno Mothavno sile oleske sherune resipya te regulinel o deipe e adekvatune phikoipesko thay profesionaluni kompetenca vash qhavore e samatredime shaipyencar.

156. Ano Februari 2023, fizikuno atako yekh panj bershune qhavoreshko e ulavde shaipyencar kotar oleski asistenca ano angloskoluno centro ani Mitrovica angya publikuni holi prekal o platforma e socialune mediengo thay mothavgya o institucionaluno mangipe vash te dengyol anglipe e vash siguripe e qhavorengo ano procedure e butyaripesko e asistentengo e ulavde shaipyencar. Miratipe e zorale mekanizmengo kay azhutinel o angloaqhavipe, identifikiope thay respidipe e surengo vash abuzipe ano edukipeske institucie shay lokhyarena o siguruno siklipesko ambienti vash qhavore e specialune mangipyencar.¹⁹⁵

157. Qhavore e serbyune komunitetesko luyarena te operinen phanglo e Serbiaka kurikula, ji kay buderune K-albanya phiravna e kurikula e MASHT-ki, siguripe alarminla ani Upruni Kosova ano Mayi 2023 sinele negativune konsekvence vash regularuno shkolako bersh vash K-Serbya ano upruno kotor. BRO NSI hraminela kay konsiderindoy o bayripe e prezencako e specialune yekhlinyengo e Kosovaka Policiako palo incidentya kay ule pe 26 Mayi, Srbyune edukipeske institucie ani upruni Kosova ande decisia te agorinen o shkolako bersh may angle. So decisivune sinele qalavipe ano leipe akala decisia sine przenca e specialune yekhlinyengo ano thanipe e komunake obyketesko anio Zveqan, ano yekhatar thanipe kote elemenaruni thay mashkaruni shkola arakhlona ano akava than.

158. Situacia e etnikune segregipesko ano shkola anela etnikune ulavipya thay aqhavela evolviripe e shukarne multinetkune malipesko. Segregipe e K-Romane thay K-Ashkalyune komunitetengo aqholo vasno ano bersh 2023 leindoy kotor ano siklipesko program e Srbiake Raipesko ani upruni Mitrovica. Shkole aqhile ulavde sar si pe etnikune lenya, skala e shkolake mekhipesko sito may uqero vash akala komunitetya desar o siklovne e yaver nakhipyencar, thay savahuno shunipe e diskriminipesko aqholo yekh puterdo tipari e edukipeske peisazhesko ani Kosova.¹⁹⁶

159. Ano 2023, alarmantune sure e diskriminipesko pedral Romane thay Ashkalyune qhavore ani Kosova frdinde du pedral o bariere luyarde kay aqhavena o akcesi olengo ano edukipe, thay sistematkune sfide thay diskriminipeske praktike kay aqhavena olenge edukipeske shaipya. Sar si pe paluno raporti e Ofisesko vash Shukarno Raibe (ZQM), ani Fush Kosova, 25 qhavore arakhlile e kolektivuna diskriminaciakana aqhavdilo olenge o shaipye vash alternativuno edukipani shkola "Selman Riza", ushkavipe raportimo kotar BRO Terres des Hommes Kosovo (TDHK) thay adresisalo ano 2023. Refuzipe e shkolakovash te luyarel o alternativuno edukipe biqhalgya ano raporti ko Edukipesko Inspektoriati thay ano OIK. Yaver hramimo incidenti ano prizren arakhla o klasenge ulavipya ani etnikuni baza pe bersh 2023, vazdindoy yekhatar khuvipe e Komunalune Direktoriesko vash te aqhaven o may dur segregipe thay diksirminipeske praktike. Ayekha vi, o ZQM rraporti mothavela e yaver sura ani Fush Kosova, kote e shovto klasako siklovno aqhavdilo na-

194 MASHTI (2023), [Udhëzim administrative, Nr. 19/2023 mbi detyrat dhe përgjegjësitë e asistentit për nxënës me nevoja të veçanta arsimore.](#)

195 Bota Press (2023), ["S'po muj ia fali vetes..."/ Edukatorja që rrahu 5-vjeçarin me nevoja të veçanta i kërkon falje prindërve](#)

196 Radio Kosova e Lirë (2023), [Edukimi, armë kundër diskriminimit.](#)

nahakyune vash shkolupe vash o palem rinakhipe e yekh shkolake bershesko.¹⁹⁷

160. Rekomandipya

- KR musay te sigyarel o phiravipe e proyektkrisesko vash Uqo Edukipe thay Krisi vash Kosovaki Akencia vash Akreditipe, deindoy yekh krisuno ramivash siguripe e kvalitetesko, financipe bazirimo ani performance thay formiripe e Komisiako vash Etika;
- Ministria vash Edukipe, Skencia, Tehnologia thay Inovacia (MESTI) musay te evolvirinel mase phanglo e bayripeya e qhavorenge harjipyengo te sigurinel universaluno akceso vash kvalitetuno angloskoluno edukipe ano 2024;
- KR musay te zorakeren o phiravipe e Administrativune Mothavnesko vash e Rola, Obligipya thay Godornipya e Asistentyengo e Siklovnengo e Samstredime Shaipyencar ano Siklipe;
- KR musay te evolvirinel strategia vash te treterinel etnikuno segreghipe, may buderi ko mashkar e K-Romane thay K-Ashkali komunitetya vash te promovinel qaquno multietnikuno thay multikulturaluno edukipe;
- KR musay te inicinel seriozune mase vash angloaqhavipe e diskriminaciako mamuy K-Roma thay K-Ashkalie azhutindoy ano telaripe e skalako e shkolake mekhipesko ano amshakr akale komunitetengo vash te vazden yekh siguruno thanipe vash olengo edukipesko bayripe;
- MESTI musay te fokusyngol ano laqharipe e shkolake tekstyengo prekal inkluzivuno akcesi thay inkorporinla kutlurako thay historikune dimenzie thay na-buderune komunitetya;
- MESTI musay te kreirinel treningenge programya vash edukatorya ano deipe e siklipyengo ano sicaluni inkluzia thay kulturako diversiteti, ayekha deindoy vasnipe vash kritikuno godinipe;
- KR musay te rinotadeinla e formula e financipeski vash te alokinel may qaqune financipya vash phud ano profesionaluno edukipe, e fokuseya vash phiravipe e modelengo e duyverutne ediukipesko prekal bayripe e bujeteske alokipengo.

197

OGG (2023), [Report on the implementation of the Law on the Protection from Discrimination based on cases reported to the national platform for protection against discrimination for the Roma, Ashkali, and Egyptian Communities.](#)

6.3 O Hako vash sastipe

161. Internacionaluni baza vash manushikane hakaya pedral kolate shay te notadiengyol o sastipasko garavipe ano Kosovako konteksti sito UDHR. Ani Nukta 5 e UDHR fokusi direktingyola vash o hakaya e sah individengo; “yekh jivdipasko standardi vash o sastipe thay shukaripe olengo ano familie, leindoy o habe, uravibe, kheripe [...]”¹⁹⁸ Ini soske ECHR na potencinla o eksplicituno hako vash satipasko garavipe, Evropaki Kriselin vash Manushikane Hakaya lelili e surencarkola siton phande e sastipyea sastipea thay o sastipe sito specifikumo sar bazikuni nocia phanglo e “mora-leya” ano ververtune dispozicie.

162. Legislativuno rami e Kosovako vash o hako ano sastipasko garavipe kotorleinla o krisya thay buderi dispozicie. Yekh mothavno andilo akate ani Nukta 51 e Kosovaka Konstituciako vash Sastipasko thay Socilauno Garavipe. Konkretipeya, Paragrafi 1 formulinla kay sastipeske thay socialuno siguripe regulingyona e kriseya, phiravipeya kotar o Paragrafi 2 kotar o socialune siguripya siton regulime kotar krisi. Ano Mayi 2022, miratisalo o Krisi vash Amandamentipe thay Pheripe o Krisi Gn. 04/L-249 vash Sastipaske Siguripya.¹⁹⁹ Akava krisi kerla yekh vasno bajako direkt regulipe o sastipaske publikune siguripya vash o Kosovake dizune ano niveli e KR. Legislativuno Rami phergyola e leparde krisyencar; Krisi Gn. 04/L-125 vash Sastipe, Krisi Gn.02/L-78 vash Publiikuno Sastipe, Krisi Gn. 02/L-76 vash Riproduktipasko Sastipe thay Krisi Gn. 06/L-042 vash Rat thay Kerutne e Rateske thay Krisi Gn. 02/L-109 vash Angloaqhavipe thay Maripe o Infektivune Nasvalipyengo.

163. Realiteti e Kosovake sastipeske dikhipeske sistemsko sito buhlo kontrasti e legislativune thaneske themelencar. Progresi direkt laqharipe o sastipasko garavipe rodla yekh ristrukturipe konsideripasko vash o sistemi, kova KR pandar na kergya prekal yekh funksionaluno skena vash garavipasko sistemi. Yekh kotor sar sebepi e kondicyengo na shukarne infrastrukuralune vash o doktorya thay butikerutne sastipaske thay telenune masekune pokipya ano generali ano publikuno sektori, migripe direkt o thana may barvale ulo normaluno. Akaya problematika feri so rezultinla konsiderune nashipeya kotar o bare ani sah teritoriya.²⁰⁰ Yekhuno tendi luguarela ano 2023 e 170 doktorencar thay sastipeske dikhipeske butiekrnencar migrindoy ko yaver regionya ano ratorig.²⁰¹ Ayekha, KR na lela substancialune mase te iranel o migripe e sastipeske dikhipeske profesionistengo ko ratorigune Evropake thema. Akava egzodusi sinele qalavdi reprezia ko sastipesko sektori ani Kosova, dikhindoy ano phiravde medikalune personelya thay qalavindoy o sasunto kualiteti e sastipeske dikhipeske servisyengo.²⁰²

198 UDHR, [Article 5](#).

199 Ofisialuni Gazeta (2022), [Law No. 08/L-042 on amending and supplementing Law No. 04/L-084 on health insurance](#).

200 Kosova news (2024), [mbi 300 mjekë të larguar, a do të ndikoj liberalizimi i vizave në krizë të stafit mjekësor](#).

201 Kosova news (2024), [mbi 300 mjekë të larguar, a do të ndikoj liberalizimi i vizave në krizë të stafit mjekësor](#).

202 Kosova news (2024), [mbi 300 mjekë të larguar, a do të ndikoj liberalizimi i vizave në krizë të stafit mjekësor](#).

164. Hramindoy o sasutno kualiteti talo standardi e sastipeske sistemeshko, hajripya vash astipe ani Kosova hraminena e duyto may teluni skala ano regioni thay e numay 3 peshel e totalune GDP sito trin ver may teluno desari EU mashkaripe kotar pashe 11 peshel. Biunmlavdo akalestar, 2023 hraminla rekordi vash bujeti e sastipeske sektoreshko kova bayrilo 300 millionya thay thay ayekha reflektingyua ano bayripe e pashbe 15.6 peshel komparimo ko nakhlo bersh, sar si pe EU Komisiako raporti 2023.²⁰³

165. Pashe e sasutne ulavipeske e bujeteshko, raportie EU Komisiako hraminela kay KR mothavela klaro stimulya te bayaren o produktiviteti, efiASKiteti thay sasutno kualiteti ano sastipeske dikhipeshko sektori.²⁰⁴

166. Egizstinla ayekha vi puterdo skepticizmo vash o publikuno sastipeske dikhipeshko sistemi, kova bayrola kotar favorizmo, mekhindoy ayekha yekh kotor konsiderimo e populaciako biz akcesi ano sastipesko dikhipe vash sebepi e phanglipeshke nanipeshko. Akalea, buderi individya vastinena personalune fondya vash servisya e privatune sastipeske dikhipeshko.²⁰⁵

167. Siguripe e publikune sastipeske dikhipeshke siguripeshko vash Kosovake themutne aqhla bi astardo thay periodi e ajukeripeshko shay te lugyarygol ano panj bersh sar si pe Asociacia e Pacientenge Hakayengo ani Kosova (PRAK).²⁰⁶ PRAK mothavela kay e situacia ushkavela o pacientenge hakaya ano rodlaripe kay arakhela kay 84 peshel e pacientengo ani Kosova arakhlona e financiarune pharipyencar kana akcesinena sastipesko dikhipe. Ulavipeya o qalavde grupe ano qorolipe, kotar ruralune thana thay K-Romane, K-Ashkalyune thay K-Egipqayune komunitetya siton disproporcionalune qalavde kotar nanipe e sastipeske dikhipeshke sistemeshko.²⁰⁷ Paluno EU Komisiako raporti mothavla kay yekh e trinengo e populaciako arkahlona e phare samatredipyencar.²⁰⁸

168. Ini soske but privatune kompania ani Kosova dena sastipesko siguripe, nanipe e sistemeshko e sastipeske dikhipeshko phikoimo kotar raibe rezultingya ano nanipe e faktikune detalyengo phanglo e uqharipeya e privatune sastipeske dikhipeshko vash o thanutne ani Kosova. Nanipe e klaro mekanizmengo vash dikhlaripe aqhavela o janipe e raipeshko vash te monitorinen thay notadeinen individualune statusya e siguriyengo. Shaibe e pashutne anglipeshko ani akaya rig sito nadikhlo kotar lugyardo dosna aqhipe e KR ano keripe e Kriseshko vash Sastipeshko Siguripyua (e duyna resle tentipyencar pe 2007 thay 2014).²⁰⁹

169. Pashe e nanipeshke yekhe institucionalune sastipeske dikhipeshke siguripeshke sistemeshko, nanipe e Sastipeshke Informativune Sistemeshko (HIS) aqhavela may dur o progresi. Operacionalizipe e HIS shay te azhutinel detalyengo kedipe e sastipeske dikhipeshke thay keripe, analizipe, thay komunikipe mashkar privatuno thay publikuno sastipeshko dikhipeshko sektori. Ano dikhlaripe e bujeteshko vash 2024 ano 16 Novembri, 2023, e MS anonicingya e iniciativa e HIS ano 2024 e alokime bujeteya kotar 7 milionya Euro.

203 EU Komisia (2023), Raporti vash Kosova.

204 EU Komisia (2023), Raporti vash Kosova.

205 QIPS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

206 Evropa e Lirë (2023), [Saga e pafund e sigurimeve shëndetësore në Kosovë.](#)

207 Evropa e Lirë (2023), [Saga e pafund e sigurimeve shëndetësore në Kosovë.](#)

208 EU Komisia (2023), Raporti vash Kosova.

209 Evropa e Lirë (2023), [Saga e pafund e sigurimeve shëndetësore në Kosovë.](#)

170. Publikune sastipesko informipesko sistemi, ini kay kotorune pashilo e Evropake Sherune Mothavneske, sito nukay yekh kotor funksionalune.²¹⁰ Kosova kergya progresi ano adikeripe e komunikipeske nasvalipyengo, miratindoy o krisi ani lenya e EU Rekomandipya, numay phanglipe e EU regulativencar ani umal e ratesko, kokala, qelie thay organya sito yekh sfida, sar si pe paluno raporti e EU Komisiako.

171. Kana vakergyola vash mentaluno sastipe, na si nacionaluni politika vay strategia ani institucionaluni umal kay artikulinya yekh klari vizia vash dikhipe pedral mentaluno sastipe. Yekhuno manglo dokumenti ani dispozicia sito Krisi Gn. 05/L-025 vash Mentaluno Sastipe, kova decisinla ano sasutne terme o sahasarde samatredipya kay siton vash mentaluno sastipe ani Kosova. Bujeti ulavdo vash mentaluno sastipe aqhola stagnimo vash buderi bersha, e pashe 300,000 Euro decisime kotar Kosovako Klinikuno Univerzitaruno Centro vash mentalune sastipeske servisya. Odoleske kay harjipa vash mentaluno sastipe varinena kotar 1 peshel ji pe 2 peshel e bershune harjipyengo, mentaluno sastiope rendingyola teluno ano prioritetya e raipesko thay aktualune sito may teluno ano regioni.²¹¹

172. Vash may buderi, kana vakergyola vash organizativuni struktura e instituciengi vash mentaluno sastipe, e MS musay te formulinel nesavo plani vash olengo ulavipe. Mentalune sastipeske dikhipeske servisya siton akanutne distribuime ano 7 regionya, sakova menajimo kotar mangle institucie. Yaverune kotar Lumiaki Sastipeska Organizaciake Rekomandipya avokindoy vash formiripe e mentalune sastipeske centrosko ani sakoya komuna vash tye bayaren o akcesi e dizunengothay vash te phikoinen o dikhipe e mentalune sastipesko bazirimo ano komuniteti, na si progresi vash ayekha iniciative.²¹²

173. Himimo puqipe sito nanipe e stratejikune planifikipesko e deinstitutionalizipesko thay phiripe ani yekh modeli bazirimo ano komuniteti. Specifikune komunitetya arkahlona e sasutne nanipeya e servisyo, misal e nanipesko e yekhe klinikune centrosko vash dizune buderi se 65+, mekhindoy olen bizo phikoipe. Pashe akaleske, na si dedikime servisya vash LGBTIQ+ individua-ly, thay servisya vash mentaluno sastipe palo bianipe na si, mothavdinoy o urgentuno mangipe vash sahasarde reforme e mentalune sastipesko ani Kosova.

174. Kritikuni situacia e mentalune sastipesko ani Kosova hramingyola kotar na musayutnipe e obyektengo thay siguripeske mase ani psikiatrienge klinike sar ilustringyola kotar yekh yag inicimi kotar pacientya ani psikiatrikuni yekhlin ani Prishtina ano bersh 2023, arakhkindoy yekh baro nanipe e gatsiaripesko e yagake aqhavnengo. May buderi, lungyardo vastipe e kedipeske metodengo vash te treterinen o naregulipya e mentalune sastiopesko perela kontra e WHO thay Human Rights Council (HRC) Rekomandipya, anindoy konsiderime hasarya mentalune thay fizikune ko individya. Nanipe e publikune servisyo amalime e nanipeya e planyengo ano neve centrya e mentalune sastipesko kerela may bilaqi e situacia.²¹³

210 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh. 94-95.

211 QIPS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

212 QIPS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

213 QIPS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

175. Sito darakeripeske vi kay o may anglune thanutne thay aktualune but hari mothavena rovlarinya mamuy psikiatrikune institucie, yekh ovipe kay buti ver atribuingyola e manushipeska naturake e treterimo nasvalipe thay stigma kay si kay uqharela o mentaluno sastipe.²¹⁴ Kritikuno faktori ano kontribipe ano akava traynipe sito cidipe eagenciako jivdyardi kotar buderi pacienty, may buderi odova e ekonomikune thay nafavyune aviyepeya vay e naipeya e mangla dokuemntaciako, kerindoy olen praktikune nagatisarde vash te vazden nesavi krisyuni sfida. Sar rezultati e nanipesko e konkretune detalyengo kay kvalifikinena o janipe vash mentaluno sastipe ani Kosova, dikhlaripya aktualune phikoingyona ano anekdotake eksperience. Ulaveipaya, sar si pe BRO QIPS, yekh dikhlo trendi sito gatisaripe ano bayripe vash te roden servisya ano privatune klinike, ji kay ano publikune institucie, gendo e individyengo kay lena o treteripe luyarela te bayrol. Akava modeli ano evolviripe shay te ovel sar yekh lafideipesko mothavno e vazdipesko e godornipesko vash mentaluno sastipe andar o regiony.²¹⁵

176. Kosova akana siton ano lungyardo procesi e ververutne politikenge formulipesko phanglo e medicina. Ini kay egzistinla yekh themutn lista e esecnvialune drabyengo destinimi vash o vastune, luyarena o but verutne nanipya. Akava nanipe ulavipeya sito darakeripeske ani umal e psikiatrikune saslaripesko, palo kay mothavela riziko vash hasaripe e pacientengo nakhindoy ano potencialune rumipya e nasvalpeyngo kay avena kotar o aqhavde planya e treteripesko. Vash may buderi, themutni lista na astarela o sah drabya kay konsideringyona darinyune kotar WHO, ni nesavo shayutno yaverutno. Akalea, individya, leindoy kotor odola e kondiciencar ADHD, arakhna peste obligime te kinen privatune medikamenta avrial e Kosova.²¹⁶

177. Rutinyuno imunizipe laqhargyola numay uqharipeske nivelya aqhona anonivelya anglo COVID-19.²¹⁷ Sar respodipe, KR lela bajakya vash te zorakeren o garavipe mamuy o nasvalipya angloaqhavipeske e vakcina. Ano ulavipoe, MS miratingya kotorlipe e trin pherune vakcinengo – PCV, rotavirus, thay HPV – ano rutinyuno imunizipesko kalendari. Akaya stratejikuni decisia na numay kay buhlarela e umale garavipeski, numay vi hraminela yekh proaktivuno akcesi vash garavipe e qhavorengo.²¹⁸

178. Skala e qhavorenge meripesko ani Kosova aqhola alarmantuni ani komparacia e EU thay regioneya: sito trin verutnipe e mashkaripesko e meripesko e EU-ko thay may uqi ano regiony e Ratorigune Balkanesko.²¹⁹ Ulavipeya ano nabuderune grupe e K-Romane, K-Ashkalyune thay K-Egipqanyune komunitetya o qhavorengo meripe sito may baro, mothavindoy kay sar ayekha o bazikune sastipeske mangipya na pherdile. Kotor e problemesko musay te rodingyola ani saslaripeski umal thay nanipe e specializime saslarinengo. Vash te ilustrinen, Kosova sila may tikno gendo e anesteziologengo ani Evropa e specialistyencar kay migrinena savahnt may buderi ano yaver regionya.²²⁰

179. Ini kay e Kosova sila kanceresko arakhipesko programi, arakhipesko procesi na sile sistemati-kuno implementipe sar si pe EU Komisiako raporti. May buderi, Kosovako univesitaruno Klinikuno Servisi raportingya yekh lgyuardo bayriope e kancereske surengo, giriqindoy 2000 ko bersh 2023,

214 QIPS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

215 QIPS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

216 QIPS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

217 EU Komisia 2023, Kosovako Raporti 2023, qh. 94-95.

218 UNICEF (2023), [Country office annual report 2023](#).

219 World Bank (2022), [mortality rate infants, Kosovo](#)

220 Koha (2022), [Kosova ndër kampionet evropiane për mungesë të anesteziologëve - KOHA.net](#).

komparindoy ano 1,750 sure ano bersh 2022. Ji kay sar si pe onkologjiko departamenti, akava gendo bayrola direktune e bayripe e maligune nasvalipyengo, shay te ovel vi yekh reflektipe e telune aksesesho savahtuno ano publikuno sastipesko dikhipe,²²¹ thay nanipe e angloaqhavipeske kampanyengoe e publikune sastipeske dikhipesko.

180. Mentaluno sastipe ani Kosova mothavla yekh darakeripe kova rezultinla kotar o palomaripas-ko ambienti, qorolipe, socialuno duryaripe thay samatredime akcesi mentalune sastipeske servisy. Yekh kotar konsiderimo e populaciako sito nasvalo kotar depresia, nervoza, thay post-traumatikuno stresi (PTSD).²²² Lumiaki Sastipeski Organizacia raportingya vash 25 peshel bayripe e mentalune sastipeske puqipyengo, lindoy kotar anksoziteti thay depresia, ani pandemia COVID-19, qalavdindoy vi e Kosova.²²³ Ano paluno raporti e Evropaka Bankako vash Rivazdipe thay Evolviripe, 30 peshel e Kosovake dizunengo siton raportime kay sinelen mentaluen puqipy leindoy kotar vi shunipe e depresia, bimangipesko, anksoziteti thay apatia.²²⁴ Iano Mayi, mentlaune sastipesko kurko organizisalo talo motor "Marshipe vash e Godi: Khetane vash Mentaluno Sastipe." Akava hramingya o angluno marshi resipeya vash vazdipe e godinipesko vash vasnipe e mentalune sastipesko thay giriqipe e maliepske stigmazitipesko vash akaya tema.²²⁵ Organizatorya kharde vash bayardo fondi vash mentalune sastipeske servisy, manglo kotarleipe ano Klase e dikhipesko e mentalune sastipesko ano edukipesko sistemi thay evovliriope yekh sahasarda strategiako vash angloaqhavipe e korkore mudaripyengo, ayekha vi vazdinde o darakeripy vash uqe kosto e servisyengo e mentalune sastipesko ani Kosova.

181. Phanglo e decisia vash aqhavipe e importesho e serbyune produktengo kotar 14 juni 2023, sar vi yaver proceduralune puqipy, aqhavdilo o importi e drabyengo thay yaver saslaripeske sheyengo vash sastipeske institucie anorami e Srbiake sistemesho ani Kosova. Situacia ano yekh momenti uli alarmantuni feri so ano Saslaripesko Klinikuno Centro (SKC) ani Upruni Mitrovica, ayekha vi ano primarune sastipeske dikhipeske institucie ani sah Kosova, na sine furnizipe e pakyavutne resursyencar thay stabilune, numay vash o vaccine kay siton obligime vash qhavore. Numay, akava problemi alosardilo ano shrdipe e masekesko Novembri kana o Kosovako Ministri vash Sastipe miratingya o importi e drabyengo thay medicinake sheyengo. Angluno kontigenti resto ano SKC ani Upruni Mitrovica ano Novembri 2023. Problemi e nanipesko e funksionipesko e themeske farmaciako ano srbyuno sistemi aqhola pandar puterdo. Akava buderi qalavla e qalavde grupen e thanutnengo thay vastune kola shay te len drabya e recepta, numay musay te kinen vay te kinen kotar e Serbia, kote ano nesave sure karakterizingyola sar ilegaluno importi e drabyengo.²²⁶

182. Rekomandipya

- KR musay urgentune te laqharel olengi sastipeske dikhipeski infrastruktura prekal sastipeske dikhipeski strategija kay astarela o mase vash te aqhaven o konsiderimo duryaripe e godyako e profesionistyengo e sastipeske dikhipesko;

221 Telegrafi (2023), [Britët numri i rasteve me kancer në Kosovë, mbi 2 mijë gjatë vitit 2023.](#)

222 KTV (2022), [Sonte me Rronin: Shendetit mendor në Kosovë](#)

223 Evropa e Lirë (2023), [Prishtina pyet "Qysh je?"](#)

224 Revista Psika (2023), [Statistikat e sfidave të shëndetit mendor në Kosovë: Një realitet shqetësues në raportin e BERZH-it për vitin 2023.](#)

225 Evropa e Lirë (2023), [Prishtina pyet "Qysh je?"](#)

226 NSI (2024), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya 2023.

- MS musay te evolvirinel stratejikune mase vash ristrukturipe thay laqharipe e sastipeske dikhipeske sistemsko, adresindoy infrastrukturake kondicie thay pokipeske darakeripya vash te adikeren oe kvalifikime saslaripeske personele;
- KR musay te bayarel alokipe e bujetesko vash saslaripesko sektori vash te laqharel o sasutno kualiteti e servisyengo vash sastipesko dikhipeske;
- KR musay te sigyarel o kreiripe e publikune sastipeske dikhipesko siguripesko sistemi, sigurindoy ayekha o uqharipe pe vahti e Kosovake thanutnengo e ulavde fokuseya e qalavde grupen;
- Sastipesko Informativuno Sistemi (HIS) musay te funksionalizingyol ayekha kay te lokhyarel o gkedipe e detalyengo thay te sigurinel o adekvatuno komunikipe mashkar o privatu-no thay publikuno sektori e sastipeske dikhipesko;
- KR musay te adresinel puqipe e meripeska skalako e qhavorengo, may buderi e nabuderune komunitetengo, kotorune fokusindoy ano pheripe e bazikune mangipyengo thay laqharipe e akcesesko ano sastipesko dikhipeske;
- KR musay te bayarel o fondi vash mentalune sastipesko dikhipeske thay te astarel o klase e mentalune sastipeske dikhipesko vash te adresinel o puqipy e mentalune sastipesko ani Kosova;
- KR musay te implementinel o mase vash te adresinel akutuno nanipe e anasteziologengo ani Kosova.

6.4 Ilakake hakaya

183. Internacionalune standardya pedral kolende musay te la kan may shukar e situacia vash kheripeske hakaya thay ilaka ani Kosova siton ani Nukta 17 thay 1 e UDHR thay ECHR-ko. UDHR sitoy klari kana vakerla kay "sako sile hako te therel ilaka" thay kay "niyekh na musay te privingyol arbitrarune kotar oleski ilaka"²²⁷ Ki yaver rig, ECHR mothavla ano detalya o bazikune tromalipya e ilakake, anavipeya olen e termencar vash "barvalipe". Akate decizingyona ini o hakaya phiravutnengo vash te roden regulatorune mekanizmya vash kontrolipe e ilakake hulaipesko.

184. Miratisale yekh gendo e krisyengo thay regulative vash te defininen thay regulinen o ilakake hakaya ani Kosova. Ani Konstitucialuni sfera, garavipe vash e ilaka garantyingyola prekal o Nukta 46, vi ayekha ini e Nukta 156. May generalune, ani Nukta 46, garavgyola o hako vash te there ilaka. Arbitraruno civipe dayk ASKko e krisyune hakostar pedral e ilaka perla ani diskrepanca e Konstitucia. Konkretune referipeya vash o persone kola Mekhle Thanutne andar o Than (PZHBV) thay irandenge, shrdipeya palo maripe ani Kosova thay may buhle, Konsitucia obliginla KR kay te pasharel azhutipe vash krisyuno rileipe e ilakako. Krisya thay regulative kola mothavna legislaticia-ki piktura vash ilakake hakaya ani Kosova arakhlona sar pe; Krisi Gn. 03/L-154 vash Ilaka yaver Realune hakaya, Krisi Gn. 08/L-052 vash Amandamentipe thay Yaveripe e Krisesko Gn. 05/L-10 vash

Kosovaki Agencia vash Komparipe thay Verifikipe e Ilakako (KPCVA), kova khuvgya pe zoralipe ano 2022. Sar pheripe, Krisi Gn. 2002/5 vash Formiripe o Hakaya e Nakhelutna Ilakake Registripesko, Krisi Gn. 03/L-007 vash e Procedura Na-Kontestipaski, Krisi Gn. 2004/26 vash o Barvalipe, Krisi Gn. 05/L-20 vash Polyengo Yekhipe, Krisi Gn. 2004/32 vash Familia, thay Regulativa Gn. 01/2018 vash Iranipe e Mekhle Thanutnengo thay Savahtune Solucie kompletinena o legislaciako rami.

185. Nevo Projektkrisi GN. 08/L-268 vash cidipe e nakhelutna ilakako sito miratimo ano novembri 2023. Sar si pe Minsitria vash Ambienti thay Thanesco Planiripe thay Infrastruktura o krisi sile pe resipe te bayarel o ilakake thay siguripeske hakaya ani Kosova.²²⁸ Kerindoy ayekha, ov decisinla o regule thay kondicie kay regulinen o cidipe e ilakake hakayengo vash e nakhleutniikala kotar KR e resipeya vash servi ano publikuno interesi. Ayekha vi, krisi hraminela o regule thay kondicie vash samatrediope thay yekhvahtuno vastipe e nakhelutna iklakako thay decisinla o procedure vash notadeipe thay kompensipe phanglo akale akciencar sar si pe Ministria.²²⁹

186. Dikhalripesko mekanizmi phanglo e phiravipeya e ilakake hakayengo, krisyengo thay regulativengo sitoy Kosovaki Ilakaki thay Verifikipeski Agencia (KPCVA). Akaya Agencia sila vash obligipe o alosaripe e ilakake mangipyengo thay o hako vash vastipe e nakhelutna ilakako e beshipeska naturako thay komercialuni. Akava lela kotor o ilakake pretendipya thay nalekanipya kay phanglona e maripeya ani Kosova pe agor e bershengo 90, e MTT-ar thay o irande.²³⁰

187. Vash o sebepi e strukturalune polyenge na yekhipasko ani Kosova, akcesi e juvlengo ani ilaka thay kustikipeske hakaya siton aqhavde, inisoske konstitucialuno rami, krisyuno thay e politikuno rami promovina thay garantinena akcesi e juvlengo ano ilakake hakaya. May buhle, na theripe e kapacitetesko e publikune autoritetyengo vash te verifikinen o notadeipe vash kadastralune detalya, sar vi ayekha anglokrisipya perosnalune baziripeya ano norme thay patriarkalune molipya kola numay o roma musay te len kustikipesko barvalipe, therla impakti ano praktikaluno akcesi e juvlengo ani ilaka. Sar si pe palune raportya kotar BRO Norma, koya si kotor e KWN, pashe 23 peshel e juvlengo ani Kosova silen ilakengo barvalipe,²³¹ e yekhe yaver resurseya kay citinla kay numay 4 peshel siton kotor e familiarune kustikipeske barvalipesko.²³²

188. Kotar legislaciaki perspektiva, KR penjarela o khetane prandipeske hakaya ani ilaka rodime ano prandipe. Mamuy akaleske, mothavipe e juvlengo vash akala hakaya sfidingyola ano malipesko niveli sar rezulteti e luge patriarkalune normengo. Ayekha kay, hendeko e ilakake hulaipesko aqhola luyardo ini pe bersh 2023 thay sile ano ekonomikuno zoralipe e juvlengo ano but qalavdo kanleipe. Tentipya e Raipeske te adresinen akala puqipya prekal yekh Administrativuno Mothavno kay datinla ano bersh 2016, inkuraindoy o khetano registripe e ilakengo ano hulaipe e juvlengo. Numay, sfide aqhona ano namanglophiravipe e egzistima legislaciako.²³³ BRO GAP qhivela pe diklhipe kay vash o bersh 2023, numay 14 peshel e juvlengo silen ilaka komparindoy pe 74 peshel kay

228 Tëvë 1 (2023), [Miratohet projektligji për shpronësimin e pronës së paluajtshme](#)

229 Kosova News (2023), [Miratohet vendimi i Projektligjit për Shpronësimin e Pronës së Paluajtshme](#)

230 Kosovaki Agencia vash Komparipe thay Verifikipe e Ilakako [THE KOSOVO PROPERTY COMPARISON AND VERIFICATION AGENCY – My blog \(kpcva.org\)](#)

231 KWN (2023), [Hulumtimi I OJQ “Norma” gjen se në Kosovë vetëm 23 për qind e grave dhe vajzave e trashëgojnë pronën.](#)

232 Zëri (2023), [As një e pesta e pronave në Kosovë nuk zotërohet nga grate.](#)

233 Zëri (2023), [As një e pesta e pronave në Kosovë nuk zotërohet nga grate.](#)

silen o mursha. Aqhilo peshelipe sito ano hulaipe e juridikune personyengo.²³⁴

189. Kheripeske kondicie e personyengo e qalavda situacia na siton ano phanglipe e minimalune mangipyencar vash siguripe. Si nanipe e dedikipesko e godorne sevalutnengo vash te azhutinen o alosaripe olenge jivdipeske kondiciengo.²³⁵ Laqharipe e jivdipeske kondiciengo e qalavde grupengo aqhola kishlo kotar institutucionaluni rig thay ko sasutnipe kotar humanitaruno azhutipe thay donatorya.

190. Civilune malipeske organizacia mothavde darakeripya vash decizie e KR phanglo e cidipea e ilakako ani upruni Kosova.²³⁶ Anoanglune maseka e bershesko, Raipe ekzekutingya duy decisie vash cidipe e pronako ano upruni komune Leposaviq thay Zubin Potok. Targetimi phuv, astarela 138 hektarya, sine decisimi vash evolviripe eneve bazengfo e Kosovaka Policiako. Akaya iniciativa angya yekh respodipe kotar Ofisi e EU-ko ani Prishtina, vakerindoy vash vasnipe e respektipesko e kriseske procesesko vash cidipe e ilakako ani Kosova, kova mangla publikuno konsultipe thay dela e dizunenge shaibe vash te mamuinen krisyune o decisie anglo finalizipe. EU rodingya e Kosovake Raipestar te respektinel e shukaripeya o manglo procesi thay te respektinel ko sasutnipe e ilakenge hulayen.²³⁷

191. Ano Oktobri 2023 Bazikuni Kriselin ani Prishtina ikalgya aktkrisipe vash anulipe e angluna decisiako e KR vash cidipe e ilakako phanglo e shtar manglarnengo kotar Leposaviq, mangindoy e KR vash te redikhlarel e nevi preliminaruni decisia. Mangipe e (18) manglarnengo refuzisali vash sebepi e na deipesko emothavipesko e ilakake hulaipesko e parcelengo pe alav, vazdindoy puqipe phanglo e akceseya ano hakaipe thay hako vash efektivuno vastushi.²³⁸

192. Ano shrd e Septembresko 2023, rezidenca e Srbyune irandesko R.J sine resyune thardi vash trinto ver. Yekhune, ano yuli, kher yekha yaver iranda srbyuna familiako qhivdili tali yag thay pe agor e Mayesko 2023, kher yekhe Srbyune irandesko M.D ani Peyaki komuna zoreya peravdili ini kay sine yekh validuni decisia e Supremuna Kriselinyako ano olesko favori. Akaya ilaka konfiskisali kotar komunake autoritetya ko nakhipe, thay ini kay si krislinarya decisia, niyekh ver na irandili. Ano Mayi e nakhle bershesko, ov arakhlilo e arestipeya e akuzencar vash maripeske krimya mamuy civiluni populacia pe bersh 1999. Krisyuno procesi phiravgyola, hramimo e panj lugyari-pyencar vash olesko anglophanglipe. Decisia vash peravipe oleske kheresko uli ano periodi kana ov pandar sine ano anglophanglipe.²³⁹

193. Rekomandipya

- Minsitria vash Ambienti, Thanisko Planfikipe thay Infrastruktura (MESP) musay te zorakerel e Kosovaki Agencia vash Komparipe thay Verifikipe e Ilakako (KPCVA) sar sheruno dikhlaripesko mekanizmi vash ilakake hakaya, sigurindoy olesko efikasiteti ano phiravipe e ilakake hakayengo thay nalekanipya;

234 GAP (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

235 Kallxo (2022), [Barazia gjinore: rreth 126 mijë prona në emër të grave në Kosovë.](#)

236 Aktiv (2022), [Concern regarding the decisions on the expropriation of land in the North of Kosovo.](#)

237 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

238 Koha (2024), [the government gives up properties in the north for which it lost court cases.](#)

239 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

- KR musay te evolvirinel mase kay adresinena malipeske anglokrisipya thay polyune strukturune nayekhipya ka qalavena o akcesi e julvengo ani ilaka thay o hakaya vash kustikipesko barvalipe, foklusindoy ano patriarkalune norme e legislaciake phiravipesko vash te bayaren o hulaipe e juvlengo ani ilaka;
- KR musay te zorakerel pere tentipya vash kheripeske kondicie vash qalavde grupe, nakhinody may dur e humanitarune thay donatorengeni iniciativengo direkt institucionaluno angazhipe, sigurindoy o harmonizipe e minimalune mangipyencar e siguripesko, may buderi vash o jene e qalavde komunitetengo;
- Minsitria vash Ambienti, Thanesko Planfikipe thay Infrastruktura musay te implementinel mase vash te sigyaren o azhutipe ano krisiyuno riley e ilakengo, may buderi vash o Mekhle Thamutne andar o Them (PZHVB) thay irande, phanglo e konstitucionalune obligipencar palo konflikti e bershengo 1998-1999;

6.5 Kulturake Hakaya

194. Internacionalune standardya kola penjarna kulturake hakaya sar integralune vash diniteti thay korkoropheripe e individyengo siton ano Nukte 22 thay 27 ano UDHR. Ani legislativuni forma e Kosovaki, Konstitucia sitoy may klari ano garavipe kulturake hakayengo sar; "mothavipe, garavipe thay evolviripe e kulturako thay te garaven bazikune elementya vash olengo identiteti, religiya, qhib, tradicie thay olengi kultura."²⁴⁰ Vash may buderi, komunitetya therna hako kay "te formirinen amalipya vash kultura, arti, skencia thay akademikune amalipya vash mothavipe, inkuraipe thay evolviripe olengo identiteti."²⁴¹ Ushkavipe o kulturake hakayengo lelola pe kan e Rezulucia 30/20 kotar o Koncili vash Manushikane Hakaya sar yekh darakeripe vash "stabiliteti, socialuni kohezia thay kulturako identiteti."²⁴² Ano raipesko programi, KR angazhingyola vash laqharipe e krisiyune ramesko vash promovipe o Kosovake kulturake barvalipesko.²⁴³ Janindoy akava, sito vasno te potencingyol kay e Kosova na integringya Mashkarthemutno Pakti vash Ekonomikune, Socialune thay Kulturake Hakaya sar themeluno instrumenti vash olako konstitucionaluno rami.

195. Infrastruktura vash garavipe e Kosovake kulturake thay religiake barvalipesko hramingyola ani Nukta 9 e Kosovaka Konstituciako. Ani Nukta 9, kulturako barvalipe e komunitetyengo hramingyola sar "integraluno kotor e Kosovake barvalipasko", thay ano yekhipe e ovipyencar, vakergyola kay "[...] Kosova therla yekh specialuno obligipe vash te sigurinel yekh efektivuno garavipe ano khuipe e thanipyengo thay monumentyengo e kulturake vasnipeya thay religiake vash komunitetya."²⁴⁴ Ano Krisi Gn.02/L-88 vash Kulturako Barvalipe, umal e kulturake barvalipasko sito definimo sar "arkitekturaluno, arkeolojikuno, phiravdo thay spiritualuno barvalipe, na leindoy pe dikhipe o vahti e kreiripasko thay vazdipasko, tipi e vazdipasko, vijayutno, kreatori vay implementori yekha butyako."²⁴⁵

240 Kosovaki Konstitucia (2008).

241 Kosovaki Konstitucia (2008).

242 Kosovaki Konstitucia (2008).

243 GoK (2021), [Programi-i-Qeverise-se-Kosoves-2021-2025.pdf \(rks-gov.net\)](#).

244 Kosovaki Konstitucia (2008).

245 Krisi vash Kulturako Barvalipe [The Law no 022/L-88 on Cultural Heritage](#)

196. Nasuksesi e KR-ko vash te amandamentinel o Krisi Gn. 02/L-88 vash Kulturako Barvalipe, sar dengya lafi raivevash Kosovako politikuno transformipe ano Aneksi V vash Ahtisaresko Plani (2007) aqhola sar yekh hramimo darakeripasko puqipe. Sar potencisalo ano duy may angle raportya e OCM-go thay ano aktualuno raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2023, Implementipe e Koncilesko thay Monitoripe (KPM) lungyarla te aqhol yekhuno formaluno mekanizmo vash o dialogi mashkar o raive thay Kosovaki Ortodoskyuni Khangeri.²⁴⁶

197. Sar si pe EU Komisiako raporti Ministri vash Kutlura, Terne thay Sporti (MKRS) musay te bayarel pere tentipa vash te laqharel o statusi e artisitikune komunitetengo ani Kosova.²⁴⁷ Bujeteske harjipya vash e kultura buti ver hasargyona kotar yaver harjipya e raipeske kay dikhlona sar may urgentune ano konteksti e Kosovake evolviripesko. Sar rezulteti, iniciative kay silen pe resipe te promovinen arti thay kultura nai Kosova buti ver siton korkore financime thay na silen ledeipe e Kosovake institucienar.²⁴⁸

198. Ano 2023, e MKRS alokingya 500,000 Euro vash formiripe e Yevreyenge Kulturake Centrosko ano Prizren. Centro ka kontribuinel ano ekspozite vash kulturake phanglipya e yevreyengo ani Kosova, thay avansipe thay kanleipe ani kutlura thay Yevreyengi tradicia.²⁴⁹

199. Kosova aktualune lela kotor ano Evropako Kreativuno Programi, Buderi tentipya siton mangle vash bayaripe e gendosko e kulturake vijayutnengo andar EU partnerya.

200. Mashkargrupenge nahalovipya mashkar o K-albanya thay K-serbya vash etnikuno karakteri e Kosovako lungyarela te politizinel ano kulturaluno barvalipe vash yekhe-yavere ano them. Nasuksesi e KR-ko vash te implementinel o Decizipe e Konstitucialuna Kriselinyako ano bersh 2016 vash o ilakake hakaya Kosovkaa Srbyuna Khangeriako pedral manastiri Visoki Deqani thay vash pashutne thana, mininla etno – religiake pakyavipya vash K-serbyuno komuniteti. Sar respodipe mamuy akaleske, Srbyune Ortodoskyune reprezentya dende yekh parlamentaruno puqipe ano Evropako Parlamenti rodindoy vash religiake hakaya ani Kosova. Ano parlamentaruno respodipe kerde shayutno prekal e interneteski qham ano Yuli, EU Parlamenti potencingya presiye kerde pe KRi vash implementipe e decisiako.²⁵⁰ Ano Mayi 2022, KR ripotencingya olako lafideipe vash te garavel kulturako barvalipe e Kosovako thay rodingya kay o manastiri Visoki Deqani, Patriarkana Peyaki, Graqanicako Manastiri thay Khangeri e Shen Premteski te cidinygol kotar Lista vash Lumiako Barvalipe ano Riziko.²⁵¹ Sar si pe paluno UN Siguripeske Konsilesko Raaporti, e KR na kergya progresi ani akaya rig. Ano Mayi o Specialuno Repezenti e Genralune Sekretaresko rileparyga o kharipya vash akcia.²⁵²

201. Kosova aktualipeya na sitoy kotorleutni Yekhune Naciengi Edukipeski, Skenciaki thay Kulturaki Organizacia (UNESCO) feri so na sitoy penjardi sar biumlavdo them ano sah thema kotorleutne ano OYN. Vash te oven kotor ano UNESCO, yekh them musay yekh ver te ovel kotor ano Yekhune Nacie. Sahakaleya, akava na telargya o Kosovako mangipe vash kotorleiupe ano UNESCO, e sah

246 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

247 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

248 Kosova live (2023), [Artistja Kosovare tregon sfidat që hasi gjatë karrierës: Arti në Kosovë është mbrapa me vendet e tjera.](#)

249 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

250 Evropako Parlamenti(2022), [parliamentary question about Serbian Orthodox rights in Kosovo.](#)

251 UN Siguripesko Konsili (2021), [Kosovo Report of the Secretary-General 2021.](#)

252 UN Siguripesko Konsili (2023), Kosovako Raporti kotar Generaluno Sekretari 2023, qh. 14.

202. Raaporti e UN Siguripeske Konsilesko hraminela o serie e alarmantune incidentyengo kola targetinan Srbyune Ortodfoskyune religiake thanipya andar e Kosova.²⁵³ Akava astarela o qoripeske sure kotar Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri thay thana kola si specialune garavipeske zone sar si pe Kosovaki legislacia. Paluno incidenti ani Kosova astarela o qoripe e lovesko thay sheyengo kotar Ortodoksyuni khangeri ano gav Osojan ano Istog. Kleriko raportingya e sura ani policia, kola na arakhle angushya e zoreya khuvipesko vay rimipe e khangeriake vudaresko. E sura akana si klasifikimi sar 'seriouzuno qoripe', thay krisyune akcie ka lelono ano identifikipe e undrimengo.²⁵⁴ Yekh yaver vasni sura uli ano Prizren, kana o tikne bershune tentinde te qhiven yag ano khuvipesko vudar ani yekh Srbyuni Ortodoksyuni Khangeri.²⁵⁵

203. Rekomandipya

- KR thay KS musay te laqharen o krisyuno rami vash promovipe e Kosovake Kulturake barvalpesko e amandamentipeya e Krisekso vash Kutlurako barvalipe ao phanglipe e anglokondiençar sar si pe Ahtisareshko Plan (2007);
- KK musay te kotorleinel o Mashkarthemutno Pakti vash Ekonomikune, Socialune thay Kulturake Hakaya sar sheruno instrumenti vash manushikane hakaya ani olaki Konstitucia; Ministria vash Kultura, Terne thay Sporti musay te garavel ano sasutnipe o thana thay monumentya e kulturake thay religiake vasnipesko vash komunitetya;
- KR musay te implementinel Kriselinaki decisia e 2016 vash i ilakake hakaya e Kosovaka Srbyuna Khangeriako pedral manastiri Visoki Deqani vash te cidinyol kotar o tiknaripe e etno-religiake tromalipya e serbyune komunitetesko;
- KR musay te len o manglarne mase vash te garantinel siguripe vash religiake obyektya e Srbyuna Ortodoksyuna Khangeriako thay yaver religiake obyektya;
- KR musay te ulavel fondya vash kultura ani Kosova thay promovipe o dizunengo vash te len kotor ano kulturako jivMTTe.

253 UN Siguripesko Konsili (2023), Kosovako Raporti kotar Generaluno Sekretari 2023, qh. 14.

254 Sinjali (2023), [Vjedhje e rëndë në kishën ortodokse në Istog, Policia nis hetimet.](#)

255 Koha (2023), [The Serbian Orthodox Church is grateful to the Kosovo police for their response to the incident in the church in Prizren.](#)

7. SEKCIA C: O HAKAYA E SPECIFIKUNE PER-SONYENGO THAY GRUPENGO

7.1 Juvlence hakaya thay polyuno yekhipe

204. O hakaya vash o juvla garavgyona e krisyencar thay ververutne regulativenca. Ani konstitucialuni umal, polyengo yekhipe penjargyola “sar bazikuno molipe vash demokrativuno evolviripe e amalipasko, kay pashavla shaibe yekhuno vash kotorleipe o juvlengo thay murshengo ani politikuni, socialuni, kulturaki umal thay ano aver amalipeske umala.”²⁵⁶ Avri akaya dispozicia, Konstitucia arakhlola ano harmonipe e buderi internacionalune lekanipya thay konvente vash garavipe kotar o diskriminipe ani polyengi baza. Specialune, Nukt 22 vakerla kay avancipe pedral lokalune krisya thay dispozicie sito phangli pe direktune implementipaske konvente.²⁵⁷ Konventa vash Eliminipe e Sah Formengo e Diskriminipesko Mamuy Juvla thay Istanbulski Konventa siton direktune implementipaske manushikane hakayenge instrumentya vash o juvlence hakaya.²⁵⁸ JI kay na siton eksPLICITUNE citimo ani Konstitucia, Kosovaki legislacia penjarela Yekhune Naciengi Siguripeski Rezolucia 1325 vash Juvla, Tromalipe thay Siguripe (UN Rezolucia 1325).²⁵⁹

205. Nukta 24 e Kosovaka Konstituciako hraminela yekhipe anglo krisi sar hako kay mate “diskriminyol ani baza e racako, kolori, poli, qhib, religia, politikune thay yaver pakyavipya, nacionaluni thay socialuni origina, asociacia e nesave komuniteteya, ilaka, ekonomikuno thay socialun statusi, seksualuni orientipe, bianipe, samatredimo shaibe vay yaver personaluno statusi.” Yaver lokalune krisya thay regulative vash polyenge yekhipya mothavna internacionalune principya thay legislacia vash polyengo yekhipe thay promovipe e juvlence hakayengo. Akava dikhlarla o Krisi Gn. 05/L-020 vash Polyengo Yekhipe, Krisi Gn. 05/L-021 vash Garavipe kotar o Diskriminipe thay Krisi Gn. 03/L-182 vash Angloaqhavipe that Garavipe kotar e Violenca ani Familia, Violenca mamuy Juvla tha, Violenca bazirimi pe Seksualuno baziripe kova yaverinela o Krisi Gn. 03/L-182 vash Garavipe mamuy Violenca ani Familia ano Oktobri 2023.²⁶⁰

206. BRO KGSC hraminela kay ini soske Krisi vash Polyenge Yekhipya decisingya o obligipe e publikune instituciengo kay te sigurinen minimaluno reprezentipe kotar 50 peshel, akava na refeltinla ano Krisi vash Alosaripya ani Kosova, kova o KS miratingya. Nukta 28 e neve Krisesko vash Alosaripya decisingya kay “Ani lista e kandidatyangi e sakole politikune subyektesko, may hari 30 peshel siton mursha thay may hari 30 peshel siton juvla, yekhe kandidateya e sakole polesko astardo may hari yekh ver ani sakoya grupa kotar trin persone”. Juvlence organizacie avokinde kay o krisi vash alosaripya musay te ovel ani harmonia e kriseya vash polyengo yekhipe, numay on na konsiderisale.²⁶¹

256 Kosovaki Konstitucia (2008).

257 Ulavipeya, numay yekh sura e konflikteski thay qhelale kanelipeski, internacionalune lekanipya silen anglipe pedral krisiyune dispozite e krisyengo thay yaver aktyengo e publikune instituciengo.

258 Istanbulski Konventa formalune jandi sar Konventa e Evropake Konsileski vash angloaqhavipe thay maripe e violencako mamuy juvla thay violenca ani familia.

259 [Resolution 1325](#) afirminela qalavipe e maripesko pedral o juvla thay qhaya thay vasnipe e kotorleipesko pherdo e juvlengo thay alsoaripe e konfliktengo.

260 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

261 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

207. Violenca ani polyengi baza penjargyola sar forma e diskriminipeski tali Nukta 4 e Krisesko vash Polyengo Yekhipe. Sar si pe Kriji vash Polyenge Yekhipya ani Kosova, publikune thay privature subyektya musay te inkorporinen o principi e polyenge yekhipesko thay integripe e juivlengo ano planfikipe, bujetipe thay phiravipe e politikengo thay programengo. Akava mangipe buhlargyola ano umala sar bianipe thay kompensipe. Ayekha vi, krisi ani eksplicituni rig aqhavel o seksualuno qalavipe ano sah konteksty. Ayekha, o Penaluno Kodi defininla e violenca ani polyuni baza, ciolencani familiaruni relacia, thay penalune ovipy e seksualuna violencako, e regulipeya e krisiyuna bazako vash pherune krisipy vash o personya kola anavingyona bange vash violenca ani familia thay seksualuni violenca, sar ini deindoy anglipe e rodlaripyenge thay krisipyenge vash akala sure.²⁶²

208. Andar Kosovako legislaciako rami sito vi e Nukta 180 e Penalune Kodesko, kova penalizingya o juvlane genitaluno rumipe thay Nukta 239, kova penalizinla prandipeya zoreya. Penaluno Kodi ani Kosova inkorporingya pe darin e Istanbuleksi Konventa. Ayekha vi, Protokoli e Themesko vash Treteripe e Surengo e Seksualuna Violencako fokusisalo ano standardizipe e "musayutne akciengo vash lugyardo, savahtuno thay respodipesko respodipe, vash identifikipe, garavipe, treteripe, dokumentipe, referipe, savahtuno zorakeripe thay reintegripe e viktimengo/qhivde aqhile/jivde aqhile e seksualune violencako, prekal yekhatar thay profesionaluno intervenipe e godorne instituciengo." Kriminalizipe e mudaripesko vash pakyavipe shay te iklol kotar Nukta 173 e Penalune Kodesko.²⁶³

209. Ano Septembri 2023, miratisalo o Krisi vash Violenca ani Familia, Violenca bazirimi ano Poli, Violenca mamuy o Juvla. Akava penjardilo sar sheruno bajako direkt yekh may zoralo sistemi e angloaqhavipesko thay treteripe e yekh ayekha violencako. Phanglo e mashkarthemutne standardyencar, leindoy kotor e Istanbuleski Konventa thay EU acquis, o krisi zorakerla institucionalune godornipya. EU Ofisi ani Kosova inkurainla KR te del o manglo fondi vash efektivuno phiravipe e krisesko thay hraminela o vasnipe e phiravipesko pe vahti thay savahtunipe e adekvatune kriseske masengo.²⁶⁴

210. Institucionalune mekanizmya kay garavena o implementipe e polyenge yekhipeso sar konstituciako hako ano publikune institucie thay garavela o politike sigurindoy juvlengo yekhuno akcesi ano malipe thay servisya sito regulimo e kriseya. Agencia vash Polyengo Yekhipe (ABGJ) sito raipesko organi kay kerla monitoripe e thanutne implementipesko e internacionalune publikune politikengo thay sistemipe e polyune integripesko ano KR-ke politike.

211. Yekh vasno avancipe direkt polyengo integripe ano lokaluna politikako keripe e Kosovako thay krisiyuno implementipe sito o Kosovako Programi vash Polyengo Yekhipe 2020-2024 (PKBGJ).²⁶⁵

262 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

263 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

264 EU Ofisi ani Kosova, [The EU in Kosovo welcomes the adoption of the Law on Domestic Violence, Gender-based Violence, and Violence against Women](#)

265 O termi Polyengo integripe sito decisimo e Kriseya gn. 05/L-020 vash Polyengo Yekhipe ano Artiklo 1.16 sar si: "[...] inkluzia e polyenga perspektivako andar sakova sektori e procesesko, planifikipe, miratipe e implementipesko, monitoripe thay notadeipe e legislaciako, politikengo thay programengo [...] leindoy pe dikhipo o promovipe thayavansipe e yekhune shaiipyengo mashkar o mursha thay juvla" (p. 3).

Obligipe vash evolviripe e PKBGJ sar referipaski platforma vash evolviripe o aktivitetengo thay institucionalune strategie direkt implementipe e krisiyune ramesko specifikkisalo ani Nukta 11 e Krisi Nr.05/L-20 vash Polyengo Yekhipe. Sheruno obyektivni e PKBGJ-ko sito "te avancinel e polyenge yekhipaske principyengo thay te kreirinel yekh tromalipesko, prosperuno thay amalipe harmonia vash juvla thay mursha ani Kosova."²⁶⁶ Vash te ovel akava, PKBGJ klasifikinla olake reagipya stratejikune ano trin thavdya: (1) ekonomikuno zoralipe thay socialuno shukaripe e juvlengo, (2) role e manushikane evolviripasko thay polyenge ledeipya, thay (3) juvlenge hakaya thay akcesi ano hakaibe thay siguripe.

212. Polyengo yekhipe sito prioritizimo ano EU integripaske procesya e Kosovake, thay vash akava sebepi sitoy yekh centraluni nociya ani lungyardi tranziciya e Kosovaki direkt yekh demokratikuno amalipe. Sahakaleya, ani praktika, e KWN thay KGSK hramingya kay si na manglo juvlano mothavipe ano konteksti e legislaciake ramesko.²⁶⁷ Vash may buderi, ini soske bujetepe vash polyengo yekhipe na decizisalo e kriseya, Kosova na sila savahtuno Polyuno Respodipesko Bujeti (GRB) rami thay sahararipe e sherune sektoryengo sar si ekonomikuno dikhlaripe, sar hramingyola ano paluno KWN komentipe vash Krisi vash Bujetesko Ulavipe ani Kosova.²⁶⁸

213. Sar si pe EU Komisiako raporti (2023) progresi ani umal e publikuna administraciako shay te dikhlol ano stafesko rekrutipe.²⁶⁹ Pashe akaleske, lugyaripe e puterde formengo thay garavde e diskriminipesko lugyarela te tiknarel o demokrativuno evolviripe emalipesko, arakhindoy lunge malipeske ulavipya thay themeski hierarhia kotar o manush.

214. Harne sar rezultati e nayekhipyengo anavde may uqhe, nayekhuno reprezentipe e juvlengo ano decizipaske pozicie sito vakerutno ano legislativuno, ekzekutivuno thay kriselinyako domeni aqhola sfida. Sar si pe nakhle raporti, elektoraluno rami na resto te refeltinel pe polyengo yekhipe vash e kvota 50 peshel e juvlenge reprezentipesko.²⁷⁰ Nesavo laqharipe ano respodipe vash Krisi vash Polyengo Yekhipe sito phando e gendoa vash beshipya ano komunalune sombeshipya, kova korespodinla e 1,937 juvlencar vay 37 peshel juvla.²⁷¹ Yekhuno ovipe na si phiravdo vash o politikkune partie kote o politikkuno diferencipe sar si pe poli ekzistinla pandar, prezantipeya o partriarkalune ajukeripya ano strukture kay na regulinla kotar o regulipaske mekanimzya telal-upre. Situaciya na sitoy may shukarni ano hakaibe. Kosova therla 432 krisitorya (148 juvla thay 248 mursha), thay 183 prokurorya (78 juvla thay 105 mursha), so sito yekh peshelipe tikno e juvlane krisitorenge thay prokurorenge ani komparacia e buderi yaver Evropake thanencar.²⁷²

215. Hendeko mashkar o politike thay praktike mothavgyola vi ano taloreprezantipe e juvlengo ano mestipeskt thay siguripeske agende. Sar si pe UN rezolucia 1325, procesya e siguripasko thay mestipeske keripesko ani Kosova rodela kotorleipe o juvlengo ano negocipaske ekipe ano dialogi mashkar Prishtina thay Beogradi. Sahakalea, sar si pe BRO KWN, juvla aqhona taloreprezantime ano uqhe politikake pozicie, ayekha na resipeya o juvlenge kotorleipesko ano negociapske mesalina.²⁷³ Implementipe e Krisesko Gn. 05/L-20 vash Polyengo Yekhipe sito anglokondicia vash laqhar-

266 Kosovako Programi vash Polyenge Yekhipya [Kosovo Program for Gender Equality \(2020\)](#).

267 KWN (2022), Detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

268 KWN (2023), [the law on budget appropriations of the budget of the republic of Kosovo 2023 from a gender perspective](#).

269 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

270 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

271 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

272 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

273 KWN (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

ipe e disbalansako. Ayekha kay, nasuksesi ano implementipe o afirmativune masengo e krisesko vash but vakerde Krisesko sito palo koncepti e meritokrasiako.²⁷⁴ Pozitivuno bajako ano 2023, pashe akaleske, sito kay ini soske o genfo e juvlane deputetengo aqhilo yekhuno, si bayripe e juvlenge phiravipesko ano buderi se ekvash e Komitetengo ano KS.²⁷⁵

216. Seksuni qhib thay thay telaripeske komentya direkt o juvlane politikanya aqhile bimarde ano 2023, ilustrindoy o anamikipesko thanipe kay qalavela o aspirate e juvlenge te kotorleinen ano publikuno politikuno piesazhi. Yekh ulavdo ilustripeski sura sine atako pedral Talo Sheruni Saranda Bogujevci, koya mothavgya poro mangipe kay te therel qhavoro bizo partneri. Nasavahtuno diskursi kay ul, vastimo pedrla olate, ushkavgya olako individualuno diniteti thay miningya principya e polyune yekhipesko phravde ano Kosovake legislaciake baze.²⁷⁶

217. Pashe e samatredipyenge pedral o juvla ano raipeske strukture kotar upre-tele, diskriminipe ani polyuni baza luyarela ini ano socio-ekonokune sfere e malipeske. Pashe akaleske, ano numerikuno aspekti, Tabela 1 mothavela o rekonfigrupe e nabutyaripeska ratako vash poli sar si pe palune detalya kotar ASK.²⁷⁷ Taloreprezentipe e juvlengo ano butyako trego aqhola yekh nabalanasa e 18.6 peshel e juvlengo bibutyarne komparindoy pe 8.6 peshel e murshengo ano 2023 (dikha e tabela). Komparindoy pe sasutni skala e kotorleipesko ano Ratoriguno Balkani, Kosova sila may teluni kotorleipeski rata ano regioni.²⁷⁸

274 KWN (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

275 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh.8.

276 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

277 KAS (2024), [unemployment rate Kosovo](#).

278 KWN (2022), detalya kotar khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova.

Tabelae 2 Analiza e trendesko e bibutyaripesko ani Kosova sar si pe poli mashkar o bersh 2020-2023 (15 ji 65 bersha)

2020	Mursha	Juvla	Totali
gendo	80.173	42.206	121.379
%	23.5	32.3	25.9
2021	Mursha	Juvla	Totali
gendo	66.154	34.007	100.161
%	19.0	25.0	20.7
2022	Mursha	Juvla	Totali
gendo	51.863	25.357	77.220
%	15.6	18.9	11.8
2023	Mursha	Juvla	Totali
gendo	27.999	24.718	52.717
%	8.6	18.6	11.5

218. KR dosna aqhavgya o amandamentipe thay miratipe e Kriesesko vash Buti pe 2023, kay harmonizinla andar peste e EU Direktiva e Balanseski vash Buti thay Jivdipe. O lugyardo dosna aqhipe vash miratipe akale kriesesko kontribuoinla ano lungyaripe e diskriminipesko ani polyengi baza ani buti. Numay nesave ovipya raportisale vash o penjaripya e institucionalune referipeske mekanizmya, thay inspektipya vash akava puqipe (odole harne egzistime ovipyencar phikodeime kotar kotar e Evropaki Unia prekal o kontakti e juvlane OCM-go thay yuridikuno azhutipe bizo pokipe). Kresi na thergya sukseksi ano garavipe e juvlengo palo bianipe kotar giriqipe e harne butyake lekanipyengo.

219. BRO KGSC vakerla kay ini mamuy o kriminalizipe e seksualune qalavipyengo ano butyako than ani Kosovaki legislacia, ovipe e fenomenetesko pandar musay te dikhalrgyola may darinyune ano prvatuno sektori, palo kay e Kosova sila nanipe e detalyengo ani privatuni sfera palo kay o institucionaluno ledeipe ano akava sektori na sito ofisializimo. Konstituciaki Kriselin ani Kosova adrsingya o puqipe ko Butyako Inspektoriati vakerindoy kay on na treterinena kobar manglape o sure e seksualune qalavipyengo ano dikhlaripe thay olengo raportipe.²⁷⁹

279 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

220. Si baro darakeripe vash e phari situacia kay arakhlona o garavpeske khera kay dena kheripeske sevrisy vash o viktime e violencako ani familia, qhavore bizo dadalaryengo dikhipa thay viktime e trafikipeske ano bersh 2023. Kompardinoy e mayu angluna raportipeske periodeya thay may angluno financiaruno phikoipe kotar MS, garavipeske khera arakhlona e financipeska kriza, palo sar si pe paluno publikipe kotar BRO KWN.²⁸⁰ Vash pheripe akaleske, BRO KGSC mothavela vash nanipe e transparencako kana sito vash bujetesko alokipe kotar MH vash o garavipeske khera. On mothavena kay sar kana KR lela o financipe e garavipeske kherengo e themeske bujeteja, on mardepe vash te len detalya kay sine may aksecime ano nakhipa.²⁸¹ Leindoy pe dikhipa vash o samatredimo gendo e garavipeske kherengo ani Kosova thay nanipe e specializipe organizaciengo vash te azhutinen e jivde aqhile kotar violenca ani familia palo durytaripe kotar o garavipeske khera buderi juvla arakhlona e sfidencar karakterizime kotar telune financiarune avipyja, mekhindoy olen bizo ulavde te irangyon ki abuzivuni familia.²⁸²

221. Luyardo notadeipe vash butyaripe e jivde aqhilengo kotar e violenca ani familia hramine-la sheruno bajako ano 2023, sar si pe BRO KGSC.²⁸³ Mothavno vash optimizimi e thanutne mekanizmengo mamuy e violenca ani familia thay violenca ani polyengi baza, khetane e phiravipeya e Themutna Strategiako vash Garavipe kotar e Violenca ani Familia thay Violenca pedrla o Juvla (2022-2026), vazdela ani aktivuni rig o ledeipesko tentipe mashkar o institucie thay malipe.²⁸⁴

222. Ano yekh raporti publikuno kotar BRO KGSC ano ledeipe e BRO IKD, 50 kriselinyake aktkrisipyja kay siton ano 2022 kola siton vash sure kay silen elementya e violencako ani familia, kola alosardile namangipeya kotar Bazikune Kriselinya, khetane e 14 decisiencar kotar Konstitucionaluni Kriselin ani Kosova. Obyektivni sine notadeipe e respektipesko e decisiengo kotar kriselinya ano standardya hramime ani Istanbuleski Konventa. Vahtesko proceduraluno kotor sine yekh kotar elementya ano dikhlaripe. Arakhipya mothavde kay mashkaruno vahti e treteripesko kotar penalune ovipe ji ani decisia e angluna skalako siton 266 dive vay 8.5 maseka vash sure e violencako ani familia. Akava sugeriunla kay sure mashkarune kergyona andar yekh manglo vahtuno kotor thay ayekha ano phanglipe e standardyencar kotar Istanbuleski Konventa.²⁸⁵

223. Yekhuno raporti dikhlardilo ini ano krisyuno rami, arakhindoy kau 58 peshel e surengo klasifikisale sar penalune ovipyja sar si pe Nukta 248 e Penalune Kodesko. Raporti sile andripe kay 12 peshe e surengo kategorisalo sar violenca ani familia amalimi yekhe ovipe yaver thay 20 peshel yaver siton klasifikime sar lokho truposko khvipe sar si pe Nukta 185 e Penalune Kodesko. 4 peshel e surengo kategorizisale sar atako vay darakeripe thay 2 peshel astarela luyardo qalavipe. Ani akaya rig, BRO IKD mothavela o pashipe e kerde ovipyengonano yekh familiaruno konteksti e Penalune Kodeja, Godideipyja e Uq Kriselinyako thay Istanbuleski Konventa, rodindoy ayekha ini olengo klasifikipe sar "violenca ani familia" sah kana si shautno.²⁸⁶

280 KWN (2023), [KWN Urges the Government to Address the Needs of Shelters and Other Social Services](#).

281 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

282 KWN (2023), [Pas strehimorës e pastrehë](#).

283 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

284 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

285 KGSC (2023) thay IKD (2023), [The Istanbuleski Konventa in the verdicts of courts in Kosovo, p 21](#).

286 KGSC (2023) thay IKD (2023), [The Istanbuleski Konventa in the verdicts of courts in Kosovo, p 21](#).

224. Ulavipeya, sar si pe yekhuno raporti, 72 peshel e violencako ani familia sila nanipe e profesionalune reprezentipesko, ano mamuyipe e Istanbuleska Konventa thay legislacia pe zoralipe. May buderi, sasutni politika e krisipeski ano sure e familiarune abuzipesko karakterizingyola yekha kovle akceseya: 74 peshel e surengo rezultinena ano phanglipe e kondicia mamuy 10 peshel kay phiravela ano phanglipe efektivuno e autoryengo e violencako ani familia. Ayekha, may zorale krisipyta shay te lokhyaren o aqhavipe e autorenge ano maripe e incidentyengo.²⁸⁷

225. Ano Decembri 2022, ansirisalo Themesko protokoli vash Treteripe e Surengo vash Seksualuni Violenca ani Kosova. Akaya sine iniciativa kotar MH thay Institutie e Krisyuna Medicinako ano tang ledeipe e BRO KWN, EU thay UN Women Kosovo, kola dende phiko ano drafftipe e dokumentesko. Protokoli respodinla ano angazhipe e Kosovako pedral e Istanbuleski Konventa thay "[...] penjar-ela o mangipyta te theren standardzimi, luyarde, sahasatrde thay godorno respodipe vah identifikipe, garavipe, treteripe, zorakeripe thay reintegripe e viktimengo/jivde aqhilengo kotar seksualuno atako thay violenca prekal yekhatar intervenipe e godorne instituciengo."²⁸⁸

226. Yekh vasho dareiperipe institucionaluno sito luyardo stigmatiziope e viktimenge bangipesko. Namanglo khuvipe kotar krisiorya thay prokurorya konsisinla ani presia kay kegyola e viktimenge vash te halon e autorenkar e violencako ani familia. Akava mothavela vash yekhvahtuno mangipe e treteripesko e krisitorenge ano phiravipe e aktualuna legislaciako.²⁸⁹

227. Kotar Januari 2023 ji pe December 2023, 2638 sure e violencako ani familia raportisale ani Kosovaki Policia. Avri akale surencar, 2120 (vay 80.36 peshel) siton sure e violencako pedral juvla thay qhaya ano khereske thanipyta, ji kay 597 astarena e murshen. Ano akala sure, 2375 ursha autorya sine mursha, ji kay numay 374 autorya sine juvla. Akava mothavla kay o sure e violencako lungyarena te bayron, komparindoy ko nakhle bersha, thay jivde aqhile akale surengo siton ko sasutnipe juvla, so mothavela vash sistematikuni violenca pedral juvla thay qhaya. Detalya sine kerde shayutne ani ofisialuni qham kotar Ministria vash Hakaibe, platforma koya but phikoisali kotar UN Women. BRO KGSC konsiderinla kay sakava dosna aqhilo bajako vash arakhipe e surengo e violencako ani familia sar ini femicidi, ini soske musay te putergyol yekh ulavdi platforma vash femicidi.²⁹⁰

Tabela 2 Sure e violencako ani familia mashkar 2019 thay 2023²⁹¹

Bersh	2019	2020	2021	2022	2023
Sure e violencako ani famili ano gendya	1,915	2,069	2,200	2,273	2,638

287 KGSC (2023) thay IKD (2023), [The Istanbuleski Konventa in the verdicts of courts in Kosovo, p 21.](#)

288 UN Women (2022), [New protocol for responding to sexual violence in Kosovo.](#)

289 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

290 KGSC (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

291 Ministria vash Hakaibe (MH 2024), [databaza për evidentimin e rasteve të dhunës në familje.](#)

228. Ini kay e violenca ani familia sito ano bayripe, o totaluno gendo e incidentyengo dikhlola kay na raportingyola, UN Women vakerla kay buhlo spektri e fasktoryengo kay truminena e viktimen e violencako ani familia te traynen. Ano konteksti e patriarkalune normengo, o juvla ko ulavipe jivvdinena puterdi dar kotar o partnerya thay olenge familie vash te raportinene violencake kerutne ano policia. Mashkarune, sar si pe BRO KWN, viktime kola raportinena aktualune vash sure ew abuzipesko kay sinelen violenca ano 7 ji ko 10 bersh angle desar te nakhen ani policia.²⁹² Akanutni situacia mothavela o kritikuno mangipe vash malipeski akcia, ulavipeya ano zorakeripe e neva generaciako vash te avokinen ano promovipe yuekh malipesko kote o juvla silen yekhune hakaya ano edukipe, butyaripe thay ilaka. Angloaqhavipe e violencako ani familia shay e treslol numay prekal malipesko yaveripe kay kontribuinela ano yekh yekhuno thanipe.²⁹³

229. Ano trin raportipeske periodya 2021, 2022, thay vi leindoy kotar ano 2023, intimuno femisicidi bibahtake darinisalo ano kosovako malipe, mothavdinoy darakeripeske trendya thay lugyarde ano malipe. Ano 2023, shtar sure e intimune femicidesko.²⁹⁴ Detalya mothavena yekh darakripesko trendi e may hari 55 juvla mudarde ani Kosova sar kotar 2010, may buderi kotar prandime, dadya thay qhave.²⁹⁵

230. Protesya vash violence mamuy juvla thay violence nai familia adikerdilie vash nekobor bersh, numay yekhe yekh ulavdo sigipe ano bersh 2021, 2022 thay 2023. Protestya vazdinde ne save sure e violencako pedral o juvla e may qalavda sura ano bersh 2023 e mudaripeya e Liridona Ademajt.²⁹⁶ Akaya sura angya o dudi ano naresipe e Kosovaka policiako thay godorne instituciengo te garavene e viktimen. Protesta phiravdili kotar juvlane organizacia, aktivistya, violencake jived aqhile, kola mangle e raipetar te lel akcie vash te adresinel o puqipe e siguripesko e sah juvlengo ani Kosova thay violenca ni polyuni baza ano regioni.²⁹⁷

231. Phanglo e nakhle paragrafeya thay pozitivune obligipya e ofisialune sevalutnengo te garaven o hako vash jivdipe, Konstitucionaluni Kriselin decisingya vash e sura e femicideski e Sebahate Morina. Kriselin konkludingya kay policia thay prokuroria na reaginde ani mangle rig thay na reste te keren o manglo rizikosko notadeipe, thay ana lele mangle angloaqhavipeske mase kola ultimature qhivde e Morinako jivdipe ano riziko. Decisia mothavela o obligipya pozitivune e themeske vash te garaven e individen kotar e violence ani familia thay mothavela o sistematikuino nanipe e violencake treteripesko ani polyuni baza.²⁹⁸

292 Gazeta Express (2024), [katër gra u vranë brenda vitit 2023 në Kosovë](#).

293 Gazeta Express (2024), [katër gra u vranë brenda vitit 2023 në Kosovë](#).

294 Gazeta Express (2024), [katër gra u vranë brenda vitit 2023 në Kosovë](#).

295 Evropa e Lirë (2023), [Si të këputet zinxhiri i femicidit?](#)

296 Kallxo (2023), [Vrasja e Liridona Ademajt, nis protesta e thirrur nga Kolektivi për Mendim dhe Veprim Feminist](#).

297 Kallxo (2023), [Vrasja e Liridona Ademajt, nis protesta e thirrur nga Kolektivi për Mendim dhe Veprim Feminist](#).

298 Betimi për Drejtësi (2023), [Rasti i Sebahate Morinës: Gjykata Kushtetuese konstaton se i është shkelur e drejta për jetë](#).

232. Rekomandipya

- KS musay te phaglo e Alosaripeske Kriseya o Krihi vash Polyengo Yekhipe ano konsideripe vash siguripe e lugyaripesko ano promovipe e juvlenge reprezentipesko;
- KR, thay Agencia vash Polyune Yekhipya musay te evolvirinen mase vash maripe e seksuna qhibyako thay telaripeske komentya mamuy juvlege politikanya, bayarindoy may respek-tuno thay inkluzivuno politikuno ambienti;
- Ministria vash Finance, Buti thay Transferya musay te evolvirinen targetime strategie vash te adresinen polyune bazirimo diskriminipe ano socio-ekonomikune sfere, fokusindoy o bayripe e juvlenge reprezen tipesko ano butyako marketi thay polyengo harnipe;
- Butyako Inspektorati, Ministria vash Finance, Buti thay Transferya thay Kosovaki Komera-cialuni Soba musay te formalizinen institucionaluno ledeipe e privatune sektoreya vash te adresinen o seksualuno qalavipe, thay keren darinyuno rodlaripe e ovipyengo;
- KR, Ministria vash Finance, Buti thay Transferya musay te del transparetnuno bujetesko uilavipe vash garavipeske khera, sigurindoy manglo bujeti vash te adresinen e financialuni krisa arakhli kotar garavipeske khera thay te den kheripeske servisya;
- KR, Ministria vash Edukipe, Skencia, Tehnologia thay Inovacia musay te laqharel olenge savahtune socialune kampanye vash te orakeren o terne generacie vash te avokinen vash polyengo yekhipe, angloaqhavipe e familiaruna violencako, thay sfdindoy patriarkalune norme;
- Kosovaki Policiako respodipe musay te laqhargyol e strategiencar vash rizikosko nota-deipe ani sura e violencako ani familia, kova sigurinla o vahteya thay efektivune angloa-qhavipeske mase vash siguripe e individyengo ano riziko;
- MH musay te inicinel procedure vash kriminalizipe e femicidesko;
- MH ano ledeipe e Kosovak Policia musay te kreirinel databaza e precizune thay mangle informaciencar ano sure e femicidesko, sar kay e shayutni informacia sito naqaquni thay si diskrepanca;

7.2 Qhavoreng e hakaya

233. The UN Konventa vash o Hakaya e Qhavoreng e (CRC), koya decizinla qhavoren talo 18 bersha, sitoy ano direkt implementipe ani Kosova sar si pe Nukta 22 e Konstituciako thay yaverinla krisya thay thaneske raipaske aktya. Sahakaleya, akaya Konventya koya na implementingyola buderipea kotar o krisitorya thay prokurorya, sar anglodikhlara e Nukta 22 e Kosovaka Konstituciako, decizin-la hakaya e qhavoreng ano shov bazikune manushikane hakayengo treteripy²⁹⁹. Garavipe vash qhavoreng e hakaya sar vasno themeli vasno e Kosovako demokrativuno evolviripe decizisalo ano konstituciaki Nukta 50 (kotar o paragrafya 50.1-50.5). Konstitucia anla pe dikhipe o shukaripe e

qhavorengo, yekhipe thay garavipe o qhavorengo kotar qhelalo vastipe, violenca thay sasavi forma e vastipaski. Ano lenya e internacionalune standardyencar, primaruni legislaciya sito y pherdi pe agor kotar o Krisi Gn.06/L-084 vash Garavipe o Qhavorengo. Phanglo yekhe palune raporte kotar o UNICEF (2021), o Krisi, kova khuvga ano zoralipe pe bersh 2020, hramingya yekh "historikuno resipe" ano krisesko rami vash garavipe e qhavorikane hakayengo.³⁰⁰ Akava krisi garavla qhavoren kotar e sasavi forma e fizikune abuzipesko, mentaluno thay emocionaluno, thay emocionaluno e abuzipe; neglizhenca; kotar o vastipe o sah amalipaske sfere shrdipeya kotar o institucie vash garavipe o publikune obyektengo ji ko khera.

234. Faktualuno implementipe e Krisesko vash Qhavorengo Garavipe, kova khuvgya pe zoralipe ano 19 Yuli, 2020 musay pandarte zorakergyol ano 2023. Buderu profesionistya vash qhavorengo garavipe na therde penjaripe vash godornipe kova avla kotar o Krisi vash Garavipe o Qhavorengo thay ni nevipya kotar akava Krisi. Kotar o totali e 17 Administrativune Godideipya anglodikhlarde e sherune Kriseya vash Garavipe e Qhavorengo, numay 9 olendar miratisale ji akana.³⁰¹ Sar is pe paluno monitoripe kotar e Koalicia e BRO vash QHavorengo Garavipe (KOMF) publikimo ano Raporteski Karta nevo servisi thay program pandar na formirisalo.³⁰² Angloaqhavipe pandar na sito sheruno elementi e servisyengo vash garavioe e qhavorenfo, Pe generali, pobokipeski lenya vash azhutipe e qhavorengo thay khera vash garavipe e qhavorengo na kreirisale pandar. Mashkar o sherune sfide ano garaviope e qhavorengo biz dadalarengo dikhipe aqhola o na resipe e o dosna aqhipe ano alosaripe e phare kondiciengo odolengo kola sito palo 18 bersha. Pozitivuno bajako sito bayripe e masekune pokipesko vash qhavore ano dikhlaripe thay evolviripe e programengo dedikime vash bayrupe e kapacitetengo vash dikhipe e qhavorengo bizo dadlaarengo dikhipe, potencialune adaptipeske dadalarya thay profesionistya. Identifikipe thay raportipe e korkore raportipesko e qhavorengo ani situacia e violencako thay sistematikino treteripe e violencake surengo, sito pandar problematikune puqipya. Kosova pandar na sila specializime servisy kay shay te lenpe e garavipea thay reintegripeya e qhavorengo kola kotorleinena ani qhavorengi buti. Kana vakergyola vash trafikipe, identifikipe e qhavorengo viktime e trafikipeske, treteripe e hakaipeske sistemesko thay lungevahtuno reintegripe, aqhona mashkar o may bare sfida.³⁰³

235. Sar leopardilo ani sekcia 6.2, Krisi Gn. 08/L-153 vash Terno Qhavorengo Edukipe miratisalo kotar KS. Vash sebepi kay akava krisi regulinla o deipe e kvalitetune edukipeske standardyengo thay kerla o angloskoluno edukipe obligativuno kotsr 2024, akcesi ano angloskoluno edukipe ani Kosova musa dikhlo te bayrol. Krisi ayekha vi dela krisyuni baza vash Terno Qhavorengo Edukipe (ECE) servisy prekal ververutne modelya, leindoy kotor centrya e baza ano komuniteti sar alternativuno forma vash Rano Qhavorengo Edukipe, kote Save the Children Kosova/o buhlargyola ano sah than, kontribuindoy vash 8 pe shel e bayripesko ano akcesi e qhavorengo 0-6 besha phure ano komunitetenge baziripe ano Rano Qhavorengo Edukipe, komparindoy o Kosovako totaluno registripeski rata ano 2022.³⁰⁴ Ano totali, shifre siton dosta alarmantune e frekventipeya e angloskolune edukipesko but may tele desar o niveli e evropake standardesko kotar 96 pe shel, thay may teluno

300 UNICEF (2021), [State of Children's rights in Kosovo](#).

301 Terres des Hommes Kosova (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

302 KOMF (2024), [Report card: What is Kosovo's overall score for child care?](#)

303 KOMF (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

304 Save the Children Kosova/o (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

desar regionaluno mashkaripe. Numay 15 pe shel e qhavorengo kotar 3-4 bersha nakhavena rano qhavorengo edukipeske programya, kola buti ver jivdinena ano may barvale familie.³⁰⁵ May pa-lune detalya mothavena kay 38 peshel e Kosovake 3- ji 5-bershune qhavore silen akcesi ano ne-savi qhand e siklipeske strukturengo.³⁰⁶ Ano Reporteski Karta (2024), BRO KOMF hramingya kay sheruno sebepi vash ayekha kishlo kotorlipe sito tikno absorbipesko kapaciteti e angloskolune instituciengo thay generaluno vazdipe e gpodinipesko vay tradicionalune forme e edukipesko ani familia. Angloskolune institucie siton may but fokusime ano urbanyune thanipya, thay ruralune thanipya siton duryarde kotar akcesi ano rano qhavorengo evolviripeske servoisya.³⁰⁷

236. Institucionalune mekanizmya kola garantina implementipe e legislaciako decizisale e Kriseya Gn. 06/L-084 vash Garavipe e Qhavorengo.³⁰⁸ On kotorleinena Mashkar-Ministrenge Komiteti vash Qhavorikane Hakaya, kova funksioninla ano rami e Mashkr Ministrenge Komiteti e Shukarne Raipesko, thay yaver mekanizmya ano centraluno thay lokaluno niveli.³⁰⁹ But vasho vash siguripe thay implementipe efektivune mekanizmengo vash garavipe e qhavorengo ani Kosova sito Strategia vash Qhavorikane Hakaya thay Akciako Palni (2019-2023).³¹⁰ Ofisi vash Shukarno Raipe khelela phiravipaski rola ano procesya kola phangyona ano hartipe thay implementipe e Strategiako ano ledeipe e UNICEFE-a, Save the Children Kosova/o, BRO Syri I Vizionit thay yaver BRO, dokumenti anglodikhlarla shtar obyektive stratejikune kola therna sheruno resipe “[...] leipe o initiative kola laqharna e situacia e qhavorengi ano ekonomikune kontekstya, socialune thay politikune ani Kosova.”³¹¹ Fokusi sheruno sito ano instrumentalizipe e krisiyune ramesko thay penjaripe e may shukar interesengo vash qhavore ano sah nivelya e decisiake leipesko thay srvisengo deipe.³¹² Ayekha kay, shtarbershuni strategia therla ano centro laqharipe o kriselinake strukturengo vash shukaripe o qhavorengo. Vi ayekha, pasharipe e servisyengo kola kontribuinenana ano sastipe thay generaluno shukaripe e qhavorengo sito detalizimo ani Strategia.

237. Shkole silen nanipe e profesionalune stafesko sar psikologya, pedagogya thay asistentya vash qhavore e samatredime shaipyencar. Akatualune, siton pashe 200 psikologya thay pedagogyo ano thaneske shkole. Therindoy pe godi kay si 1,047 edukipeske institucie, shay te konkludinyola kay yekh e shtarendar e shkologeno silen prikologya. Kotorleipe e may qalavde qhavorengo ano sah nivelya e edukipesko, sar si qhavore e samatredime shaipyencar, qhavore e na-buderune komunitetengo, kola na lena adekvatuno phikoipe vash te pheren olengo pherdo potenciali, lugyarela te aqhol may sfidimo puqipe.³¹³

238. Yekh notadeipe e institucionalune mekanizmengo ano garavipe o qhavorikane hakayengo ani Kosova sito na aqhavutno ano kanleipe e faktikuna situacia ano tereni. Yaverune kotar nakhlo raportipesko periodi, realitetya ano tereni ikalela pe dikhiper institucionaluno progresi phanglo akale; yaverune kotar o nakhlo raportipesko periodi, sherune institucionalune mekanizmya dikhlargyona kotar Krisi vash Garavipeski Ekipa kay formirisalo ano yekh kotor.³¹⁴ Akala darakeripya si

305 KOMF (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

306 AA (2023), [Kosovë, prezantohet Ligji për edukimin në fëmijërinë e hershme.](#)

307 KOMF (2024), [Report Card: What is the overall score of Kosovo for child care?](#)

308 Save the Children Kosova/o (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

309 Terres des Hommes Kosova (2024), input for the joint CSO report on Human Rights in Kosovo 2023.

310 Nacionaluni Strategia vash Qhavorengi Hakaya 2019-2023 [Strategjia-per-te-Drejtat-e-Femijeve-ANG-FINAL_20190219.pdf \(rks-gov.net\).](#)

311 Nacionaluni Strategia vash Qhavorengi Hakaya 2019-2023 [Strategjia-per-te-Drejtat-e-Femijeve-ANG-FINAL_20190219.pdf \(rks-gov.net\).](#)

312 Save the Children Kosova/o (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

313 KOMF (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

314 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, q.38.

ano Konsili vash Qhavorengë Hakaya, kjo va funksioninela sar may uqo mekanizmi ano centraluno niveli thay koordininela e buti ano implementipe e Krisesko, ayekha vi yaver mekanizmya ano centraluno thay institucinaluno niveli.³¹⁵ May buderi, Komunako Qhavorengë Hakayengi ekipa formirisali ano 14 komune, ji kay o formiripe ano yaver komune musay te aqhol prioriteti.³¹⁶

239. Kosova therla yekh krisyuno rami vash te adresinen delikvenca e tiknorengi, koya sigurinla garavipe vash qhavorikane hakaya ano konflikti e kriseya vash promovipe thay rehabilitipe thay reintegripe olengo ano amalipe. Sar si pe Kodi 06/L-006 vash Hakaipse vash o Tikne, qhavore kola kerna penalune ovipya siton kotor e procedurengo thay sanksionipyengo kola siton ulavde kotar odola kola implementingyona vash o bare. BRO KOMF (2024) notadeingya kay ini soske Tiknorengo Hakaipesk Kodi (JJC) duvveringya o diversiteteske mase, kova khelela decisivuni rola ano angloaqhavipe e phiravipesko e kriselinyake procesipesko mamuy o tikne bershune thay promovipe olenge rehabilitipesko thay reintegripe ano malipe, implementipe e diversiteteske masengo arakhela sfide. Sar si pe "Raportipeski Karta" publikimi kotar Koalicia e BRO vash Qhavorengo Garavipe – KOMF, ko palune bersha, hramimo dosna aqhipe ano aplikipe akale masengo dikhlardilo ano tiknorengo hakaipesko sistemi. Tiknore e edukipeske masencar siton qhivde ano pashutno institucinaluno ovipe, so sito ushkavipe e Tiknorengë Hakaipeske Kodeske (JJC) dispozitengo, thay so si seriozuno ushkavuipe e bazikune qhavorengë hakayengo. Akava sito sar si pe fakti kay Puterdo Ekupesko Centro na akceptinla direkt adminise bazirime pe Kriselinyaki decisia, numay transferinela kotar Korektipesko Centro. Luyardo darakeripe ovela kotar o fakti kay ano nanipe e korektipeske centrosko vash juvlane tikne bershune, on qhivgyona ano centro vash juvla bare bershune anglophangle/krisime. May dur, egzistinla yekh uqo gendo e Korektipeske Centrengë sevalutnengo thay yekh but tikno gendo e profesionalune stafesko kova mothavela o sheruno resipe e aktualuen korekripeske sistemasko vash te angloaqhaven o nashipe desari e buti vash rehabilitipe thay reintegripe e tikne bershunengo.³¹⁷

240. Ayekha vi sar si pe BRO KOMF (2024), isi nanipe e detalyengo vash o gendo e qhavorengë e samatredime shaipyencar, qhavore kola konsuminena duhano, alkoholi thay qhavore kola vastinena o droge. Raipesko phikoipe vash deipe e rehabilitipeske sastipeske servisya vash qhavore e samatredime shaipyencar, aqhola but limitimo. Amaro them pandar na dela savahtune angloaqhavipeske servisya thay programya kay siton may mangle konsiderindoy o bayripeske trendya e drogengo kay vastingyona kotar o qhavore thay terne. Sito pashipeya kay totaluno gendo e vastunengo giriqinela 30,000 vastune vash angluni ver, qhavore thay terne luyarena te oven kotor akale gendosko may buderi vash sakova bersh. Mashkarune ebrsha e shrdipesko e drogenge vastipesko siton ktorar 18 ano 2018 ji pe 16, ano paluno periodi. Akalea, Kosova na sila specialune rehabilitipeske servisya vash qhavore viktime e drogake abzuipesko. Mangipyva vash qhavore vash mentalune serviya bayrile, specialune sar kotar e pandemia Covid-19. Qhavorengë meripe ani Kosova, ini kay telardilo mashkar o bersha, sito pandar baro komparindoy o thema ano regioni.³¹⁸

315 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, q.38.

316 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, q.38.

317 KOMF (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

318 KOMF (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

241. Sar si pe analiza kerdi kotar KIKS Kosova (KLAN), delikvencake sure ani Kosova siton ano bayripe gendoa kay bayriilo e incidenyengo raportimo ko Kosovako Instituti vash Kriminologia.³¹⁹ Ber-shune trendeski evidenca si: Ano 2021, totaluno gendo e 1,658 surengo raportisalo, ano 2022 akava bayriilo ano 1,886 sure ji kay ano 2023 pashe 2,000 sure.³²⁰ Sar si pe yekhuno raporti kotar e Klan Kosova, o phiravutne bersha astarde ano may kriminalune koshipya siton 17 bersha e, sar si pe Kosovaki Policia, 'lokhe trupyuno maripe' sar may ovutno penaluno ovipe.³²¹ Sar si pe KIKS Kosova, akala statistike shay te oven mothavne vash yekh nevo trengi darakeripesko kay rodela mangli sama thay interventipeski strategia.

242. Ano Decembri 2023, o KR ulavgya fondya vash yekh ver vastipe ano molipe ktoar 100 Euro vash sakova qhavoro thay penzionerya.³²² Akaya decisia, lelo ano yekh elektronikuno kedipe, mangla te phenel vash phiraviepe e Masako 3.5, kay treterinela o pheripyva vash qhavore thay familie, thay Masa 3.2, fokusinfoy ano phikoipe e penzionerengo thay familiengo ani socialuni asistensa. Akala mase siton integraluni komponenta e Sahastaripeske Pakosko vash Ekonomikuno Rivazdipe.

243. Sistemi e socialune servisyengo ani Kosova lungyarela te ovel pharo, kishlo financimo, thay nashayutno vash te arakhlo e mangipyencar e qalavde grupengo. Miratipe e Krisesko vash Socialuni thay Familiake Servisyva zorale phikoingyola kotar BRO KOMF, puterla o procesi e socialune servisyenge reformengo ano them. Sheruni sfida ani umal e socialune servisyengo aqhola nastabiluno financipe, rizikindoy ayekha o phanipe vay telaripe e buderi socialune servisyengo vash qhavore thay familie kay silen mangipe.³²³ Qhavore lугyarena te aqhon ko sasutnipe bi gende vash; yekhippe ano qhavore e samatredime shaipyencar, qhavore kotar etnikune minoritetya, qhavore kay bayrona ano ruralune thana, tikne bershune daya thay qhavore kay kerna buti (qhavore kay kontribuinen vash familiarune harjipyva) aqhola zoralo darakeripe. Raporti e financipesko vash licencime BRO vash te den servisyva sito sigurimo kotar avutne resursya e financipesko e fondyengo thay raportyengo: 11 peshel kotar Komunako bujeti; 20 peshel kotar Kosovako bujeti, 55.5 peshel kotar ververutne internacionalune thay lokaluen donatorya thay o aqhile kotar yaver fondya.³²⁴ 75% e vijayutnengo lena servisyvanumay kotar licencime BRO thay naformalune socialune servisyenge deutne ani Kosova.³²⁵

244. Centrya vash Socialuni Buti ani Kosova arakhlona e ververutne sfidencar. Akava phanglola may buderi e mangle manushenge thay financiarune resursya kola shay et adresinen o socialune mangipyva e qhavorenge ani qalavdi situacia. Akava soske e Kosova lугyarela te ovelola decentralizimo sistemi e socialune servisyengo. Ani akaya rig, sito musayutno te konsideringyol o centralizipe e deipesko e socialune servisyengo kova mothavdilo te ovel may suksesuno modeli e implementipesko thay adekvatuno financipe ano Evropake phuvya. Ano akava drom, socialune servisyva na sine perioriteti e lokaluen raipyengo.³²⁶ Sar si pe "Analiza vash situacia e Centrenge vash Socialuni Buti", kerdi kotar Ministria vash Hakaibe thay BRO KOMF, buderi desar ekvash e Centrenge vash Socialuni Buti silen pharipe vash nashayutno akcesi vash qhavore thay personya e samatredime

319 KIKS Kosova (2023), [Rriten rastet e delikuencës te të miturit](#).

320 Telegrafi (2024), [Gjatë 2023-ës rreth 2.000 raste për vepra të ndryshme penale nga të miturit në Kosovë](#)

321 KIKS Kosova (2023), [Rriten rastet e delikuencës te të miturit](#).

322 Paparaci (2023), [Qeveria merr këtë vendim për shtesat 100 euro për fëmijët dhe pensionistët](#).

323 KOMF (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

324 Save the Children Kosova/o (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

325 Save the Children Kosova/o (2024), finaluno notadiepe vash projekti 'Zorakeripe e Socialune Servisyenge Deipesko vash May Qalavde Grupe ani Kosova ano Respodipe e Covid-19' (2023).

326 Save the Children Kosova/o (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

shaipyencar. Centrya vash Socialuni Buti na silen profesionaluno stafi specializimo ani umal e qhavoreng e garavipesko. Rezentipe e profesiengo sito nabalansimo, buderi, si avokatya, phriavde vi kotar sociologya, pedagogya, psikologya thay socialune butikerne. May buderi, Centrya vash Socialuni Buti silen pherde sure, e pashe 85 surencar vash socialune servisyenge deutne. Numay 28 peshel e Centrengo vash Socialuni Buti silen relativune shukar infrastrukturake kondicie, ji kay o yaver kotor olengo dena servisya ano nashukarne butyake thane.³²⁷ Kriki vash Qhavorengo Garavipe (Nukta 15) mothavela kay sakova Centro vash Socialuni Buti musay te dizaynel may hari yekh relevantuno godorno thay specializimo sevalutno te koordininelo qhavorengo garavipeske mase thay intervenipya, ini kay ani praktika numay shtar Centrya vash Socialuni Buti lela sepcializimo qhavorengo garavipesko butikerno e phikoipeya kotar BRO. Dikhdiroy akala sfide, e KR angya e Centren vash Socialuni Buti kay te peren ani yurisdikcia e Ministria vash Hakaibe (MH) ano Januari 2023.³²⁸ MH, mandatimi kotar KR vash socialuno garavipe shrdingya ano 2023, vazdingya o fondya vash licencime BRO ano maksimaluno molipe kotar 1.5 milionya. Sar si pe BRO Save the Children Kosova/o, akava bayardo investipe kontribinla ano financipe e 35 kotar 47 licencime BRO. Biumlavdo kotar akava pozitivuno evolviripe, akanautni financipeski skema na siton dosta vash te uqharel o sah mangipya e qhayengo, qhavengo, juvleno thay murshengo kola qjivdinena ano qalavde situacia ano sah them.³²⁹

245. Sito musayutno te hramingyol kay vasno yaveripe ano mandati e socialune thay familiake politikengo ano 2023, nakhindoy kota ro kompetence e Ministriako vash Finance, Buti, thay Transferya ani odoya MH. Ano sah bersh 2023, ulo yekh sahasatrd o ristrukturipe e socialune garavipeske sistemsko, leindoy kotor o sah aspektya – kotar formulipe e centraune politikengo thay dikhalripe e phriavipesko ji ko planifikipe, menajipe thay deipe e komunalune servisyengo. Akava pharo procesi angya o ulavipe e Diviziako/Departamentesko vash Socialune Politike thay Familia (DSPF) mashkar duy ministrie: e Ministria vash Finance, Buti thay Transferya (MFPT) thay Ministria vash Hakaibe (MH). Ulavipeya, Departamenti vash Socialune Politike thay Familia (DSPF) sine stratejikune integrimi ano sol duy ministrie, hramindoy yekh ledeipesko akcesi vash socialune thay familiake politikako menajipe. Andar o dinamikuno transportipe, Socialune Asistipeski Skema (SAS) garavela piri pozicia talo yurisdikcia e Ministriako vash Finance, Buti thay Transferya (MFPT), koya lela o godornipe e menajipesko thay vigilantuno monitoripe. Dikhlaridi te jivdingyol ano sah dimenzie e raipeske, akava shrdipe e ristrukturipesko sito gatisardo te phiravel yekh darinyuno qalavipe, buhlindoy kotar politikako keripe e centralune nivelesko thay dikhlaripe e phiravipesko I ano planifikipe, menajipe thay deipe e servisyengo ano komunako niveli.³³⁰

246. Gendo e qhavorengo kay jivdinena ano qorolipe ani Kosova aqhola alarmantuno e socialune asistipeska skema kay nashti te arakhel o mangipe ano deipe e bazikune proviziake akcesesko.³³¹ Sar si pe palune detalya kotar Kosovaki Agencia vash Statistike, 22.7 peshel e qhavorengo jivdinena ano qorolipe thay 7 pehsel olendar jivdinena ano ekstremuno qorolipe. BRO KOMF mothavela

327 KOMF & Ministry of Justice (MoJ, 2023) [Analysis of the current state of Centers for Social Work 2023](#).

328 Kosovo 2.0, [Where are the centers for social work?](#)

329 Save the Children Kosova/o (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

330 Terres des Hommes Kosova (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

331 Kosovo 2.0, [Poor help to the poor](#).

kay akanutno socialune garavipesko sistemi ani Kosova na adresinla ani mangli rig o ververutne mangipya e qalavde qhavorengo thay familie. Socialune transferya silen but limitimo qalavipe ano tiknaripe e qorolipesko, rezultindoy uqe rate e qhavorengo qorolipesko ani komparacia e yaver themencar ano regioni. Krisi Gn. 2003/15 vash Socaluni Asistenca sila gendo e diskriminipeske kriteryengo kay frdela yekh konsiderimo gendo e qhavorengo thay familia kotar socialuni asistencaki skema. Akalea, o redikhlaripeko procesi e socialune aistencaka legislaciako ajuekrgyola te cidel o diskriminipeske kriteryavash qhavore thay te bayarel e inkluzia e qhavorengo thay familiengo kay jivdinena ano qorolipe. O projekt krisi vash Lokalune Raipesko Financipe, kova finalizisalo anglo nesave bersha ajukergyola te kreirinel Specifikune Grantya vash Socialune Servisy vash te regulinel o savahtuno financipe e socialune servisyengo, pandar na miratisalo. Prosesi e harjipesko thay financipeska formulako vash socialune servisy kova shrdingya ko nakhlo bersh, pandar na kompetisalo.³³² Pozitivuno evolviripe kerdilo ano miraipe e qhavorengo vijaipyengo sar efektivuno instiumenti vash te tiknarel o qorolipe thay nayekhipe mashkar o qhavore. Numay, qhavorengo vijaipyengo molipe kotar 20 Euro (0-24 masek) thay 10 Euro (buder se 2 bersha), na siton dosta vash te kontribuinen vash tiknaripe e qorolipesko. Teluno kobaripe sito samatredimo vash qhavore kotar 16 ji ko 18.³³³ Sar si pe Kosovaki legislacia, definica e qhavorengi astarela 0 ji pe 18 bersha, ayekha kay, qhavorengo vijaipe musay te uqharen e qhavoren ji pe 18 bersh. BRO KOMF detalya mothavena o qhavorengo vijaipe na silen savahtuni legaluni baza, on numay dengyona bazirimo vash decisia andar emergencako pako kotar periodi Covid – 19.³³⁴

247. Pashe akaleske, vastipe e qhavorengo prekal e buti thay mangipe pe droma lugyarela vi ko bersh 2023. Sar si pe EU Komisiako raporti, pashe 9 pe shel e qhavorengo kola khuvena ani buti, kotar 5.6 peshel ano rizikune kondicie.³³⁵ Phanglo e qhavorengo mangipeya pe droma, dikhlola yekh peripe. Sar si pe paluno raporti (2021 and 2022), si yekh baro pelaripe e gendosko e qhavorengo kay mangena pe droma. Kmparindoy pe 2022 (175 qhavore) e 2021 (191 qhavore), in 2023 totaluno genfo e 34 qhavorengo identifikisale.³³⁶ Sito naklaro soske o identifikime sure siton komparime may telune desar ko nakhle bersha, specialune kana o KR na lela nesavo seriozuno institucionaluni iniciativa vash te adresinel o puqipe e mangipesko pe droma ani Kosova. Ano mamuyipe, institucionalune tentipya fokusisale ano ad-hoc bi dendo planya konkretune thay lunge vahtune.³³⁷

248. Qhavore kotar na-buderune komunitetya kerena qhavore ani may qalavdi pozicia ano socialuno, ekonomikuno thay kutlruako aspekti. Nayekhipya phanglo e akceseya ani sastipeski, edukipeski thay kulturaki baza aqhona puterde, kotorune palo kay K-Roma thay K-Ashkalyune komunitetya siton lungyaripeya diskriminipe. Komparindoy ko yaver komunitetya, imunizipeski rata mashkar K-Romane thay K-Ashkalyune komunitetya sito kotorune telune.³³⁸ Publikune institucie silen hari phiripe vash legislaciake mangipya vash socialune akcie thay programya e inkluziako.³³⁹ Sar si pe paluno raporti kerdo kotar Save the Children Kosova/o (2023), isi vi sistematikuno nanipe e datake kedipeske mekanizmengo kay aqhavena e buti e centrengo vash socialuni buti vash te identifikinen thay den adekvatune socialune servisy vash qhavore ano qalavde situacie.³⁴⁰

332 Coalition of NGOs for Child Protection – KOMF (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

333 Kosovo 2.0, [Poor help to the poor.](#)

334 KOMF (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

335 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh.101.

336 Dukagjini (2023), [bie numri i fëmijëve lëmshkërkues.](#)

337 Kosova Press (2022), [175 child beggars have been identified in Kosovo.](#)

338 EU Komisia (2023), Reporti vash e Kosova 2023, q. 95.

339 Kosovo 2.0, [Poor help to the poor.](#)

340 Save the Children Kosova/o (2023), [Collection and analysis of data and statistics of vulnerable groups benefiting from social services in Kosovo.](#)

249. K-Romane qhavore silen yekh rani disavantazha ano shrdipe eolenge jivdipesko ani komparacia e qhavorencar e yaver etnikune avipeya.³⁴¹ Akava sito speicaluene qaqiye kana dikhena o familiaruno thanipe, sar raportingyola kotar Save the Children Kosova/o. Sar si pe detalya ikalde, 72 pe shel e qhavorengo ji pe bersha 14 sinelen forme e prikolojikune thay fizikuna violenca-ko andar e familia. Ulaveipya, qhavore e samatredime shaipyencar arakhena may uqo riziko vash fizikuno thay emocionaluno abuzipe thay yaver forma e neglizhipeske, violenca thay vastipe vash sebepi e diskiminipesko thay duryaripesko.³⁴²

250. Fenomeni e terne prandipyengo luyarela te buhlargyola thay te qalavel o jivdipyia thay edukipe e qhavorengo ani Kosova. Bazirimo ano pakyavutne mashkarthemutne raportya, BRO VoRAE mothavela kay 1 ano 25 qhaya thay 1 ano 50 qhave (bershenge 20-24) siton prandipe angloe 18 bersha 18. Kotar e kedimi data ano tereneske vziite e BRO VoRAE, terne prandipyia aqhona sar problematikuno puqiye kay amaro malipe lungyarela te lelpo oleya, kova mangela intervenipe. Akelestar, BRO VoRAE iniciringya kampanya vash angloaqhavipe e terne prandipyengo, na numay vash dizune e K-Romane, K-Ashkalyune, thay K-Egipqanyune komunitetengo numay vash sah komuntietya kay jivdinena ani Kosova.³⁴³ Ano Decembri 2023, e hramisali decisia vash te formirinen o mashkar-institucinaluni butyarni grupa vash angloaqhavipe thay raportipe e terne prandipyengo ko Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetya ani Kosovaki Republika.³⁴⁴

251. Qhavorengo e samatradime shaipyencar thay kola therna mangipe vash specialuno garavipe but ver privingyola kotar manglaro akcesi ano sastipaske thay edukipeske obyektia, sar vi azhutipe manglarno vash te phiraven edukipe sahleutno.³⁴⁵ Buderu e qhavorencar e samatredime shaipyencar aqhona avri e Kosovake edukipeske sistemestar. Ini kay si pozitivune avansipya lela kotar MESTI ano 2023 (dikh sekcia 6.2), KR sila pheruni skala vash financialuno phikoipe thay socialune servisy vash qhavore e samatredime shaipyencar.

252. Rekomandipya

- Publikune autoritetia musay te implementinen o phiraviepe e Krisesko vash Qhavorengo Garavipe, deipe e treningengo vash qhavorengo garavipe vash profesionistia thay garavipe e qhavorengo vash olenge dispiozite thay te sigyaren o miratipe e Administrativune Mothavnesko kay aqhile;
- MESTI musay te adresinel alaramantuni teluno frekventipe e anlgloskolune edukipesko ani Kosova kotar implementipe e Krisesko vash Rano Qhavorengo Edukipe, mothavindoy kay o centrya e baza ano komuniteti te bayaren o akcesi;

341 REYN (2022), [Breaking the silence. The right of young Roma children in Europe to thrive.](#)

342 Save the Children Kosova/o (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

343 Vorae (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

344 Vorae (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

345 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022.](#)

- Institucionalune mekanizmya vash qhavorengo garavipe musay te zoralol sar hramingyola ano krisi vash Qhavorengo Garavipe;
- Publikune autoritetya musay te adresinen o bayripe e tiknorengo kotar pashe monitoripeskes sure, implementipe e angloaqhavipeske masengo, thay konsideripe e pherune strategiengo vash intervenipe bazirimo ano identifkime trendy;
- Ministria vash Finance, Buti thay Transferya musay te adresinel nanipya ani skema e socialune azhutipesko, sigurindoy o uqharipe savahtuno vash sah qhavore ano mangipe, thay te redikhlaren o diskriminipeske kriterya ano Krisi vash Socialuni Asistenca;
- Ministria vash Finance, Buti thay Transferya musay te treterinel o vastipe e qhavorengo prekal e buti thay kay mangena pe drama implementindoy targetime iniciative thay lunge vahtune planya vash te adresinel o kritikune puqipya;
- Lokalune komune musay te len godornipe ano adresipe e hramime nayekhipyengo arakhle kotar qhavore e na-buderune komunitetengo, laqharinody akcesi ano sastipesko dikhipe, edukipe, thay kulturake shaipya;
- Socialune servisya musay te fokusinen ano rano intervenipe thay phikoipe e K-Romane qhavorengo, penjarindoy olengo qalavipe thay implementipe e masengo vash olengo garavipe kotar violenca thay diskriminipe;
- Publikune autoritetya musay te adresinel o buhlo aspekti vash terne prandipya vazdindoy o vazdipe e godinipesko thay implementipeske angloaqhavipeske mase, leindoy kotor o sah komunitetya ani Kosova;
- Minsitria vash Edukipe, Skencia, Tehnologia thay Inovacia ano ledipe e Ministria vash Finance, Buti thay Transferya thay Ministria vash Sastipe musay te bayarel o tentipya vash siguripe e qhavorengo e samatredime shaipyencar silen adekvatuno akcesi ano sastipe thay edukipeske obyeltiya, inkluzivuno edukipe, thay mangli asistenca, bayarindoy o finansialuno phikoipe thay socialune serviya.

7.3 Ternenge hakaya

253. Kosovaki Konstitucia na leparla e ternen thay olenge hakaya ano teksti. Oy numay decizinla o hako vash te votinen ano lokalune thay nacionalune alosaripya talo bersha 18. Legislativuno rami e Kosovako decizinla "ternen" ano Krisi Gn.03/L-145 vash Zoralipe thay Kotorleipe o Ternengo (Nukta 3 1.1) sar "bershengi grupa e ternengo mashkar o deshupanj (15) thay bishushtar (24) bersha".³⁴⁶ Ulavipeya, akaya kategoria e bershengi reprezentinla yekh baro segmenti e demografikune keripasko feri so 35 peshel e generaluna populaciako sitoy mashkar 15 thay 24 bersha.³⁴⁷ Theripeya pe dikhipe akava, Krisi Gn. 03/L-145 vash Zoralipe thay Kotorleipe e Ternengo khelela vasni rola ano siguripe e "[...] luyardo kotorleipe ternengo [...] ano evolviripe yekhe demokrativune amalipesko."³⁴⁸ Ano Novembri 2023, miratisalo projektkrisi vash Terne, kova sito "angluni reforma e

³⁴⁶ Krisekso Zorakeripe thay Kotorleipe e Ternengo [LAW NO. 03/L-145 ON EMPOWERMENT AND PARTICIPATION OF YOUTH \(rks-gov.net\)](https://rks.gov.net/law/03/L-145)

³⁴⁷ YIHR KS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

³⁴⁸ YIHR KS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

krisyune ramesko” ani umal e ternengi kotar KR e reseya vash bayaripe e kotorleipesko e ternengo ano sasutno kualiteti e jivdipesko ani Kosova.³⁴⁹

254. Ano 2023, Minsitri vash Kultura, Terne thay Sporti (MKRS) kergya nevi strategia vash Terne, kova siton ano konfiguripe e Kriseya Gn. 03/L-145 vash Zorakeripe e Kotorleipesko e Ternengo. Sar si pe strategia, e KR may dur ka kerel vash zorakeripe e mangipyengo e Kosovake individyengo ano siguripe e realizipesko olenge mangipyengo, hakayengo thay manushikane potencialya. Uqharindoy o periodi 2024-2032, sila pe resipe te integrinel e ternen ano malipe thay zorakerel olen sar kontributorya ano inkluzivuno thay savahtuno malipe. Sheruno obyektivi e strategiako astarela o evolviripe thay koordinipe e ternenge politikengo ano centraluno niveli. Kerde kotar trin planya, e strategiako plani fokusingyola ano edukipe, butyaripe, sastipe thay kutlruako angazhipa e terne Kosovake individyengo e bershendar 15 ji pe 29.³⁵⁰ Themeski Komisia vash Terne (SCY) alosardili ano Avgusti 2021. Kompozimi kotar 8 ministrie, olengo sheruno resipe sito te bayaren o mashkar-institucionaluno ledeipe, evolviripe e politikake horizontesko vash ternengo evolviripe, thay redikhlaripe e akanutna legislaciako. SCY sine ayekha vi godorni vash keripe e Ternenga Strategia-ko.

255. Institucionalune mekanizmya phiravde e politikake evolviripyencar thay ternenge programyencar siton ano kuadro o Ternenego Departamenti e Ministriako vash Kultura, Terne thay Sporti. Ji kay o Krisi dikhlarla ini volonteruno organizipe o Centrlauno Koncili e Ternenga Reagipasko (CYAC), niyekh Koncili ayekhaverutno na funksioninga sar kotar o bersh 2018. Bazikune godornipya siton phangle ano centralune thay komunalune institucie vash te zorakeren o sektori e ternengo ani Kosova dikhipeya o Ternenge Programya thay Ternenge Centrya. Ofisialuno KR portali vash e Kosova raportinla kay totali e 150 yernenge organizaciengo ulavgyona ano 100 rafinya thay 50 centrya.³⁵¹

256. Ternengi Iniciativa vash Manushikane Hakaya - Kosovo (YIHR KS) prezentinla vitalune detalya vash nevi Themeski Strategia vash Terne 2024-2032 thay olengo Akciako Plani. Strategia, koya hramingya sasavipeya zorakeripe e mekanizmengo vash kotorleipe e ternengo ano decisiako leipe, mothavindoy e transparenca thay saharipe vash nabuderune komunitetya, may buderi ano ruralune zone, musay te sigurinel yekhune shaipya vash savore, yekha saharista strategija e buharipesko vash nabuderune komunitetya thay zorale monitoripeske mekanizmya. Ayekha vi, strategija sila pe resipe te sikavel e ternen vash jivdipeske janipya prekal formaluno edukipe. YIHR KS propozinla integripesko mashkar-etnikuno dialogi, multikulturuno ledeipe, thay kanleipe vash siklipeske materialya, e specifikune fokuseya ano bayripe e mashkar-etnikune ledeipyengo e K-Srbyune thay K-Albanyune komunitetengo. Akava integripe musay aktivune te implementingyol ani shkolaki kurikula. Finalune, YIHR KS sugerunla te shrdingyol e inkluzia e volonterizmesko sar mandatimo shey e kursesko ano lokalune thay shkolake nivelya, promovindoy aktivuno angazhipa thay komunikipesko kotorleipe. Akala propoziiipya phanglona e nakhipeya e resipesko e suksesune prosperipeske buharipesko e jivdipesko vash Kosovake terne ano avutne bersha.³⁵²

349 Ofisi e Sherune Ministresko (2023), [174th meeting of the GoK](#).

350 MCYS (2023), [the state strategy for Youth \(2024-2033\)](#).

351 MCYS (2023), [the state strategy for Youth \(2024-2033\)](#).

352 YIHR (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

257. Kosova ofisialune uli jeni e European Youth Card Association (EYCA), yekh internācionaluni organizacia ano Bruksel kay dela Evropaki ternengi Karta ano buderi se 30 Evropake thema. Palo suksesuno aplikipe kotar Ministria vash Kultura, Terne thay Sporti, o raibe ka del bipokipeske karte vash sah terne talo 30 bersha biumlavdo o poli, etniciteti, shaipya, thay socio-ekonomikuno statusi. Sigitaluni karta, akcesimi ano sah ofisialune qhibya e Kosovake, dengya akcesi vash 60,000 telaripya thay vijaipya ani sah Evropa vash transproti, akomodipe, kutlura, sporti, edukipe, serbisya thay produktya. Raipesko plani vash te ledeinela e publikune thay privatune sektoreya ani Kosova vash te del telaripya thay vijaipya vash kartake deutne andar o them, aplikimo vash sah thanutne thay avrune vizitorya thay turistya kay avena ani Kosova. Iniciativa phanglola e bayaripeya e mobilitetesko ani Evripa, phikoimo kotar e Ministri vash e Kultura, Terne thay Sporti mobiliteteske grantya, deindoy pherde shaipya vash edukipe, kompetetivune thay profesionalune eksperience vash terne manusha ani Kosova. Ko lela e karta, Kosovake terne ka jivdinen yekhune shaipya thay benefitya pashe olenge Evropake homologenca.³⁵³

258. Bibutyaripe mashkar o terne manusha aqhola problemi e uqe skalake aqhipyencar vash socio-ekonomikuno evolviripe e regionesko e butyaripeska rata kotar numay 20.4 peshel.³⁵⁴ YIHR KS mothavela kay bibutyaripe e ternengo sito dikhlo puterdo mashkar odola kolenge dadalarya silen kishlo edukipesko nakhipe, e origina kotar ekononikune nafavorizime familie thay may buderi ano ruralune zone. Ulaveipeya, qalavipe eamalipeske phanglipyengo thay penjaripe e figurengo e qalavipeya silen sheruni rola ano formiripe yekhe individesko, e 54-59 peshel penjaripeya e vasnipesko vash siguripe e butyaripeske shaipyengo.³⁵⁵

259. Savaht may buderi, Kosovake terne mekhena e Kosova vash Ratoriguni Evropa vash o may shukar jivdipeske kondicie. Akava vazdisalo may but kotar naatraktivune ekonomikune thay butyaripeske kondicie ani Kosova. Nanipe e regulipeske mekanizmengo thay privatune phiravipeske socio-ekonomikune kondiciengo kergya perceptipe mashkar o terne thay financialuno thay ekonomikuno vazdipe sito limitimo. Ini kay o minimaluno pokipe bayrilo ano nevo Krisi vash Minimaluno Pokipe, Kosovake terne siton naqalarde e limitime ekonomikune shaipyencar. Quqipe e butyaripeske zoralipyeko phergyola kotar avrune themutne may buderi kotar Azia thay Pakistani, sar mothavgyola ani sekcia vash butyake hakaya.³⁵⁶

260. Sar si pe EU Komisiako raporti vash e Kosova, Ternengo Garantipesko Implementipesko plani, inicialune miratimo pe 2022, zoralola pe bersh 2023 e angazime KR ano kreiripe e mangle kondiciengo vash pilotipe e Ternenga Garanciako ano duy komune. Ano akava aspekti, Kosova ano procesi e ristrukturipesko e butyaripeska agenciako, yekh vasno bajako ano pheripe e Ternenga Garanciako implementipeske planesko.³⁵⁷

353 MCYS (2024), [tashmē zyrtare: Kosova anētare në EYCA - European Youth Card Association](#).

354 KAS (2024), [Tregu i punēs](#).

355 YIHR (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

356 Lajm Press (2023), [Tē rinjtē po braktisin Kosovën, emigrimi në shifra të larta](#).

357 KAS (2024), [papunēsia në Kosovë](#).

261. Ano akordipe e Ekonomikune Revazdipeske Planesko kote o KR garantinla terne manushen “angluni buti, subvencionimi kotar o them ano niveli e minimalune pokipesko,”³⁵⁸ o KR lansiringya e platforma “Superpuna”, sheruni iniciativa resipeya vash adresipe e ternenge bibutyaripesko thay zorakeripe e ekonomikune bayripesko. Platforma, menajimi kotar e Ministria vash Finance, buti thay Transfera (MFPT) dela lafi vash subvencionipe kotar 264 Euro vash minimaluno pokipe vash shov anglune maseka e butyaripeske. Sar si pe MFPT, targeti sine te butyarne pashe 10,000 terne manushen mashkar 19 thay 25 ano shrdipesko bersh, pandar na lelilo kan te sine kay akava resipe reslilo. Ano angluno kotor e lansirtipesko, ano Februari, 1,000 aplikipya dendile.³⁵⁹ Platforma sitoy dizaynimi vash mashkaruni tehni buti mashkar o biznesya thay butyake rodutne, thay dela e biznesenge shaibe te bayaren duyverutne o minimaluno pokipe. Pashe akaleske, aqhola vash dikhlaripe ji ani savi masa te sine kay e platforma ka ilustrinel luge vahtuno suskesi ano umala e kotorleipeske thay diversiteti.

262. Rekomandipya

- Ministria vash Kutlura, Terne thay Sporti musay te sigurinel efektivuno implementipe e neva Ternenga Strategiako (2024-2032) thay olako Akciako Plani integrindoy avrune monitoripeske mekanizmya;
- Ministria vash Kutlura, Terne thay Sporti musay te revazdel Centraluno Ternengo Akciako Konsili (CYAC) vay forma e alternativune mekanizmengo kay aktivune thay transparentune angazhinela ano decisiako leipeske procesya thay bayarela o koordinipe e terne programyengo thay centrenge;
- Transparentuni thay inkluzivune politike ash na buderune komunitetya musay te evolvirinyon thay astargyon ani nevi Themeski Strategia vash Terne 2024-2032 vash te bayaren olengo aktivuno kotorlipe;
- Yekh informipeski strategija musay te evolvirinyol kotar KR thay te implementinyol vash te sigurinen kay sah shayutne terne ani Kosova siton jande thay vastinena o benefitya dende kotar Evropaki Ternengi Karta;
- KR musay te implementinel targetime politike thay adresinel faktorya kay phriavena ano duryaripe e Kosovake ternengo e strategiencar thay akciencar kay reduktinena ternengo bibutyaripe thay adikerna Kosovake ternen;
- KR te notadeinel thay te zorakerel o efektiviteti e platformako Superpuna, sigurindoy kay oy te pherel poro obyektivni vash butyaripe e ternengo thay te kontribuinel ano telaripe e bibutikeripesko ko terne;
- KR musay te evolvirinel thay phiravel sahararde programya e phikoipesko e mentalune sastipesko ano shkole thay dizya sigurindoy kay informacie pashe e servisyengo disponime ulavgyona a buhle ko terne.

358 Ministria vash Finance, Buti thay Transfera (2021), [Economic Recovery Package](#).
 359 Albinfo (2023), [Kosovë: 1000 aplikime në platformën ‘Superpuna’](#)

7.4 O hakaya e personyengo e samatredime shaipyenca

263. Legislativuno rami pedral koleste baziringyola o situaciako notadeipe vash implementipe e hakayengo vash o manusha e samatradime shaipyencar ani Kosova kergyola kotar e Konsitucia khetane e krisyencar thay regulativenca e spificikune referencecar kerde vash akava segmenti e populaciako. Kotor e legislativune ramesko prekal kote garavyona o hakaya vash o persone e samatradime shaipyencar sito o Krisi Gn. 2003/23 vash o Persone e Samatredime Shaipyencar thay Krisi Gn. 03/L-022 vash Materialuno Phikoipe vash Familie e Qhavorengo e Savahtune Samatredime Shaipyencar. Duy yaver krisya kay phikoinena specifikune persone e samatradime shaipyencar siton Krisi Gn.05/L-067 vash o Statusi thay Hakaya vash o Paraplejikune Persone thay Tetraplejikune thay o Krisi Gn. 04/L-092 vash o Nadikhutne. Yekh kotor e Kosovake krisiyune ramesko mothavla Konventa vash Nacionaluno Yekhipa vash o Persone e Samatradime Shaipyencar (CRPD), numay oy aqhola na ikorporimi ani Konstitucia sar mashkarnacionaluno instrumenti vash o hakaya manushikane direkt e implementipasko sar si pe Nukta 22. Kosova vi ayekha miratingya yekh sahostardi viziya decizimi ano promovipe o hakaya thay kondicie e akale komunitetesko thay oleske obyektia ani olaki Strategia vash o Hakaya e Personyengi e Samatradime Shaipyencar (2013-2023). Ini kay Ofisi vash Shukarno Raipe evolviringya nevi strategiya kay uqharela o periodi e 2024, pandar aqhola te miratingyola.

264. Kosovaki Legislacia baziringyola ano drom vash te lel kan Evropako instrumenti e manushikane hakayengo, numay na therla sar formulimo thay eksplicituno harmonizipe. Ani Nukta 22 e Konstituciako, yekh kotor e instrumentyengo vasne vash manushikane hakaya servisinla sar baza vash o krisya thay regulative e thaneske, numay CRPD na kotorleingyola. Sar si pe BRO HANDIKOS (2023), kotorleipe e CRPD sito sheruno ani resipe e len o bazikune anglokondicie e personyengo e samatredime shaipyencar vash te phiraven normaluno thay dinitetuno jivdipe. Palo lugyarde tentipya thay mangipya e HANDIKOS-ko vash inkorporipe e CRPD-ko, KR adikergya yekh kedipe e 13 Decembrea 2022 thay palo odova ikalgya yekh decizipe Gn. 02/112 e propozipeya vash yaveripe e Konstituciako adresimo ano KS.³⁶⁰

265. Phanglo e nakhle paragrafeya, Konstitucionaluni Krisen ani Kosova ikalgya decisia (Sura KO 207/22) vash kompatibiliteti e propozime konstitucionalune amandamentesko vash te den e CRPD ani lista e direktune aplikime internacionalune lekanipyengo thay instumentyengo ani Kosova. Kriselin dekalringya o referaluno pashipe thay unianimune decisimo kay o porpozimo amandamenti na peravla o bazikuno hako thay tromalipe garantimo ano Qhand II [Bazikune Hakaya thay Troamlipya] e Konstituciako. Decisia phiravela o principya e UN Konventako, vakerindoy vash o hakaya phanglo diniteti, autonomia, na-diskriminipe, pherdo kotorleipe, thay pozitivune obligipya vash implementipe.³⁶¹ Ano oktobri 2023, Kosovako Sombeshipe tentingya te amandamentinel Konstitucia vash te kotorleinel Yekhone Theymengi Konventa vash Personya e Samatredime Shaipyencar ani Nukta 22, numay vash politikune sebepya, amandamenti na kerdilo vash sebepi e jenengo ano KS kotar K-Srbyuno komuniteti na sine prezentune vash te votinen ani akaya sura.³⁶²

266. Institucionalune mekanizmya decizime vash te garaven koheziya mashkar politika thay praktika siton ano quadro e godornipyengo e Nacionalune Koncilesko vash o Persone e Samatradime

360 HANDIKOS (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

361 Konstituciaki Kriselin (2023), [Notification on decision in Case KO 207/22](#).

362 HANDIKOS (2023), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023

Shaipyencar (NCPD). Inisoske formirisali vash te funksionel khetane e kompetentune Civilune Malipeske Organizaciencar (OCM), e NCPD na kergya buti mashkar o 2018 thay 2022. Ovipeya kay e sheruneski rola ano decizipe e institucionalune politikengo kola vazdna socio-ekonomikune ovipya e akale komunitetesko, NCDP statusi riadresisalo pandar yekh ver ano bersh 2021. Pashe akaleske, sar kotar o riadresipe ano bersh 2021, NCPD adikergya duy kedipya ano 2022, ji kay yekhkedipe adiekrdilo ano 2023 (ini kay duy kedipya musay te adikergyon ano phanglipe e politika).³⁶³

267. Teluno phanipe mashkar politika thay praktika irangyola sar yekh kotar ano realiteti e lugyarda diskriminaciako thay nanipe e institucionalune garavipeesko thay godornipe amalipasko ani generaluni populaciya.³⁶⁴ Sar si pe BRO HANDIKOS, diskrimnacia ano Kosovako malipesko rami ano trin hramime dimenzie. Anglokrisipya kotar e generaluni populacia sitoy biundripe yekh vasno faktori vasno kova rezultinla ano ulavipe amalipasko e komunitetesko kotar e publikuni sfera. Luyarde infrastrukturake sfide kola aqhavna akcesi vash o persone e samatradime shaipyencar ano publikune obyektka, shkole, sastipaske obyektka thay transporti kerna may bilaqe o ayekha phare sfide vash akaya demografia ani Kosova. Ano mamuyipe e administrativune instrukciencar kola sigurinenana akcesi ano publikune thanipya, ambienti vazdimo na sito abokar akomodimo vash o persone e samatredime shaipyencar, privipeya olen kotar o yekhuno kotorleipe ano amalipe.³⁶⁵

268. Akcesi sito yekh kerdo komponeti e sasave inkluzivune ambientesko kola lela pe dikhippe kotorleipe e personyengo e samatredime shaipyencar. Ano situaciako notadeipe e Kosovaka infrastrukturako mothavla kay materialuno ambienti na siton numay therdo e yekhe naadekvatune dromeya vash persone e samatredime shaipyencar, numay ini yekh rezikipasko fakti. Administrativuno Mothavno vash o Teknikune Kondicie e Obyektyengo vash Akcesi e Personyengo e Samatradime shaipyencar Gn. 33/2007 na respektingyola lungyaripeya thay putardo, anipeya yekh emocia e diskriminipeski ano komuniteti.³⁶⁶ Vash may buhle, ano bersh 2022, Ministria vash Ambienti, Thanisko Planifikipe thay Infrastruktura biqhalgya ofisialuno hramipe Gn. 4159/22 ko sah komune te avansinen o implementipe akale Administrativune Mothavnesko. Ano Januari 2023, Bazikuni Kriselin ani Mitrovica thay Ferizay lela fondi kotar USAID Kosovo te instalinel trotoarya kola laqharena orientipe e korole manushengo kola may angle sinelen ajukeripe kotar fizikuni asistensa e indiviyengo vash te khuven ano akala obyektka.³⁶⁷

269. Vash akaleske ano rami e infrastrukturako panj padie vazdisale mamuy ververutne institucie sar kotar o bersh 2018 e shtar subyektyencar kola sitona ano ajukeripe vash dikhlaripe.³⁶⁸ Ovipe vash vastipe e kolicako e Faruk Kukaj si specialune spikativimo feri so vazdinde o godinipe vash vastune e kolicako ani Prishtina. R. Kukay vazdinga padiya mamuy Prishtinaki Komuna vash o sebepi e diskriminipesko, deklaripeya kay e komuna pashavela yekh naadekvatuni forma e bazikuni infrastrukturaka mangli vash vastune e kolicengo. Ano bersh 2022, ov triumfingya numay yekh kotar e surako ani Prishtinaki Bazikuni Kriselin obliginindoy e komuna te pokinel oleske 5,500 eurya

363 HANDIKOS (2023), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

364 HANDIKOS (2023), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

365 HANDIKOS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

366 HANDIKOS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

367 USAID (2023), [Providing court access for people with disabilities](#).

368 HANDIKOS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

hasaresko iranipesko pokipe.³⁶⁹ Olesko publikune iklovipe na numay kay sine avazo vash vastune e kolicengo thay persone e samatradime shaipyencar, numay inkurainde ini e yaver manushen kay te roden implementipe vash olenge bazikune hakaya. Sar ano 2023, padia ani Apeleski Kriselin thay Constitucionaluni Kriselin e Kosovaki sar kay e Prishtinaki Komuna apelingya e sura thay e decisia sitoy ano ajukeripe.³⁷⁰ May buderi, BRO HANDIKOS hramingya yaver padia vash garavipe mamuy diskriminipe kay registriali ani Bazikuni Kriselin ano 2023 kote o Kosovako Sombeshipe padisalo. Akuzutno phangla e sura e namanushipeske treteripeya. Sar si pe BRO BIRN, ini kay buderi publikune obyektya kerdile vay renovisale palo Kosovako maripe, on nakhle o teknikuno testi bizo pheripe e sah krisiyune kondiciengo vash kreiripe e yekhune akcesesko vash persone e samatredime shaipyencar. Ano Universiteti e Prishtinako na si butikerne e samatredime shaipyencar, ini kay o krisi rodela yekh ano sakova 50 butikerne te ovel personi e samatredime shaipyencar. Kotar 26 institucie, e 3,000 butikerne, monitorime, numay 10 butyarne sine personya e samatredime shaipyencar.³⁷¹

270. Hakaibe sar instrumenti vash formiripe e krisiyune yekhipesko aqhola naaksesimo vash o persone e samatraime shaipyencar. Ano yekh kotor, akava si phando e korkorore institucionallune vazdipyencar kola ni hari na siton akomodime vash o persone e samatradime shaipyencar. Yekhuno shey si phiravdo e noteryenge ofisyencar. Pradoksune, Administrativuno Mothavno Gn. 05/2022 vash Noteriya molipya vash kompensipe e notaryenga butyako mekhla e personyen e samatradime shaipyencar kotar o pokipe nesave noterialune servisya. Sahakalaeya, ovinidoy kay buderi e ofisya e noteryengo nashti te theren akcesi kotar o vastune e kolicengo,³⁷² ambientaluno materiali telarla shaibe olenge vastinen pe fakti akava hako.

271. Inisoske siton baro vasnipe, sistemi vash sastipesko garavipe thay socialune servisya ani institucionaluni umal na respodinla vash bazikane mangipya vash o persone e samatradime shaipyencar. Paradoksi na sito numay o na yekhuno thay diskriminipesko treteripe kay on lena kotar o sastipaske dikhipesko personeli. Vi ayekha, si nanipe mekanizmengo kay sigurinen a yekhatar sastipeske dikhipesks ervisya vash personya e samatradime shaipyencar. Sar sebepi akalesko HANDIKOS dikhla kay o persone e samatradime shaipyencar obligingyona te roden azhgutipe ano privat sastipeske centrya vay avri thanestar, anindoy bare financierune pharipya.

272. Nanipe yekha yekhlinyako ano publikuno saslaripesko kher na alosardilo ano 2023 thay anela hasarya ko potencialune persone kola khuvgyona thay agorina ano kolice. Ini kay KR planiringya te formirinel akaya yekhlina sar kotor e aktivitetiyengo vash o Bersh e Personyengo e Samatredime Shaipyencar, konkretuno implementipe si pandar ano ajukeripe.

273. Yekh pozitivuno evolviripe phanglo vash sastipaske mangipya vash o persone e samatredime shaipyencar sito kay ano bersh 2022, KR ikalgya yekh Administrativuno Mothavno vash Elementya Azhutipaske anglodikhlarde ano Krisi Gn. 05/L-067 vash o Statusi thay Hakaya vash o Personi Paraplejikune thay Tetraplejikune. Ano 2023, e MS fomringya yekh Notadeipesko Komiteti vash akava resipe.³⁷³ Administrativuno Mothavno ajukergyola te implementingyol ano bersh 2024.³⁷⁴

369 Prishtina Insight (2022), [Person of the year for Prishtina Insight, Faruk Kukaj](#).

370 HANDIKOS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

371 BIRN (2024), input for the joint CSO report on Human Rights in Kosovo 2023.

372 HANDIKOS (2024), input for the joint CSO report on Human Rights in Kosovo 2023.

373 HANDIKOS (2024), input for the joint CSO report on Human Rights in Kosovo 2023.

374 HANDIKOS (2022), input for the joint CSO report on Human Rights in Kosovo 2022.

274. Socialune diazvantazhya vash o persone e samatardime shaipyencar ani edukipaski umal mothavgyona ano akava drom kay manifestina nayekhipya mashkar politika thay praktika. Inisoske sar si pe nocia Kosova promovinla yekh inkluzivuno edukipasko sistemi, pe realiteti, numay 12 peshel e studentyengo e samatredime shaipyencar siton pe fakti kotorleime. Sektori e edukipasko mothavla yekh alarmantuni situaciya ano buderi ovipya vash o qhavore e samatredime shaipyencar, misal 88 pe shel e qhavorengo, siton avri kotar o sistemi. Koparindoy pe nakhlo raporti, shifre notadeime aqhona yekhune. Ano uqo edukipasko sistemi numay 7 studentya phiravna studie ano publikune universitetya.³⁷⁵ Privatune institucie aqhona te keren publikune e studentyengi populacia e samatredime shaipyencar.

275. Yekh yaver darakeripesko puqipe ano inkluzivuno edukipasko sistemi sito phando e na buderune gendoa e asistentyengo ani dispoziciya vash o qhavore e samatradime shaipyencar. Ano akava direktipe, shay te dikha duy pozitivune evolviripya. Angluno sito kay o MESTI ulavgya yekh bujeti vash 100 pherune asistentya ano bersh 2022 edno elementaruno edukipe.³⁷⁶ Akava avla palo rekrutipe e 100 asistentyengo ano bersh 2021 thay irangyola ano buderi phikodeipe vash inkluzivuno edukipasko sistemi. Sar si pe MESTI, ano bersh 2023 KR ulavgya financipe vash 300 pherune asistentya.³⁷⁷ Yekh duyto pozitivno evolviripe sito yekh may baro inkluzivuno edukipasko sistemi vash o qhavore e samatredime shaipyencar sito vash treningo organizimo kotar MESTI vash kotorleipe thay treteripe e qhavorengo e samatredime shaipyencar.³⁷⁸

276. Persone e samatradime shaipyencar aqhona mashkar o komunitetya may qorole socio-ekonomikune ani Kosova.³⁷⁹ Puqipya kola iklona siton butverutne thay manifestingyona ano ververutne sfere socio-politikune thay ekonomikune e kosovaka amalipasko. May angle, isi na lungyaripe klaro mashkar legislaciya vash shaipe butyarpasko thay realiteti e implementipasko. Krisi Gn. 03/L-19 vash Profesionaluno Janipe, Rehabilitipe thay Butyaripe, kova garantinla hako vash butyaripe vash o persone e samatredime shaipeyncar na sito irando buderi ani praktika.³⁸⁰ Ano 2023, o Krisi Gn.. 08/L-197 vash Publikune Sevalutne khuvgya pe zoralipe obligindoy e publikune institucien te butyaren personyen e samatredime shaipyencar sar si pe kvota. Sar si pe BRO HANDIKOS, e KR sitoy ano procesi e gataripesko e administrativune mothavnesko.³⁸¹

277. Save the Children Kosova/o arakhalea kay ani baza e kriteriyengo ani akanutni legislacia, terne e samatredime shaipyencar lena numay certifikate vash kotorlipe ji kay demonstrinena janipe ano drabaripe, hramipe, bazikuni matermatika, thay pherena 75 peshel e treningenge kompetencengo. Samatredimo shaipe e uqe edukipeske servisyengo vash terne e samatredime shaipyencar, ano universitaruno thay palo universitaruno edkipe, phanglola tang e diskriminipeske prastavyencar e e interesime institucionalune rigencar vash janipe e personyengo e samatredime shaipyencar vash te len adpotimo janipe thay vash te pheren o aktualune mangipya e butyake tregosko. Pashe

375 HANDIKOS (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

376 HANDIKOS (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

377 MESTI (2022), email respodipe ko HRN phanglo e rekomandipyencar vash o nakhlo khetano SMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova.

378 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

379 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

380 HANDIKOS (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

381 HANDIKOS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

akales, e rodlaripe arakhle kay o biznesya ani Kosova raportinena kay si nanipe e butyaripesko e personyengo e samatredime shaipyencar, mangle kondicie e butyake thay akomodipe, sar ini perceptipya kay o janipe e butyake kay on rodona nashti te phiravgyon kotar o personya e samatredime shaipyencar. Ani akaya rig, butyake detne buti ver arkahena o anglokrisipya thay olengo diskriminipe biz janipe pedral o potenciale e personyengo e samatredime shaipyencar vash te keren e buti ano kanletuno drom.³⁸²

278. Ano thana kay te perceptingyol sar yekh imperativi mandatimo kotar krisiyune dispozite, kortalipe e individyengo e samatredime shaipyencar ano ekonomikuno sektori phanglola kotar personalune decisie e biznesenge hulayengo. Yekh misalyuno ilustripe ano akava konteksti siton produktipesko obuекti phanglo e kompania "Freesia," koya arkahlona ano Lipyan thay specializimi vash produkipe e sanitarune lilesko thay pasulya. Kompania ekskluzivuno butyarela personyen e samatredime shaipyencar thay sar ayekha, dela yekh misal vasno vash yaver kompani vash te butyaren individy e samatredime shaipyencar. Biumlavdo akalestar, hulay e biznesesko deklarila kay si konsiderimo nanipe e institucionalune phikoipesko vakrindoy kay o savahtuno butyaripe oleske stafesko phanglola numay kotar e bikinipeskei performanca e produktengo Freesia.³⁸³

279. Ano rami e Kosovaka legislaciako, Administrativuno Mothavno vash Akcesi o Personengo e Samatredime Shaipyencar na imlementingyola faktipeya, rezultinindoy ano realiteti cidipe kotar o lungyardo diskriminipe.³⁸⁴ Vash may buderi, KR pandar na aprovingya Proyektkrisi vash Notadeipe, Statusi, Triumfipya thay Servisipya vash o Persone e Samatredime Shaipyencar. Vi ayekha, ano Februari 2022, KR ikalgya yekh Decizipe Gn.221/2022, kova obliginla themeske institucie kay te resen kvota ofisialuni vash butyaripe o personeyengo e samatradime shaipyencar. Ani praktika, HANDIKOS dikhlarela kay yekh tikno gendo e butyake tromale thanengo direktisale vash akaya kategoria vash te aplikinen. Ano realiteti, individy e samatradime shaipyencar arakhna peste ano disavantazhi kana lelola pe dikhip e pere khetane bershunenca, feri so olengo samatredimo shaipe tentinla te therel impakti negativipeya ano shaipya olenge butyaripesko.

280. Ano bersh 2022, Sastipeski Komisia lela rinotadeipe vash shaipe e financialune thay kompenezipesko thay socialune servisya ano rami e Krisesko Gn. 05/L-067 vash o Statusi thay Hakaya vash o Paraplejikune thay Tetruplejikune Persone, cidindoy ayekha yekh konsiderimo gendo penjarde may angleder ano akava hako. Pashe 30,000 individiya eksperenciende o renotadeipe olenge kondiciengo ano akava bersh, palo procedure hramime kotar Sastipeska Komisiako regualtive. Rezultipeya, e Institucia e Populaciake Avokateski, ano raporti e Decembresko 2023, vazdingya darakeripe vash nanipe e krisiyune ramesko vash ayekha renotadeipe thay rodingya e institucioncar te zorakeren e Regulativa Gn. 07/2017. BRO HANDIKOS hramingya kay o gendo e individyengo e samatredime shaipyencar na manglape te ovel kotor e renotadeipesko, feri so olenge kondicie na laqhargyona. Phanglo akale ushaklvipyencar, HANDIKOS biqhalgya nekobor sure ko Administrativuno Departamenti ani Bazikuni Kriselin ani Prishtina, kote on pandar siton talo dikhlaripe. Kritikuno aqhavipe kotar akaya situacia sito o uqo socio-ekonomikuno marginalizipe e qalavde indididyengo, kola siton akana duryarde kotarfinanciaruno kompencipe ano olenge bazikune jivdipeske harjipya thay medicinake mangipya. Hakaya e individyengo na nakhena bidarakerde o redikhlaripe musa t esigfuringyon te aqhaven may dur hasaripe thay sigurinen olengo akcesi ano esencialuno phikoipe.³⁸⁵

382 Save the Children Kosova/o (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

383 Evropa e Lirë (2023), [Fabrika e veçantë në Lipjan](#).

384 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

385 HANDIKOS (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

281. Sociaune servisy vash individya e samatradime shaipyencar kotar Organizacia vash Personya e Samatredime Shaipyencar siton ano projektya bazirime per resursya. Autoritetya musay pandar te bayaren socialune servisipya baziripeya ano komuniteti socialune serviosya vash o persone e samatredime shaipeyncar thay te bayaren financiaruno phikodeipe. Specialune aqhavde kotar o yekhune shaipya siton qhavore e samatradime shaipyencar kotar o na-buderune komunitetya thay e avipeya kotar o K-Romane, K-Ashkalyune thay K-Egipqanyune komunitetya. Avri diskriminipestar ani baza e samatredime shaipasko, on siton vi ulavde kotar o yekhuno kotorleipe ano amalipe sar rezultati e etnikuna diskriminipasko. Sar mothavgyola kotar Save the Children Kosova/o's Analiza e Situaciako vash Qhavoreng HAKAYA, qhavore e samatredime shaipyencar arakhlona e may uqe rizikoa e fizikune thay emocionalune abuzipesko vay yaver forme e neglizhipesko, violenca thay duryaripe mamuy olenge. Akala nayekhipya thavdena kotar nanipe e efektivune mashkar-sektorialune koordinipesko ano dizaynipe e politikengo thay adresipe e spoceifikune mangipyengo vash qhavore, nanipe e adekvatune financiarune thay manushikane resursyengo vash deipe e qhavoreng centrime servisyengo, thay nanipe e zorale monitoripeske sistemasko vash te sigurinen kualiteti e servisyengo vash qhavore thay qalavde grupe.³⁸⁶

282. Rekomandipya

- KS musay te inkorporinel Yekhune Naciengi Konventa vash o Hakaya e Personyengo e Samatradime Shaipyencar (CRDP) ani Konstitucia e resipeya vash te promovinel, garavel thay sigurinel pherdo theripe e sah manushikane hakayengo thay themelune tromalipya kotar o sah persone e samatradime shaipyencar thay promovinel o aspekti vash olengo diniteti e manushipasko;
- KR musay te del prioriteti konkretipeya o kotorleipe o personyengo e samatradime shaipyencar ano puvlikuno sektori e butyako thay te kerel transparentuni data e peshelipesko e butyarne perosnyengo;
- KR musay te sigyarel o miratipe e neva Strategiako vash Hakaya e Personyengo e Samatredime Shaipyencar (2024 may dur) kerdi kotar Ofisi vash Shukarno Raipe;
- KS musay te sigurinel eksplicituno harmonizipe e Kosovaka legislaciako e Evropake manushikane hakayenge instrumentencar, adresindoy o quqipya, thay eksplicitune fomrulindoy o harmonizipe e CRPD principyengo.
- Institucionalun rola thay funksionipe e Themutno Konsili vash Personya e Samatredime Shaipyenca (NCPD) musay te zorakergyola vash te lokhrayel o mashkar-institucionaluno ledeipe thay politikako implementipe;
- NCPD musay te sigurinel lugyarde kedipya sar si pe olake politike, ayekha azhutindoy ano phiravdo dikhlaripe thay koordinipe e samatredipeske politike thay initiative;

- Sah publikune thay privatune institucxie ani Kosova musay te zorakeren o tentipy thay laqharen o fizikuno akcesi ko instituciake obyektja, leindoy kotor ini notariake ofisja, ayekha sigurindoy kay individja e samatredime shaipyencar shay phiraven olenge hakaya vash legaluno reprezentipe;
- KR, Ministria vash Finance, Buti thay Transferya ayekha vi Ministria vash Hakaibe musay te konsolidinen Administrativuno Mothavno Gn. 33/2007 ano specialuno krisi vash publikuno akcesi e personyengo e samatredime shaipyencar;
- Ministria vash Sastipe (MS) musay te adresinel o persistentuno nayekhipya ano sasitperske dikhipesko sistemi formirindoy mekanizmya vash yeklhatar sastipesko dikhipeske servisja vash personja e samatredime shaipyencar;
- Ministria vash Sastipe (MS) musay te sigyarel o formiripe e specialune yekhlinyengo anmo themesko saslaripesko kher;
- Ministria vash Edukipe, Skencia, Tehnologja thay Inovacia (MESTI) musay te evolvirinel mase kay bayarena o kotorleipe e personyengo e samatredime shaipyencar ano edukipesko sistemi, deindoy adekvatune resursja, treingja thay asistentja;
- Kosovaki Sastipeski Komisia musay te zorakerel olenge monitoripeske mekanizmya vash te sigurinen respektipe e regulativengo vash angloaqhavipe erenotadeipesko bizo mothavdo laqharipe e kondiciengo e individjengo e samatredime shaipyencar.

7.5 Na-buderune komunitetenge hakaya

283. Kosova therla shukar formiripe institucie ano centraluno thay komunaluno niveli, thay yekh adekvatuno legislativuno rami, vash te garantinel o hakaya e na-buderune komunitetengo. Legislativuno rami anglodikhlara demokrativune principja thay multietniciteti, diversiteti thay yekhipe vash o sah etnikune grupe, pakyavipaske thay qhibyenge ani Kosova.³⁸⁷ Kosovaki Konstitucia deklarinja ani Nukta 3.1 (Yekhipe anglo Krisi) kay e Kosova "sitoy yekh multietnikuno malipe kerdo kotar o Albanya thay yaver komunitetja"³⁸⁸ Na-buderune komunitetja ani Kosova kotorleina komunitetja K-Serbya, K-Turkja, K-Roma, K-Ashkalie, K-Egipqanya, K-Boshnyakja thay K-Goranya³⁸⁹ thay yaver komunitetja. Ani tabela 5 may tele, proporciya demografikuni e komunitetyngi kotorleutne sitoy ilustrimi sar si pe registripe agorutno e populaciako.³⁹⁰ Avri Konstituciake, o komunitetenge hakaya siton garantime e Kriseya Gn. 03/L-047 vash Garavipe thay Promovipe o Komunitetenge Hakayengo thay olenge Jenengo ani Kosova. Akale kriseya, "nacionaluno diversiteti, etnikuno thay pakayvipasko" ani Kosova decizingyola sar "resursi e zoralipasko thay barvalipasko vash evolviripe e yekh demokrativune malipesko."³⁹¹ Ano dudi akale kanleipasko, krisi anglodikhlara specialune mase kola shay te sigurinen implementipe o statusi yekhuno thay integripasko e

387 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: discrepancies between language policy and urban reality](#) | Nationalities Papers | Cambridge Core.

388 Kosovaki Konstitucia (2008).

389 Kosovaki Konstitucia (2008), Qhand III.

390 Kosovaki Agencia vash Statistike [Agjencia e Statistikave të Kosovës \(rks-gov.net\) \(2021\)](#).

391 Krisi vash Garavipe thay Promovipe e Komunitetenge Hakayengo thay olenge Jenengo ano Kosovaki Republika [Law no. 03/L-047](#).

komunitetyengo thay olenge jenengo ano ksovoako malipe. Vash may buderi o Krişi Gn. 02/L-37 vash Vastipe o Qhibyengo (Krişi e Qhibyengo) Albanyuni qhib thay Serbyuni qhib therna o statusi vash ofisialune qhibya. Ano niveli e komunengo, qhib e sakole na-buderune komunitetesko si te therel o statusi e yekha qhibyako ano ofisialuno vastipe te sine kay ani yekh komuna jivdinla yekh komuniteti, dayaki qhib koya na sitoy ofisialuni thay kerla may hari 3 pe shel e totaluna popula-ciako e kompetentuna komunako.³⁹² Ofisialuno vastipe e Turkyuna qhibyako thay Romani ani Priz-renoski Komuna sito yekh ilustripasko ovipe vash mothavipe akale krisesko ani praktika. Yekhune si e sura e Romana qhibya ani Graqanica.

Table 5 Populacia kotar etnikuno avipe naleindoy o ‘yaver’ thay ‘preferina ma te respodina’³⁹³

	K-Albanya	K-Serbya	K-Turkya	K-Boshnakya	K-Roma	K-Ashkalie	K-Egipqanya	K-Goranya	Totali
Totali	1,616,869	25,532	18,738	27,533	8,824	15,436	11,524	10,265	1,739,825

284. Mekanizmya institucionalune kola garavna o hakaya thay godornipya e komunitetengo na-buderune ani Kosova siton kotorune ano Konsultativuno Konsili vash Komunitetya ano Ofisi e Kosovaka Presidentako, Komunake Ofisy vash Komuniterya thay Iranipe ini o Ombudspersoni thay thay Ministria vash Komunitetya thay Iranipe. Konsultativuno Konsili vash Komunitetya kere-la purt mashkar publikune institucia ani Kosova thay komunitetya. Oleski centraluni rola sitoy te artikulinel dikhipeske thavdya e komunitetengo pedral legislaciya, politike thay relevantune programya e na-buderune komunitetyengo, te garantinel funksionipe efiASKuno thay komuniteteske reprezentipaske organizaciengo shaibe vash te lel yekh krisuni iniciativa thay politikuni. Avri Kon-cilesta KR miratingya ini Strategiya vash Kotorleipe e Komunitetengo K-Romao thay K-Ashkalie ano Kosovako Amalipe 2022-2026. Raibe miratingya ini e Strategia thay Akciako Plani vash o bersh 2022-2024.³⁹⁴ Dosna aqhipe ano miratipe e strategiako therla negativuno impakti ano jivdipe e komunitetengo K-Roma thay K-Ashkalie ano edukipe, sastipe, thanipe, socialune puqipyay thay anti-diskriminipe.

285. KR Strategia thay Akciako Plani (2022-2024) kedela buderi akcesie phanglo e malipeska inklu-zia e K-Romane thay K-Ashkalyune komunitetengo.³⁹⁵ Palo Deklaracia e Partnerengi e Ratorigune Balkaneski vash integripe e Romengo ano quadro o procesesko vash buhlaripe e EU (Poznaneski Deklaracia), KR kreiringya yekh Tehnikuni Grupa vash Garavipe karshi Diskriminipe o komunitetya Roma, Ashkalie thay Egipqanya.³⁹⁶ Tehnikuni Grupa sitoy godorni vash adresipe e puqipyengo kola siton phande e diskriminipea karshi akala komunitetya ani Kosova. Grupa therla vash obli-gipe te identifikel ovipya e diskriminipasko thay te kerel buti e kompetentune autoritetyencar vash te adresinen akala puqipyay. Avri akalestar, grupa sitoy godorni vash bayaripe godornipeesko

392 Kiriş vash Vastipe e Qhibyengo [Law no.02/L-037](#).

393 Buderı e Kosovake Serbyengo boykotinde o Kosovako Populaciako Registripe pe 2011. Sar rezultati, on pandar na silen ofisialune lavavdipyay kobar etnikune Sebrya thaninena e Kosova.

394 Childhub (2022), [The strategy for advancing the rights of the Roma and Ashkali communities in the Republic of Kosovo \(2022-2026\) and its action plan for the years 2022-2024 has been approved](#).

395 Raipesko Programi ani Kosovaki Republika [Programi-i-Qeverise-se-Kosoves-2021-2025.pdf \(rks-gov.net\)](#).

396 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

vash diskriminipe karshi komunitetyengo thay promovipe o hakaya thay yekhune shaipya. Ano bersh 2021 lansirisali yekh platforma elektronikuni kote o persone kola jivdinde diskriminipe inkuraingyona te raportinen ovipya olenge, kola palo odova rodlaripya kotar e Grupa thay godorne institucie. Ano bersh 2022, platforma akcesisali kotar 6 000 vizitoria thay raportisale 8 ovipya e diskriminipasko.³⁹⁷ Ano 2023, buderi desar 9000 vizite hramisale ani platforma.³⁹⁸ Ano angluno mashkar-institucionaluno kedipe organizimo kotar Human Rights Network, reprezentya kotar ZQM reportinde kay lele 45 sure ani platforma. Ofisi vash Shukarno Raibe publikingya raporti vash vastipe e platformako vash te bayarel o bnaripe e raportipeske surengo.³⁹⁹

286. Multietnikuno konteksti e Kosovako karakterizingyola e nanipeya o yekhipe mashkar o ofisialuno ambienti multietnikuno ano lil thay realiteteya e segregaciako etno-ambientalune.⁴⁰⁰ Kosova prezantignyola sar yekh etnikuno malipe sahleutno ano olake ververutne krisya thay regulative, numay nociya e 'multi-etniciteteski' na yekhingyola e realiteteya vash ulavipe etno-ambienti kova dudyardilo palo bandukengo konflikti ko 1998- 1999.

287. Avri konfiguripastar e multietnikuna Kosovako, ekzistinla nayekhipya mashkar savahtune politike o praktike vash ulavipe entikuno thay qhibyako. Krisi Gn. 02/L-37 vash Vastipe e Qhibyengo sito reprezentimo vash konsoldimo yekhipe ani Kosovaki legislacia. E miratipea e Krisesko vash Vastipe o Qhibyengo, KS deklarinya o yekhuno vastipe e ofisialune qhibyengo, Albanyuni thay Serbyuni, thay alfabeti olengo. Palo kay korkoro krisi na identifikinla elementya vash te phikodeinel evolviripe thay komunalune kapacitetya vash te sigurinen olesko implementipe KR miratingya administrativune phiravipya ano bersh 2008 thay formiringya Komisioneri vash o Qhibya vash te dikhlarel olesko implementipe. Sahakaleya, may zoralo raipesko angazhipe te konsolidinel qhibyake politike pandar rodingyola.⁴⁰¹ Pashe kishlo kvaliteti ano iranibe pe Serbikani qhib, studie raportinena vash sistematikuno ulavipe thay yaveripe e Serbyuna e Anglikana qhibya ani sinyalistika e ofisialune autoritetengi ani sheruni diz.⁴⁰²

288. Sheruno aspekti ano rami e situaciake notadeipesko e bersheshko 2023 irangyola vash siguripe, qalavdindoy dikhlo ano pherdo kanleipe e tenziengo ano komuniteti. Percepacia mashkar K-Albanya thay K-Serbya, sar komunitetya andar yekhuni nacia vay sar rivalune grupe, formirisalo darinyune kotar may buhlo politikuno peisazhi ano regoni. Ulavipea, tenzie ano upruno kotor e Kosova kola ulo pe agor e yulesko 2022, ande kotar yekh decisia e Kosovke Raipeski phanglo e mekhipeya e vrdenge targengo, lungyardilo ini ano sah 2023 bersh 2023.

289. Palo ovipya pe bersh 2022,⁴⁰³ e may dosna masivuno vast cidipe e K-Serbyune sevalutnengo ani upruni Kosova, e K-Srbyuni populacia boykotingya o Aprili 2023 alosaripya e historikune telune kotorleipeya kotar 3.47 peshel.⁴⁰⁴ Ini kay Evrpaka Komisiako Siguripesko Konsilesko Raporti

397 Nacionaluno garavipe kotar diskriminipe e Romane, Ashkalyuen thay Egipqanyune Komunitetengo Platforma kombëtare për mbrojtje nga diskriminimi për komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian (2022).

398 Ofisi vash Shukarno Raibe (2023), U kremtua njëvjetori i punës së Platformës Kombëtare për Mbrojtje nga Diskriminimi për Komunitetet Rom, Ashkali dhe Egjiptian.

399 OGG (2023), Themutni Platforma vash garavipe ktoar diskriminipe e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetengo.

400 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: discrepancies between language policy and urban reality | Nationalities Papers | Cambridge Core](#).

401 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

402 Demaj, U. & M. Vandenbroucke (2016), [Post-war Kosovo landscapes in Pristina: discrepancies between language policy and urban reality | Nationalities Papers | Cambridge Core](#).

403 Dikh khetano CMO raporti vash Manushikane hakaya vash bersh 2022.

404 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

sar rezultati e telune kotorleipesko e serbyengo ani Kosova, sherune e komunenge e albanyune avipea lela e buti ano upreune komune. Srbyengo boykoti ushkavgya e Sriake Obligipya ano Dialogi, sar si pe raporti e EU Komisiako, thay thay kerela ushkavipe e Anglune Lekanipesko vash Principya kay Regulinen Normalizipe e Ledepiyengo, kreirimi vash lokhyaripe e strukturengo e korkore admisnitripesko lokalune ano K-sistemi talo raibe e K-Srbyune reprezentyengo.⁴⁰⁵ Evropaka Komisiako Raporti (2023) ayekha vi mothavela kay o neve alosaripya musay te adikergyon e "nasamatredime kotorleipeya" e K-Serbyuna populaciako.⁴⁰⁶

290. Sar mothavdilo may angle ano raporti, tenzie ano upruno kotor manifestisale ano 26 May 2023, sar kotar khuvipe e K-Albanyune sherunengo ano komunake obyektya, phiravde kotar specializime siguripeske yekhlinya e Kosovaka Policiako, anindoy darakeripe vash K-Srbyune protestanya. Maripe kay ulo mashkar Kosovaki Policia thay protestantya rezultingya e buderune khuvipyencar e ververutne skalengo kotar ververutne personya. Situacia eskalingya ani violenca pe 29 Mayi 2023 e KFOR-ke jenencar decisime vash te aangloaqhaven o bayaripe may dure e situaciako ano tereni ovindoy "obyekti e atakengo e biprovokime atakengo thay lele khuvipyengo ande trauma e phagipeya thay tharipeya vash sebepi e phayripesko e yagake sheyengo" (KFOR deklarata). May hari 30 mestipeske garavipeske soldatya thay 52 civilya sine khuvde ano maripya mashkar siguripeske zoralipya thay etnikune Serbia pe 29 Mayi 2023.⁴⁰⁷

291. Pashe lepardo may upre, si molipe te leparyol kay decisia e Kosovake Rasipeski, phiravdi pe 14 Yuni ano akava bersh, vash aqhavipe e importesko e srbyune produktyengo, masa koya aqhili ano zoralipe kotar o raportimo periodi. Shrdipeya, akaya decisia astarela sine kamionya e srbyune targencar; numay, may dosna modifikipe mekhle o importi e malyengo e avrune subyektengo kay operinena ani Serbia. Akaya direktiva sinela aqahipya ano theripe e nesave srbyune produktyengo ano obyektya e haricune bikinipesko ani sah Kosova, may budeir ano regionya thanime e Srbyencar. Vash te adresinen akava nanipe, prezantisale produktya e alternativune resursyengo, sar Vrloriguni Makedonia. Pashe akaleske, akala yaverune buti ver avna e may uqe kostoa desar olenge homologya ani Serbia, imponindoy ayekha yekh financiaruno tendipe pheruno vash o dizune, may buderi mashkar o phiravipeske ovipya sar ani Evroipa ayekha vi ano regioni thay may buhle. Sito darinyuen te mothavgyola kay upre lepari decisia na numay kay kerla ushkavipe e Lekanipesko e Tromale Tregosko e Centraluna Evropako (CEFTA) numay vi perla ano mamuyipe e decisime principyencar ano Lekanipe vash Stabilizipe thay Asociipe mashkar e Kosova thay Evropaki Unia.⁴⁰⁸

292. Yaver kotar o nakhipe, akanutno Raibe na dakordisale ano lokhyaripe e votipasko kotar o OSBE vash te den shaibe e K-Serbyenge te votinen ano konstitucionaluno referendumi thay generalune alosaripya ani Serbia.⁴⁰⁹ Ayekha sar ko nakhlo bersh, KR rileparyo o prastav poro kay akala alosaripya nashti te adikergyon ani sah Ksoova, numay musay te samatredingyon ano Mashkarphranglipesko Ofisi ani prishtina, kay kerlabuti talo dikhlaripe e Evropaka Uniaka Misiako. Sherunoministri

405 EU Commission (2023), Kosovo Report 2023, p. 80.

406 NSI (2024), input for the joint CSO report on Human Rights Kosovo 2023, p. 4.

407 Balkan Insight (2023), [Dont ignore the real causes of kosovo serbs population decline](#).

408 NSI (2024), Input for the joint CSO report on Human Rights Kosovo 2023.

409 EU Commission (2022), [Kosovo Report 2022](#).

vakergya kay adikeripe e alosariyengo avri e ambientengo rodela yekh ulavdo lekanipe ano rami e lugyarde dialogesko mashkar o duy rig. OSCE may angle mothavgya o gatisaripe olango vash te lokhyaren o procesi e votipesko, sar sine o sure ano 2017 thay 2020, ano phanglipe e kanleipesko thay phikoipesko e instituciengo ani Kosova, e ulavde mothavipeya ani Kosovaki Policia.⁴¹⁰

293. Ano Aprili 8 2023, e Kosovaki Policia ikalgya direktive vash aqhavipe e sah aktivitetengo andar e Kosova e sporteske subyektengo kola na silen registripe ani Kosovaki sporteski Federacia.⁴¹¹

294. Ano 31 Mayi, Ofisi vash Komunitetenge Puqipe andar Sheruneministresko Ofisi iniciringya grant programi, decisindoy ko sasutnipe 500,000 Euro vash nabuderune komunitetya. Numay, darakeripya vash hakaibe e provcesesko vash ulavipe vazdisale kotar ververutne intereseske riga, leindoy ktoro nesave kosovake medie thay BRO kay reprezentinena e na-buderune komuniteten. Ulaveipeya, kotar buderi desar 40 BRO, numay trin sine anavime sar preliminarune vijayutne e grantyengo e 11 Yuleya. Respodindoy pe akala darakeripya, Talo Ombudsmani ani Kosova mothavgya darakeripe phanglo e ulavipeya e fondyengo thay konfirmingya o sheripe yekh rodlaripesko vash akava puqipe.⁴¹² Pe yekhuno vahti, BRO kay reprezentinena e srbyune komunitete kerde kharipe e raipeske kay te anulinel o kharipe vash financipe e komunitetesko. Akava evolviripe hramingya o mangipe vash yekh transparentuno procesi thay yekhuno vash ulavipe e grantyengo, vazdindoy dikhalripe e dikhlarnengo thanutne thay mashkarthemutne.⁴¹³

295. Ano periodi Februari 26, 2023 thay March 27, 2023, e BRO NSI hrmainla kay totali e desh (10) kherengo ano hulaibe e Srbyengo qordile vay quqardile ani Graanicaki komuna. Sar si pe BRO NSI naresipe vash te arkahen penlaune e gorodne personyen vash oupre leparde krimya kontribuinla ano perceptipe kay on on shay te kergyon bi krisisale, so ki yaver rig shay te inkurainel olengo bt sigutno keripe.⁴¹⁴

296. Regularuni buti e Kosovaka Policia sito savaht may but ano dikhipe kotar prezenca e specialune yekhlinyengo e policiako ano upruno kotor, sar si pe BRO Aktiv. On vakerna kay soocialuen zoralipya e Kosova "vazdena bari dar vash sebepi olenge darakeripeske imazhesko thay nanipe e jenosko e lokaluna populaciako." Sar si pe data kotar BRO Human Centre Mitrovica, darakeripe kotar akala yekhlinya sito prezentuno ko pashe 77 peshel e lokaluna populaciako.⁴¹⁵ Mashkar o yaver darakeripya, dizune sade silen dar kotar o post blokya ano may hari shtar kerde baze ani upruni Kosova vash mangipya e spcialuna yekhlinyako. May buderi problematikuni sito o post bloki pashe e Bisticako ano sheruno drom, kote specialuni policia aqhavela thay kerla identifikipe e dizuneno. Sah akale faktorendar kontribuindeani percepcia mashkar lokaluni populacia ky akala "specialune policiake zoralipya na siton odote vash te sigurinen siguripe e dizunengo numay buderi sar faktori e instabilitetesko thay represiako". Akava pakyavipe zorakerdilo kotar buderi incidentya kay astarena civilen kote lele kotor jene akale yekhlinyengo. Sar si pe BRO Aktiv dokumentime sure astarena "individualune sure e qhelale vastipesko thay represiako e dizunengo kotar specialuni yekhlin e policiaki, may buderi kerde ano sheruno drom kote na si mothavne vay kamere vash te sigurinen materialune mothavipya."⁴¹⁶

410 NSI (2024), input for the joint CSO report on Human Rights Kosovo 2023.

411 NSI (2024), input for the joint CSO report on Human Rights Kosovo 2023.

412 Gazeta Express (2023), [Dyshimet-per-abuzim-me-fondin-per-komunitete-avokati-i-popullit-nis-hetimet](#).

413 NSI (2024), input for the joint CSO report on Human Rights Kosovo 2023.

414 NSI (2024), input for the joint CSO report on Human Rights Kosovo 2023.

415 Human Centre Mitrovica (2023), Security and ethnic relations in Kosovo report 2023.

416 Aktiv (2024), input for the joint CSO report on Human Rights Kosovo 2023.

297. Kana vakergyola vash institucie, rodlaripe e publikune godinipesko mothavela yekh yaveripe e statistikengo anoniveli e pakyavipesko ano institucie e kriseske phiravipesko ano mashkar e K-Albanya thay K-Serbya, kote akala palune silen dikhlo may teluno pakyavipe. Ani indirektuni rig, akava shay te legarel ano agoripe kay si yekh yaveripe ano akcesi e instituciengo thay olinge ledeipya e ververutne etnikune grupencar, konstatipe phikoipe ini kotar raportya e mashkarthemutne yekhipesko. Misal, bershune raportrya e YATH Themeske Departamentesko mothavena e yekhuni tendenca, leopardinoy o namusayutno kapaciteti vay nanipe e mangipesko vash te phiraven o krisya kay, ano lil, dena yekhuno akcesi ano hakaya, numay na ani praktika.⁴¹⁷

298. Notadeipe e situaciako e na-buderun ekomunitetenog ani Kosova, sar notadeingyola ano raporti bershuno ktoar BRO AKTIV, mothavela sherune umala kay rodena sama ano laqharipe sasutne hakayengo. Ano K-Boshnyakuno komuniteti, si manglo mangipe vash bayripe e kvalitetesko ano edukipe pe Boshnyakuni qhib, sigurindoy shayutne shkolake tekstya thay bayarindoy siklipya ano uqe shkole thay universitetya. Pherune, tentipya musay te fokusingyon ano garavipe thay kultivipe e qhbyako thay kulturake identitetesko, pashe e lokharipeske e akcesesko ano servisya thay informacie ani dayaki Boshnyakuni qhib. Vash K-Goranyuno komuniteti, rekomandipya astarena o avoeipe vash butyaripe e may hari yekh nativune Goranyuen vakerutnesko ani Dragasheski komuna, laqharindoy ekonomikune kondicie, adresindoy o puqipya e qoripesko thay ilakake phagipesko ano samatredune regionya. K-Romane, K-Ashkalyune thay K-Egipqanyune komunitetya saren kharena vash yekhuno akcesi ano servisya, bayarindoy o operacionalune mekanizmya e instituciengo vash maripe e diskriminaciako, thay promovipe e inkluziko e Romana qhibako. Andar o K-Srbyuno komuniteti, urgentuno mangipe sito adresipe e siguripeske darakeripyengo, lokharipe e iranipesko e uzurpime ilakengo, thay siguripe e yekhune akcesesko vash servisya, may buderi ano ruralune umala. Phanglo o K-Turkyuno komuniteti, yekhatar bajakya siton godideime ano adresipe e qhibyake barrierengo prekal translatorya thay deipe e oficialune informipyengo/dokumentyengo pe Turkyuni qhib. Centralune institucie musay te fokusingyon ano laqharipe e pustikenge nanipesko e Turkyuna qhibyako ano shkola thay arakhippe e mangle soluciengo vash yernengo nabutyaripe. Akava savahtuno notadeipe hraminela specifikune sfide thay propozimo targetimo intervenipe vash te bayaren o hakaya thay shukar jivdiipe e na-buderune komunitetengo ani Kosova.⁴¹⁸

299. Nakamipaski qhib thay aktya e diskriminipasko sine ulavde ano konteksti e situaciako napratsavni ano vrdlorig e Kosovako e bersheshko 2022, koya lugyargya pe 2023.⁴¹⁹ Krisini Gn.05/L-021 vash Garavipe kotar Diskriminipe decizinla yekh generaluno rami vash aqhavipe kotar o diskriminipasko maribe ano drom kay te implementingyol resorsi vash yekhuno treteripe. Ano akava rami, publikune institucie na therena suksesti te reaginen ano yekhippe e kriseya thay te pashaven akcesi ano yekhune socialune kondicie kotar komunitetya na buderune.

300. Yaveripe kotar keripe e saharipeske politikengo, KRomane, K-Ashkalyune thay K-Egipqanyune komunitetya arakhena diskriminipe ani baza e etnicitetesko, ini kay si Krisi Gn. 05/L-021 vash Garavipe kotar Diskriminipe kola angloaqhavela diskriminipe bazirimo pe etniciteti. E stigma

417 NSI (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

418 Aktiv (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

419 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

kay si pe olengi kultura qhivgya olen may dur ano marginalizipe rezultindoy ano nayekhuno akcesi ano sastipesko dikhipi, butyaripe, thay edukipe.⁴²⁰ Sar pheripe, K-Montenegresko thay K-Kroatya arakhena yekhune pharipyta sar na-buderune komunitetya kana vakergyola vash yekhuno akcesi ano sastipesko dikhipi, butyaripe, thay inkluzia ano yaver socialune sfere kay sigurinena olenge yekhune hakaya thay shaipyta ani Kosova.⁴²¹

301. Rekomandipyta

- Ofisi vash Shukarno Raipi musay te bayarel kampanye e korkorajanglaripe ki publika vash te promovinel respekta thay shukarkanleipe mashkar o yekhipya etnikune;
- Ofisi vash Shukarno Raipi (ZQM) musay te inkurainel angazhipi thay kotorleipe e komunitetisko kotar o komunitetya ano decisiake leipeske procesya ano olengo jivdipi, leindoy kotor akate ini prekal o thaneske raipaske strukture;
- Ofisi vash Shukarno Raipi (ZQM) thay Ofisi e Komisioneresko vash Qhibya (OLC) musay te evolvirinen strategiya vash bayaripe e mashkaretunikune dialogesko thay ledeipe mashkar ververtune entikune komunitetya lindoy kotor qhibyake programya;
- Centralune thay lokalune institucie musay te laqharen olenge institucionalune koordinipe thay komunikipe vash te sigurinen efektivuno garavipe e na-buderune komunitetengo thay olenge hakayengo;
- KR musay te adresinel bayripi e mashkargrupenge tenziengo mashkar K-Albanya thay K-Serbya, sigurindoy kay siguripe e dizunengo, thay mashkaruno pakyavipe, nashindoy kotar negativuno impakti e specialune policiake yekhlinyengo ani lokaluni populacia;
- KR musay te aqhavel o praktikipe e aqhavipesko e importesko kotar e Serbia kerinody o aqhavipe e importesko e Srbyuen produktengo, thay deindoy shaipi vash naqlaavdo importi e Srbyune hramime mediengo, medicia thay medicinake sheya;
- Sah institucie, leindoy kotor Ofisi e Komisioneresko vash Qhibya, silen ledeipesko godornipe vash te implementinen lugyaripeya o Krisi vash Vastipe e Qhibyengo. On musay te keren buti khetane vash te sigurinen kay o krisi sito zorakerdo thay kay sah individya thay komunitetya shay te phiraven olenge qhibyake hakaya.

7.6 Hakaya vash LGBTIQ+

302. O hakaya e personyengo lezbeyke, homoseksualya, biseksualya, transpolya, queer thay interseks (LGBTQI+) garavgyona internacionalune prekal e Nukta 7 e UDHR-ko thay e Nukta 14 e Evropaka Koncentako vash Manushikane hakaya, koya garavla kotar o diskriminipe ani sasavi baza. Kotar aver rig, klaro penjaripe e komunitetisko LGBTQI+ vay seksualuno orientipe thay polyengo kotorleipe ano deklaracie thay kompetentune konvente na sito shayutno. Sahakaleya, yurispo-

420 Sekcia 7.1 thay 7.2 e akanutne raportesko diskutinela e situacia e Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetengo kotar e perspektiva e Juvlane hakayengo thay Qhavorenge hakayengo.

421 NSI (2022) and Aktiv (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

denca e ECtHR baryardili e ovijencar kola siton phande diskriminipeya pedral baza vash seksualuno orientipe thay polyengo identiteti, pashavipeya ayekha yekh buhli umal e shukarledeipasko ano mashkarnacionaluno tereni. Ano konteskti e ECHR, o anglomothavutne kola siton phande e manushikane hakayencar vash prandipe mamuinde ververutne dispozicie e ECHR-ke anglo ECtHR, maybuder kharipeya e Nukta 8 (hako vash respekipe o privatuno thay familiaruno jivdipe), 12 (o hako vash te prandingyon thay vash te kreirinen familie) thay 14 ECHR (aqhavipe e diskriminaciako). Dispozicia may vasni avla kotar e Nukta 12, kova anglodikhlarla kay; "Mursha thay juvla ano bersha e prandipasko therna hako te prandingyon thay kreirinen familie, sar si penacionalune krisya kay te regulinen phiravipe e akale hakosko". Ani Nukta 24 e Kosovaka Konstituciako lepargyola vi seksualuno orientipe thay polyengo mothavipe.

303. Kosovaki Konstitucia na anglodikhlarla polyenge samatredipya ano tromalipe e prandipasako; Nukta 37 e Kosovaka Konstituciako penjarala kay sako therla hako vash prandipe thay hako vash te theren familia dikhlargyola kriseya. Naleindoy pe dikhipe o konstitucialune hakaya e komunitetesko LGBTQI+, manglarni legislaciya vash penjaripe e komunitetesko e yekhune termynencar e sah kotorleutnencar e malipasko na miratisali ano nevo drafti e Civilune Kodesko. Nasuksesi vash te votinen ano favori e yekhune polyengo na numay kay kreiringya yekh ideologiya pe themeli homofobiako ano themeli e amalipaske strukturenge ani Kosova. Oy vi ayekha aqhavga tentipya e LGBTQI+ personyengo, civiluno malipe thay internacionaluno komuniteti vash te pashavel thaneske forme qaqutne e demokraciako. Ano akalesko than, diskutipya vash o yekhipya e yekhune polesko vazdinde yekh homofobikuni kampanya ano 2022 thay 2023 mamuy individya e komunitetyengo LGBTQI+ e publikune figurencar, politikune figure thay medie kay nakna putarde mamuy bazikune hakaya e indiviyengo LGBTQI+. Akava sine dikhlo ani adikerdi seanca e diskutipeski vash Civiluno Kodi e Kosovake Sombeshipasko ano KS. Ulavipeya, Dekalracia e Sherunaki e KS Manushikane Hakayenga Komisiako Duda Balje, koya publikune vakergya kay olaki vota si mamuy yekhune polesko prandipe, sine klaro parakodsi olaka publikuna pozicia ano malipe.⁴²² Komenti kotar Balje sine diskriminatoruno vash manushikane hakayengi perspektiva feri son on kerna buti kay o hakaya e LGBTQI+ personyengo musay te koordininen ano kulturake thay tradicionalune molipya e buderipesko. Aksesu ignorinla o fakti kay manushikane hakaya siton universalune thay aplikingyona ko individya, phanglo olenga kultura thay religiake nakhipeya. Ani akaya rig, OIK ikalgya godinipe vakerdinoy kay yekhuen poolyengo prandipe sito konstitucionalune garantimo hako mekhindoy o prandipe e yekhune polyenge individyengoyengo kotar o hako e ushkavipesko kay na manglape te diskrimininyol mamuy olengo seksualuno orientipe.⁴²³ Rumipe e poziciako akana e tenzionima pozitiako vash LGBTQI+ individya ani Kosova lungyarela e ji kay e Balje aqhola sar sheruni e Manushikane Hakayenge Komisiako, phanglo e kharipeya vash cidipe e butyako kotar CMO, ano Yuli 2023, oy publikune akuzingya LGBTQI+ individen "kay nashalde poro drom" ano televizyuno programi. Diskriminipeski qhi vastimi kotar o politikanya sar Balje qalavela o sah sfere e malipeske, ayekha telarindoy o aktivune tentipya vash te reslol ano may puterdo thay yekhuno thanipe ulavde kotar o sah jene e komunitetesko.⁴²⁴ Ano 2023, siguripe e LGBTQI+ individyengo darakerdilo. Yekh aktivisti vash hakaya e LGBTQI+ personya sine taergetimo e nakamipeska qhibya, thay yekhuno incidenti raportisalo ki Kosovaki Policia. Yaver

422 Human Rights Network (2022), [Declaration concerning statements made by Duda Balje on same-sex marriage.](#)

423 Ekonomika online, [Avokati i Popullit mbështet martesat mes gjinisë së njëjtë, ka një vërejtje për Kodin Civil – Ekonomia Online](#)

424 Kanal 10 (2023), [Ti i bën dëm LGBT, sepse e ke humb rrugën" - "cfarë instituti moral je ti?," Duda Balje vs. Vullnet Krasniqi.](#)

yaver sure astarela aktazkuza kotar KosovakiS pecialuni prokuroria mamuy yekh undrimo individi vaash planiripe yekh teroristikune atakesko ani Kosova kay sinele pe resipe e LGBTIQ+ personyen ano Prishtinako sheshi e rizikune mudaripeske materialencar.⁴²⁵ Ani yaver rig Human Rights Network (HRN) organizaciake jene kharde ano hakaibe e institucien vash te investinen e sura e hramime grafityengo ani avlin e Prishtinake Universitetesko "Hasan Prishtina" khardindoy vash mudaripe e LGBTIQ+ personyengo.⁴²⁶

304. Shtar sure, leindoy kotor atako, darakeripe, ushkavipe e privatlukosko, thay violenca ani familia, raportisale sar si pe BRO CEL, numay olengi rezolucia aqhola kishli. Autoritetiya mothavena o sfide vash arakhipe e originako e online darakeripyengo sar sebepi olenga nabutyako. Musay te leparygol kay o mothavde sure ani biumlavdi rig ano policiako staciani arakhena may but aqhavi-pya ani komparacia odola amalime e reprezentencar e CEL.⁴²⁷

305. Biumlavdo ktoar vasnipe e raportime incidentyengo, nanipe e progresesko ano olengo adresipe vazdela darakeripyva vash efiASKiteti e rodlaripeske procedurengo. Nalosaripeski natura akale surengo na ka telarla o sensi e qalavipesko e viktimengo numay vi pelarla o mangipe vash may zoralo akcesi thay teknolojikuno may jando vash treteripe e darakeripyengo ano interneti. Kosovako Prokurorialuno Konsili luyarela te shukar adikerela o rodlaripeske mekanimzya vash nakamipeski qhib, numay o sasutno kedipe e detalyengo vash nakamipeska qhibyake krimya pedral LGBTIQ+ individiya aqhola ano dikhlaripe.⁴²⁸ Ji kay Kriminaluno Kodi decisinla kay ano sakova kriminaluno ovipe motivime kotar polyengo identiteti thay seksualuno orientipe, bazikune motipyva dikhlona sar thanipeske ovipe, skala kote e homofobia arakhlola ano temelya e krimengo e nakamaipeska qhibyako taloeksplorime. CEL sugerinla o vasnipe yekh phirkoipeska rafinyako socialuno tha avokipesko vash te khuven ano kompleksiteti e krisyune sistemisko. Akava naphanglipe hraminela mothavela o quqipye ano institucionaluno reagipe mamuy individualune rovlarne thay mothavela o vasnipe e saharde azhutpesko vash viktime e ayekha ovipyengo.⁴²⁹ Ano respodipesko lil ko HRN ano 2023, e Kosovaki Policia hramingya kay koordinatori vash nakamipeske qhibyake sure lelile ano centraluno niveli kova dikhalrela o raportya, informacie, akceptipyva thay laqharela o sah lele raportya sar vi biqhalela o surenge statistike vash sakova masek vay vi ano ververutne periodya sar si pe mangipe e menajmentesko e Kosovaka Policiako.⁴³⁰

306. Ini kay o nakhlo raportipesko periodi, o garavipeske khera kergyola ani Prishitnaki komuna vash garavipe e individyengo avri olenga familiar thay viktimizime kotar o yavera, akava na anglisalo ano 2023.⁴³¹ BRO CEL Kosovako raportinla kay nanipe e institucionalune akomodipesko kerdo ano ofisialuno niveli vash viktimizime personya e LGBTIQ+ komunitetesko trumingya e BRO te den piri rafin e azhutipeski; CEL Kosovo dela emergentuno akomodipe vash o bare bizo siguripeske rafinya.

307. Kosovake Institucie pandar na miratinde konkretune strategije vash te promovinen akceptipe

425 Kallxo.com (2023), [Aktakuzë ndaj një personi për përgatitjen e veprave penale terroriste ndaj komunitetit LGBT \(kallxo.com\)](#)

426 HRN (2023), <https://www.facebook.com/HRNKosovo/posts/pfbid0qGirTsbz8PITYJLy1oWPToTBFd9WBon9YtsRi7xgEnKj27v9pkeSE9A-66WKCSYPWl>

427 CEL (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

428 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

429 CEL Kosovo (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya 2023.

430 KP (2022), emailsko respodipe ko HRN phanglo rekomandipyva e 2021 khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova.

431 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023.

e Kosovake malipasko thay e LGBTQI+ jenengo. Ji akana, ji kay Ofisi vash Shukarno Raipe bazirimo pe nakhlor aportipesko peridi (2022) sito hartipeya o akciako plani thay strategiya vash te vazdel stigme phande e kotorleutnencar e komunitetesko LGBTQI+, pandar na s ikonkretuno dokumenti vash o statusi akale komunitetesko. Ji akana, KR na thergya suksesti te inicirinel kampanye vash bayaripe o niveli e akceptipesko e LGBTQI+ individyengo ano publikuno domeni vay ano olenge khera.⁴³²

308. Ano Yuni 2023, publikisalo yekh analitikuno raporti yekh rodlaripesko godinipesko kotar BRO LGBTQI+ ERA, kova sinele vash resipe te egzamininel sar o perceptipya shay yaverinde o palune rodlaripya kotar o bersh 2015.⁴³³ Kerde mashkar Decembri 2022 thay Januari 2023, raporti ane-la vi prastavya vash LGBTQI+ personya laqhardile sar kotar 2015 numay aqhona dominantune negativune. Akceptipe sito may mothavdo ano may bare urbanyune zone, kote o juvla siton ano sasutnipe may phikoutne desar o mursha. Raporti mothavela kay niveli e edukipesko phanglola e akceptipeske bayripeya, numay gatsiaripe vash te phikoinen ko sasutnipe LGBTQI+ personyen ano tang ledeipya sito nanipe anos ah nivelya e edukipesko. Publika mothavela o akceptipe e LGBTQI+ populaciako, mamuyindoy publikuno mothavipe thay Parada e Usharipeski. Luyarde negativune pakyavipya, yekhe konsideripeya kotoreya kay mamuinena LGBTQI+ qiftya te theren qhavore vay yekhune polyenge prandipya.⁴³⁴

309. Yekh pozitivuno bajako ano publikun perceptipe ani akaya rig sito may paluno prastav e Kosovake Sheruneminsitresko Albin Kurti thay ayver sevalutne, kola artikulinde olengo phikoipe e publikune iklipeya ano ani Parada e e Usharipeski ani Prishtina ano 2023. Organizimo vash evfta ver rendoa, Prishtinaki parada e Usharipeski arakhlili e mamuyipeya kotar konservativune thay religiake grupe, phriavindoy siguripeske darakeripya thay mangipe vash policiako garavipe ano adiekripe e ovipesko. Ini kay sine akala sfide, pashe akaleske, sito angluni ver kay Kosovako Sherunominsitri, sheruno e Prishtinako thay Ministri e Sastipesko kerde olengo publikuno iklipe vash phikoipe akale ovipesko. LGBTQI+ personya ani Kosova luyarena te keren buti vash leipe e may shukar akceptipesko thay yekhippe, leindoy kotor vi penjaripe e yekhe polyenge prandip-yengo thay garavipe kotar diskriminipe. Promovipe e homoseksualenge hakayengo ani Kosova sito procesi pe nakhipe, thay Prishtinako Usharipeski Kurko khelela vasni rola ano kreiripe e vizibilitetesko thay keripesko momentumi vash may inkluzivuno thay hakyuno malipe.⁴³⁵

310. Ani sastipaski umal, ie MS formiringya butyarni grpa vash keripe e klinikalune protokolesko Anglo-ekspozime Profilaksako (PrEP) vash angloaqhavipe e HIV infekciako ani Kosova. Ji kay isnitucie avena kotar 2017, olesko protokoli ajukerla arovipe.³⁴⁶ Ani yaver umal, Kosovake na siton pherde vash polyenge tranziciya, hormonaluno treteripe vay sasavi yaver masa ano specialuno anipe vash komunitetya LGBTQI+. Mamuy akaleske, sar si pe BRO CEL, volonterune deutne e ratesko kotar o jene e komunitetesko na akceptingyona ano sastipaske instance vash e stigma phanglo e jenencar kotorleutne LGBTQI+ thay seksualune trnasmetipeske nasvalipya leindoy kotor HIV.³⁴⁷

432 CEL Kosovo (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

433 LGBTI Era (2023), [Attitudes towards LGBTQI+ people in the Western Balkans: Analytical report of a public opinion poll.](#)

434 LGBTI Era (2023), [Attitudes towards LGBTQI+ people in the Western Balkans: Analytical report of a public opinion poll.](#)

435 CEL Kosovo (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

436 CSGD (2022), [Establishment of the working group for the drafting of the clinical protocol for prophylaxis before HIV infection.](#)

437 CEL Kosovo (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

311. Phanglo odola kay vakerdilo may upre, si konsiderimo nanipe vash o finciaruno rodipe kay mothavla malipasko kanleipe phanglo e individyenge shukaripeya kotar o komuniteti LGBTIQ+. Yekh ovipasko thavd sito phanglo ini e qalavipeya kay siton individya LGBTIQ+ ani baza vash orientaluno seksi faktikuno vay ulavdo, seksualuno erientipe, polyengo identiteti thay karakteristipe vash polyengo mothavipe. Ano yekhuno vahti, sah akalea, gendo e korkoremudardipyengo, korkore khuvipyengo kova rezultinla ani holi thay depresiya mashkar o komunitetya LGBTIQ+ lungyarela te bayargyol sar si pe CEL Kosova.

312. Nanipe e laqharde empirikune ekzaminipya, studiripya, kampanye thay aver iniciative financirime ofisialunipeya phanglo e socio-ekonomikune shukaripeya thay psikokojikune e akale segmentesko e populaciako sine amalimo ano nareagipe e ofisialune instituciengo vash promovipe o hakaya e komunitetengo LGBTIQ+. Akava mothavla yekh generaluno pratsav naklaruno e KR-ko karshi akaya amalipaski grupa, ikalipeya ayekha themelune ulavdipya mashkar prastavya olake ofisialune demokraciako thay saharutne thay faktikune realitetya baziripeya ano seksualuno orientipe thay polyengo vakeripe.

313. Sar stigmako rezultati kova sine kotorleutno ano komuniteti LGBTIQ+, dar kotar iklovipe ki akaya grupa sito baro. Akava pherune ulo onlune thay ofline nakamipeska qhibyako e qalavde jenengo e LGBTIQ+ sar motarlune thay/vay mentalune degenerime.⁴³⁸ Ovipya e manushengo kola deklarina putardo olengo seksualuno orientipe sar polyengo identiteti na-hetero vay nabinaruno siton hari vi ano mashkar. Ano akava direktipe, angluno bari queer ani Prishtina "Bubble Pub" servisinla sar yekhuni kafeteria ano leipe e komunitetesko LGBTIQ+ ani Kosova, koya putardo profilizinla peste sar yekh queer bar.⁴³⁹

314. Rekomandipya

- Themesko Prokurori musay te sigurinel kay krimya e nakamipasko kola therna resipe e komunitete LGBTIQ+ te phiravgyol efektivune thay sanskioningyon;
- Kosovaki Policia, Themesko Prokurori musay te reaginel ano efektivuno drom ano ovipya e nakamipaska qhibyake thay krimya mamuy persone LGBTIQ+;
- MESTI musay te kotorleinel informacie vash o persone LGBTIQ+ ano nacionaluno sistemi e edukipasko vash te promovinel janglaripe thay akceptipe e diversitetesko;
- The Ministria vash Finance, Buti thay Transferya (MFPT) musay te del fondya thay phikoipe vash LGBTIQ+ organizacie vash te kerne buti thay angazhinen ano avokipe;
- ZQM musay te del generalune publikuno programi thay godinipeske vazdipeske kampanye vash te edukinen peste vash LGBTIQ+ puqipya thay sfide kay arakhlola o komuniteti thay vasnipe e yekhipesko thay kotorleipe;
- May but phikoipe musay te dengyol kotar Kosovako Raipe thay Ministria vash Sastipe te pheren o mangipya vash psikolojikuno phikoipe vash LGBTIQ+ manusha;

438 D4D (2023), [The importance of preventing and punishing hate speech against the LGBTIQ+ community.](#)

439 Libertas (2022), ['Elluska' e personave LGBTIQ+ në zemër të Prishtinës.](#)

- Kompetentune institucie (KR, KS) musay te sigurinen adekvatuno kompetipe e krisiyune ramesko phanglo e polyune penjaripeya vash yekhatar garantipesko realizipe akale hakosko;
- O Prishitnako Raibe musay te shrdel o keripe e garavipeske kheresko vash LGBTQ+;
- KS musay te laqharel nakonstitucionaluni dispozita phanglo o prandipe thay yekhipe andar o draft Civiluno Kodi, numay vi te miratinel draft Civil Kodi vash te sigurinel kay qifti e yekhune polyengo silen yekhune hakaya sar yave qiftya, thay te tiknaren o diskriminipe bazirimo pe seksualuno orientipe thay polyengo identiteti ano familiako krisi;
- MS musay te adresinel specifikune sastipeske mangipya thay miratinel klinikako protokoli vash Anglo-Iklike e Profilaksako;
- KS musay te lele mangle mase vash te adresinel diskriminipeski qhi vastimi kotar jene e Sombeshipesko mamuy LGBTQ+ personya.

7.7 Manusha ano phiripe

315. Legislativuno Rami e Kosovako promovinla thay lokharla siguruno iranipe vash “mekhle thanutne andar o than” ani Nukta 156 e Konstituciako, garantipeya yekhuni rig azhutipe vash iranipe e ilakako thay theripe.⁴⁴⁰ Vash may buderi, ano Yanari 2018, KR ikalgya Regulativ Gn. 01/2018 vash Iranipe o Mekhle Thanutnengo thay Adikerde Solucia. Regulativa, mashkar yaver, deiciznla godornipya vash kompetentune organya, decizipaako leipe, thay implementipeske oranya sar vi azhutipeske procedure thay kriterya.

316. Andar themutno krisiyuno rami kay uqharela e sah politika e azileski sito kompletuno. Akava krisiyuno rami anglodikhlarela o ajuekripeske procesure thay shrdipesko treteripe e aplikantyengo vash mashkarthemunto garavipe; procedure thay standardya e redikhlaripesko vash garavipeske mangipya e internacionalune garavipesko; andrune regule vash funksionipe e Azileske Centresko, o regule vash buti e Nacionaluna Komisiako vash Nashle Manusha (NCR), sar duyto administrativuni instanca; ayekha vi rRegulativa vash integripe e avrunengo, respektivune personyengo e internacionalune garavipeske statuseya ani Kosova.⁴⁴¹

317. Leindoy pe dikhipa o yaveripya ani legislacia e EU-ki thay mangipe vash te adresinen o krisiyune quqipya kola ule ano olesko implementipe, KR luyargya ano keripe e neve Krisesko vash Avruno kova pandar sito ano ajukeripe e miratipesko. Nevo akceptipesko centro vash migrantya puterdilo pe 2022 ka reflektingyol ano nevo Krisi vash Avruno; nevo Krisi vi ka dikhlarela nesave neve institucie, sar si Tolerimo Statusti e avrunengo; formiripe e pherde efektivune thay garavipeske-sensitivune khuvipesko sistemi kova ka kotorleinel identifkipe, rodlaripe thay referipe pe manusha kola rodona internacionaluno garavipe thay odola e specifikune mangipyencar; musay te decisinel dispozite vash lokhyardo integripe.⁴⁴²

440 Kosovaki Konstitucia (2008).

441 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

442 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

318. Kosova lugyarla te ovel transituno drom vash himime phripya. Ano 2023, sine 181 aplikipya vash internacionalune garavipesko statusi (azileske rodlarne) kola dende ano Departamenti vash Dizunipe, Azili thay Migracia ani Ministria vash Androne Butya kotar Civilune Hakayengo Programi ani Kosova (CRP/K).⁴⁴³ Buderu azileske rodipya sine suspendime (149 kotar 181 aplikacie), sar kay aplikantya nashavdile bi agorindoy o nashle manusheski statusesko decisipe vay cidinde e aplikacia vash internacionalune garavipesko statusi. Numay, bishushtar (24) aplikacie rezultinde e pozitivuna decisia deindoy internacionaluen garavipesko statusi, mashkar shov (6) aplikantuya kola penjardile e Nashle Manushenge statuseya andar yekhvahtuno beshipesko mekhipe kotar (4) bersha thay yavr deshuohto (18) e Pheripeske Garavipeske statuseya e yekhvahtune beshipeske mekhipeya vash yekh (1) bersh, e shaipeya vash lugyaripe. Nashel manusha reste kotar ververtutne thema sar si Ukraina, Jordan, Siria, Afganistan thay Turkia. Sur ee violencako ani polyuni baza thay familia, sar ini LGBTQ+, sar baza vash internacionaluno garavipe, institucionalune konsiderisale deindoy garavipe vash odolenge ano mangipe.⁴⁴⁴

319. Sasutne statistike vash azili ano bersh 2023 publikisale kotar Departamenti vash Dizunipe, Azili thay Migripe andar e Minsitri vash Androne Butya. Isi 221 decisie ikalde kotar Azileski Divizia kay astarena 124 decisie vash suspensipe e procedurako, 30 decisie vash Nashle Manushengo penjaripesko statusi, 13 decisie vash volonteruno cidipe, 12 decisie vash Yekhvahtuno Garavipe, 7 decisie vash Yekhvahtuno Garavipe, 19 decisie vash Mashkaruno Garavipe, 5 decisie vash lugyaripe e Mashkarune Garavipesko, 9 decisie vash refuzipe e azileske mangipesko, thay 2 decisie vash refuzipe bazirimo pe sigyarde procedure.⁴⁴⁵ Ani komparacia e nakhle bersheya, fizikuno thay socialuno siguripe ano Azilesko Centro ani Magura laqhardilo dikhle ano 2023.⁴⁴⁶

320. Konsiderindoy o esencialuno janipe thay penjaripya e autoritetengo lele prekal nekobor bersha vash nashle manushengo garavipem leindoy kotor direktuno phikoipe thay asistenca kerdi kotar CRP/K thay yaver lokalune thay internacionalune organziacie, personya e penjarde internacionalune garavipeske statuseya silen may qalavdo akcesi ano integripeske skeme sar si akomodipe, socialuno azhutipe, qhibyake krusya thay edukipe, medikaluno azhutipe, deipe e habaske thay na habake sheyengo, asistenca vash leipe e butyake shaipyengo ayekha vi akcesi vash bipokipesko yuridikuno azhutipe. Pashe akaleske, limitimo institucionalune kapacitetya thay nanipe e koordinipesko e sah angazhime faktoryengo kola lenape e integripeya e personengo e internacionalun garavipeske statuseya ani Kosova identifikisalo sar sheruno sfida vash efiASKyuno thay efektivuno respodipe vash akala mangipya. Leindoy pe dikhipe kay procesi rodela angazhipe e buderune raipeske sektoryengo, o raipeske thay komunake institucie misal krisyuno registripe, akomodipe, edukipe, qhib thay integripesko kursi, butyaripe, polyengi violencake puqipya, LGBTQ+, mentaluno sastipe ty., rodela regualruno institucionaluno koordinipe thay ledeipe, kova na si. Ayekha, BRO CRP/K thay yaver relevbantune oranizacie khelena vasni rola te phanen o sah godorne autoritetiya vash te keren olenge publikuen obligipya phanglo e manusha ano mangipe ano manglo vahti.⁴⁴⁷

321. Kosova kergya vasne bajakya ano kreiripe e krisyuna bazako vash te garaven odole ano nathemipesko garavipe, sigurindoy riziko sar bianipesko registripe, themipesko leipe, thay akcesi ano procedure e decisipesko e nathemipesko, ji kay priomovinena yekhuno mamuy polya, etniciteti,

443 CRPK (2024), [statistics: a free legal aid provider to applicants for international protections status in Kosovo](#)

444 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

445 Ministria vash Androne Butya (2024), [annual statistical report 2023](#).

446 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

447 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

rasa, thay religia. Numay, sfide aqhona ano efektivuno implementipe eakale krisyengo, may bu-deri ani umal e dosna bianipesko thay themipesko leipe. Ini kay si anglodikhipya vash sade ad-ministraciake pricEDURE ano sure e dosna bianipeske registripesko kote nesave vay na si shayutni evidenca, birokratikune aqhavipya thay nakanleipe e normengo luyarena te qalaven e rezolucia e kompleksune aplikipesko, buti ver angloaqhavindoy o finaluno krisyuno alosaripe.⁴⁴⁸

322. Procesi e konfirmipesko thay leipe e themipesko aqhola problematikuno vash jene e Ro-mane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetengo kola biandile ano Ratorigune Balkanesko regioni. Akala individya arakhna o seriozuno riziko vash nathemipe sar si pe pharipya ano siguripe e mangla evidencako thay autoritetengo vash olengo themipe ano manglo vahti e aplikipesko. Vash nesave, procedure e decisipesko e nathemipesko sito yekhuno krisyuno ovipe vash krisyuno status ani Kosova. Aktualune, si 14 personya e statuseya buzo themipe ani Kosova. Buderu olendar marenape e akceseya ano hakaya thay servisya ano procesya e aplikipeske vash sebepi e pejnari-pyengo samatredime e autoritetengo vash egzistencar e personyengo bizo penjardo themipe thay hakaya phanglo olencar.⁴⁴⁹

323. Naregistrime personya khuvana ano bare sfide ano kriselinyake procedure. Yekh kotar pri-maruno puqipe ano krisyune nalekanipya phanglo e puqipeya e identitetesko buti ver cidinyona kotar prioriteti, nakhindoy ano sure luyarde thay bialsoarde. Akava nanipe e prioritetengo kerela may bilaqi o pharipe kolencar arakhlona ano riziko e nathemipesko, palo kay olenge sure aqhona ano ajukeripe vash luge periodya. May buderi, Administrativune organya buti ver iklona kotar Re-komandipya, rezultindoy ano reinicipe e procesesko kay aqhavela dosna e rezlucia thay mekhela e individyen bizo krisyuno dientiteti thay akcesi ano bazikune hakaya thay luge periodya.⁴⁵⁰

324. Yekh lugnyardi sfia ani Kosova, ulaveipeya vash marginalizime komunitetya tsar Roma, Ash-kali thay Egipqnaya, sito smaatredimo shaibe e informacie thaay data vash naregistrime individya. Aktualune autoriteti na silen ofisialune gendya e personyengo naregistrime ano bianipe. Ini soske akava puqipe sito treterimo ano nesave sure (2011 populaciako registripe thay 2015/2016 rodla-ripe e fokuseya vash Romane, Ashkalyune thay Egipqanyune komunitetya) pandar na si ofisialuni statistika vash qalavde personya. Akava nanipe e datako thay reaktivuno akcesi e instituciengo ano identifikipe e naregistrimengo rezultingya kay buderi tikne bershune t andar akala komunitetya te aqhon biregistrime bershencar thay te oven civime e bazikune hakayestar sar si pe nanipe e doku-mentyengo kola mothavna olenge dokumentya vash olengo bianipe thay nacioanaliteti.

451

325. BRO Civil Rights Program Kosovo (CRP/K) ano tang ledeipe e UNHCR mothavde luyareipeya o sfide arakhle kotar naregistrime individya ano rezikoe nathemipesko, rodindoy kotar autoriteti te roden akcie vash keripee godornipesko vash Kosovake isntitucie ano alosaripe e iniciatlune dokumentyenge problemyengo thay inkuraindoy o keripe e sistematikune mekanizmengo vash identifikipe, angloaqhavipe, tiknaripe, thay garavipe e naregistrime personyengo. Vasnipe e luyarde implementipeskoe legislaciake ramesko, pashe e unifikime interpretipesko e krisyune

448 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

449 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

450 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

normengo phanglola e internacionalune standardyencar. May buderi, akava sine registirmo ani Strategia vash Hakaya e Romane thay Ashkalyune komunitetengo.⁴⁵¹

326. Individya ano riziko vash nathemipe phanglona ko sasutnipe kotar krisyuno azhutipe dendo kotar BRO, palo kay kriterya e phanglipesko kotar Agencia vash Yuridikuno Azhutipe Bizo Pokipe ikalena naregistrime bare bershune personya kola silen nanipe ano identitetesko dokumenti. BRO CRP/K, e phikoipeya kotar UNHCR, sine instrumentaluno ano deipe e krisyune azhutipesko thay kriselinyake reprezentipesko na naregistrime individya, sigurindoy olenge hakaya kay si penjarde ano admisnitativuen procesya. Ano 2023, BRO CRP/K phikoingya 140 manushen ano dosna bianipesko registripe thay themipe thay identifikingya buderi desari 100 naregistrime individya kola mangle bizopokipesko krisyuno azhutipe, efektivune ano adresipe e ververutne sfidengo e nathemipesko thay qalavindoy ano ververutne demografie, leindoy koro juvla, mursha, qhavore, thay qalavde grupe sar vi phure. Kosovak kergya vasne bajakya ano kreiripe e krisyune ramesko vash garavipe odolengo ano nathemipesko riziko, sigurindoy hakaya sar si bianipesko registripe, themipesko thay akcesi ano themipeske leipeske procedure, ji kay promiovinena yekhipre prekal poli, etniciteti, rasa thay religia.⁴⁵²

327. Institucionalune mekanizmya godorne vash azhutipe e irandengo thay mekhle thanutnengo (PZHVB) sito definime kotar Regulativa Gn. 01/2018 vash Garavipe e Irande Mekhle thanutnengo vash Savahtune Solucie. Sar ko nakhle bersha, KKI na proritizinela o sure bazirime ano qalavdo kriteri vash provizia e azhutipeski, sar si pe Artiklo 10. Sar si pe nakhlo raporti, kova hraminela o nanipe e etnikune diversitetesko ano Centraluni Dikhlaripeski Komisia, ano 2023, Ministria vash Komunitetya thay Iranipe rילה e jenen vash Centraluni Dikhlaripeski Komisia sigurindoy diverzuno etnikuno reprezentipe andar olesko andripe.⁴⁵³ Pe agro e bersheshko, KR formiringya e Centraluni Apeleski Komisia kova sito mandatimo te redikhalrel o rovlarinya mamuy Centraluni Redikhlaripeski Komisia. Ministria vash Komunitetya thay Iranipe kompetingya e Strategia vash Promovipe thay Garavipe e Komunitetenge Hakayengo 2023- 2027, koya publikisali ano Decemebr.⁴⁵⁴

328. Projektya vash asistenca e kheripesko kay silen pe resipe alosaripe svahtuno e kheripesko vash qhavore irande tinancingyona thay implementingyona may buderi kotar mashkarthemutno komiteti ano ledeipe e Minsitri vash Komunitetya thay Iranipe. Ani baza e dispozitengi e Gn. 04/L-013 ano Kadastru, obligimo registripe e sakole ilakake yekhlinyako kerdi ano kadastraluno registri sito musayutno, sigurindoy kay o ilakake hakaya shay te phiravgyon ano sasutnipe thay te vastingyol krisyuno garavipe kay si manglo. Na registripe e kerde kherengo manglape te phenel kay akala obyektya ilegalune na egsitinena thay sar ayekha krisyuno garavipe vash o obyektya, numay vi e sah pashutne hakayencar tang ledeinla e ilakake hakayencar. Sfide dikhle phanglo e naregistripeya e ilakengo kerdei humanitarune phanglo e procedurencar vash krisyune kompleksya, financialune implikipya, manushikane thay tekikune kapacitetya ano komunako niveli, thay nanipe e informaciako/dokumentaciako. Akala sfide kolektivune aqhavena o realizipe e krisyune obligipesko e kadastraluen registripeya thay aqhavena o savahtuno garavipe e ilakake hakauyengo vash irande familie.⁴⁵⁵

451 Ofisi e Sherune Minsitresko (2024), [Strategy for Advancing the Rights of the Roma and Ashkali communities in the Republic of Kosovo for the period 2022-2026 and its Action Plan for the period of 2022-2024-1.pdf \(rks-gov.net\)](#).

452 CRPK (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

453 AT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

454 AT (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

455 AT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

329. Akomodipe e kiriya sito yekh kotar o skeme e deipesko e azhutipesko vash kheripe sar si pe Regualtiva Gn. 01/2018 vash Iranipe e Mekhle Thamutnengo thay Savahtune Solucie.⁴⁵⁶ Kiriya dengyola vash yekhavune akomodipeske mase vash irande ji na arakhlola savahtuni socialia vash kheripe. Kiriya vash irande e phara kategoria (phari)⁴⁵⁷ dengyola vash periodi kotar 3 ji 12 masek, sar si pe financialune kapacitetya e Ministriako vash Komunitetya thay Iranipe.⁴⁵⁸ Ano nakhipe e vahteske nakhipesko vash akomodipe, relevantune komune shay te den garavipeske khera prekal socialune kherenge programya sar si pe aplikime krisya.⁴⁵⁹

330. O bigaravde irane familie, may buderi kotar komunitetya K-Roma, K-Ashkalie, thay K-Egipqanya lugyarena te jivdinen ano akomodipe e kiriya e hari limirime thay/vay na azhutipeske kotar relevantune autoritetya ini kay dikhlargyola andar krisyuno rami. Olengi akana kishli situacia may dur ovela bilaqi e pherune harjipyencar vash kiriya thay nanipe e mangle kheripeske soluciengo. Sito vasno te phergyol kay may buderi familie notadeisale thay miratinde kherenge solucie, nu-may, ini kay gele o bersha solucie pandar na si ano horizonsi.⁴⁶⁰

331. Musay te leparygol kay o sah irande kay jivdinena ano privatune khera e kiriya kerna aka-va bizo siguripe e formalune lekanipyengo e kiriyako. Akava annipe e krisyuna dokumentaciako aqhavela e aqhipeya olenge janipesko vash te aksesinen programya e socialune azhutipesko thay va sh te sigurinen sasavi garavipeski forma. Akava aqhavipe sito sebiepie e direktune na siguruno beshipesko statusi.

332. E khuvipeya pe zoralipe e Krisesko Gn. 08/L-176 vash Amandamentipe thay Pheripe e Krisesko Therde Administrativune Procedurengo thay olengo Hamronizipe e Kriseya Gn. 05/L-031 vash Generalune Amindistrativune Procedure, kondicia vash registripe e ilakake hakayengo o pokipyta vash ilakake takse cidisale. Ayekha vi, na si kondicie kotar o komune vash pokipyta e gunoyeske. Puqipe azhola ano ajukeripe vash sebepi e administrativune/birokratikune procedurengo ano komune. Prosesi e registripesko e hakayesko ano vastipe e ilakako e vijayutnengo e donatorenge kheripeske programya ano komunako ulavdo thanipe ano komunake kadastrake pustika ano Yuguni Mitrovica aqhola bialosardo. Totali e 288 kherengo sine kerde ano thanipe "Fidanishte" vash komunitetya K-Roma, K-Ashkalie thay K-Egipqanya prekal ververutne internacionalune donatorya. Registripe e 74 surengo, kote o Komunako Urbanizmesko Departamenti kedingya relevantune dokumentacie, inicialune aqhile vash sebepi e krisyune aqhavipyenge olenge cidipeya, komuna kergya relevantune administartivune akcie. Darakaerde familie shunena peste nasigurune sar kay on na siton ano theripe e relevantune ilakake dokumentyengo kay ka den siguruno thay naaqhavdo vastipe e ilakengo.⁴⁶¹

456 Regulativa Gn. 01/2018 vash Iranipe e Mekhle Thanutnengo thay Savahtune Solucie, Nukta 15, shayutni ano: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=15942>

457 Yekhune, Nukta 10, paragrafi 2, dikhalrela o qalavipeske kategorie e irande familiengo bazirimo pe notadeipe kova shay te mothavel ano tlaoparagrafi 2.1. seriozune/nekobor, 2.2 moderimo, thay 2.3 kishlo qalavipe.

458 Yekhune, Nukta 15, paragrafi 2.2.5.

459 AT (2024), input for the joint CSO report on Human Rights 2023.

460 AT (2023), [Report: Durable Housing Solutions Associated with Property Rights Challenges in Kosovo](#).

461 AT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

333. Nbut irande bizo thanipe ajuekrde o alsoaripe andar o vahtu 2017-2023, biumlavdo kotar egzistenca e krisiyune ramesko thay rhsipe e ververutne kehripesk socialune proyektengo. Ini kay ano rami e legislaciake ramesko mandatinla khetanipya kay notadeinena o mangipya vash socialuno kheripe lelile minimalune akcie. Ververutne darakeripya ikhile, leindoy kotar nanipe e progresesko ano notadeipe e mangipyengo vash kheripe, evolviripe e komunaluen programyengo vash socialuno kheripe, nanipe e bazako vash funksionalune detalya e socialune kheripesko thay nanipe e efektivune iniciativengo vash kedipe e fodnyengo kotar o yekhipya vash phiravipe e programyengo e socialune kheripesko. Nukte 20 thay 25 e Krisesko Gn. 03/L-164 vash Financipe e Specifikune Kheripeske Programyengo⁴⁶² hraminela o obligipe e komunenengo vash te keren o notadeipe e mangipyengo vash kheripe andar o mangle umala e godornipeske. Palo aka-la notadeipya, komune rodingyona te evolirinen trin bershune kheripeske strategie, adresindoy elementya sar si khereske mangipya, financipeske mangipya, thay identifikipe e shayutne identifikipe e phuvyako thay socialune keripeska konstrukciako. Rodlaripeske arkahipya mothavena kay informacie vash socialune kheripeske mangipya e irandengo thay mekhle thanutnengo sito nashayutno, rezulindoy ano namanglo reflektipe ano komunake kheripeske strategie.⁴⁶³ Komune arakhlona e limitime theripeya e komunaka phuvyako thay krisiyune sfide ano alokipe e komunaka phuvyako vash individualune mangipya.⁴⁶⁴

334. Siton sah 89 familie bizo phuv ani sah Kosova, buderi K-Roma, K-Ashkalie thay K-Egipqanya irande /PZHVB komunitetya. Buderu akale irande familiengo aktualune jivdinena ano porivatu-no adkomodipe, thay olenge sfidipeske socioe ekonomikune kondicie kerna phare olenge o nahavipe e kirayake kotosko thay servisyenge fakture.⁴⁶⁵

335. Niveli e pakyavipesko mashkar o irande vash o sherune institucie varinela mashkar etnikune komunitetya, e qhibyake barierencar thay nanipe e reintegripesk phikoipesko/ekonomikune shaipya identifikime sar dikhle sfide. Ano nesave e phare lokaciendar si pandar trumipya mashkar potencialune irande thay komuniteti kay akceptinla, sar si pe naalosarde maripeske krimya vay nashalde manushengi sure. Siguripeske incidentya, qalavde kotar politikuni klima thay dialogi, siton raportime, qalavdinody o siguripeskeo percetipe e irande komunitetengo. Si samatredimi interakcia thay aktivitetiya mashkar juvla/terne irande e hulayune komunitetencar mothavidnoy potencialuno quqipe ano kutlurako yaveripe thay kanleipe. Yekh konsiderimo gendo e irande familiengo khelavde olengo than e mekhipesko sar si pe sastipeske darakeripya, sfide ano siguripesko butyaripe, edukipeske faktorya, pharipya ano reintegripesko procesi, thay theripe e ilakako ano mekhlo thanipe.⁴⁶⁶

336. O K-Serbyuen irande luyarena te oven obyekti e qoripyengo, barengo frdipe, ilakake rumipya thay darakaeripya, akalea kreirindoy negativuni per epcia vash siguripeski situacia thay silen qalavipe ano lekanipesko procesi. K-Serbyuen irande vakerna kay buderi sure aqhona bialosarde thay sin a regularuno iranipe kotar e policia vash o statusi e surengo. Sar si pe BRO Advancing Together (AT) sine 178 siguripeske incidentya kay targetinena e irande komuniteten.⁴⁶⁷

462 AT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

463 AT (2023), [Report: Durable Housing Solutions Associated with Property Rights Challenges in Kosovo](#).

464 AT (2024), input for the joint CSO report on Human Rights 2023.

465 AT (2024), input for the joint CSO report on Human Rights 2023.

466 AT (2023), [Report: Social Cohesion of Returnees in Kosovo](#).

467 AT (2023), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

337. Vash sebepi e reintegripeske sfidengo, familia kay arakhlona e qorolipeya thay bibutyaripeya, sna silen interesi te penjargyon e qhavoreng e hakayencar. Qhavore vastingyona ano dromesko mangipe, kedipe e anglune subyektengo vash te kreirinen o avipya vash o familie, ayekha siton qhivde ano aqhavipe e edukipesko vay ano naregularuno nakhipe ano reguluno edkipe. Si 11 irande qhavore kay lena kotor ani qhavorengi buti ano ververutne forme, buderi o kotar K-Romane, K-Ashkalyunei thay K-Egipqanyune komunitetya. Kosova kergya progresi ano adresipoe e qhavoreng e garavipesko thay olenge hakaya e miratipeya e Krisesko Gn. 06/L-084 vash Qhavoreng e Garavipe, bnumay may buderi aqhola te kergyol vash angloaqhavipe thay efektivuno respodipe e violencune abuzipesko, vastipe, thay neglizhencar mamuy qhavore.⁴⁶⁸

338. Sar si pe nanipe e edukipesk nakhipesko thay specifikune butyaripeske treningya, o K-Romane, K-Ashkalyuen thay K-Egipqanyune irande arakhona e sfidencar vash te arakhen savahtuno jivdipesko adikeripe vay manglo butyaripe. Butyaripeske treningya dengyona bizo pokipe, nnumay, o ehta centrya ani Ksoova na silen trenerya vash may manglo treningo, ajuekripeski lista si lugi thay buti ver lela may buderi se shov (6) masek vash te shrden o treningo. Palo akava, jivdipe ano gava mangela pheruno harjipe vash transporti abokar luge kobar o treningo luygaryola.⁴⁶⁹

339. Buderu e jenendar kay lena socialuni asistenc na khuvena nao formaluno butyaripe, daratar kay ka cidinyon kotar socialuni skema thay janindoy kay buderu olendar silen siguruno thay lungu vahtuni buti, ayekha on buderipeya angazhingyona ano sezonalune thay yekhvahtune informalune butyake ledeipya. Grupa deklarinyga kay si ayekha vi bariere vash olengo butyaripe ano publikuno sektori kola si phangle ano manglo kriteru cahs adekavtuno edukipe, thay nakhli butyaki eksperienca kay on na silen. Akava samatredinela olengo prospekti vash stabiluni thay siguruni buti ano publikuno sektori.⁴⁷⁰

340. Rekomandipya

- Ini kauy si o fakti kay Kosovake institucie lena anglune bajaktya vash integripe e penjarde nashle manushengo ani Kosova, b uderi institucionaluno phikoipe si musayutno vash inkluzia ano socio-ekonomikune shaipya;
- Minsitri vash Andrune Butya musayt te sigurinel akcesi vash hakaya thay bazikune serbiosya vash azileske rodarne thay nashle manusha ano vahtuno thay koordinipesko mangipe;
- Ministri vash Andrune BUtya musay te bayarel mashkar-instituconaluno ledipe thay koordinipe vash efektivunoe respodipe vash mangipya thay rodipya e penjarde Nashle Manushengo thay personyengo e Mashkarune Garavipeeske statuseya ani Kosova vash olenge krisiyune thay socio-ekponomikune integripya thay garavipe;

468 AT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

469 AT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

470 AT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

- Civilune registrya musay te evolviringyon ano sistematikuno akcesi vash identifikipe, angloaqhavipe, tiknaripe, thay promovipe e naregistrime perosnyengo ani Kosova vash te identifikinen e naregistrime personyen;
- Publikune institucia ani Kosova musay te tiknaren o krisiyune pharipya vash akala naregistrime personya kola na silen pherde kotor a eevidentime dokumentaciako, deindoy shaipe vash dosna bianipesko registripe palo mekhipe e dende Administrativune Mothavnesko Gn 24/2015 vash dosna registripe ano civilune statuseske registrya sar si pe Nukta 10;
- Kriselinyako Sistemi ani Kosova musay te aprovinel may proaktivuno akcesi ano menajipe e surengo ano alosaripe e administrativune konfliktengo. Implementindoy ayekha mase, o kriselinyako procesi shay te ovel may efektivuno thay phiravdo, thay efektiviteti e kriselinyake sistemaske ano adresipe e Administrativunoe surengo shay te ovel bayardo;
- Raipeske sevaklutne thay serviseske detune musay ye oven jande vash personya bi themipe thay olenge hakaya prekal treningenge programya kay shay te bayaren civilune sevalutnenge kapacitetya vash efektivuno azhutipe e individyengo bizo themipe;
- Ministria vash Androne Butya musay te identifikinel o gendo e familiengo kola vijainde kotar khereske yekhinya (e vay bizo konstrukciake keripesko mekhipe) thy ate registrinen ano kadastrake registrya;
- Ministria vash Androne Butya musay te implementinel akanutno krisesko rami vash te sigurinen kay o sah kotorleime riga siton jande vash krisiyune obligipya sar si pe ano thay palo keripe e kherenge yekhlinyengo;
- Komunake Ofisya vash Komunitetya thay Iranipe thay Ministria vash Komunitetya thay Iranipe musay te evolirinen sah inkluzivune phiravipeske lila vash sah irande bizo ilaka thay qalavde komunitetyenge jene vash avokipe e potencialune projekt propozipyengo vash socialune khera;
- Ministri vash Ambienti, Thanesko Planiripe, thay Infrastruktura musay te astarel iranden/ mekhle thanutne sar specialuni kategoria ano mashkar krisiyune aktya ano nevo Krisi vash Socialune Khera;
- KR musay te zorakerel phikoipe vash irande komunitetya, sigurindoy kay asistencake programya siton efektivune thay responsivune vash o mangipya e komunitetenge;
- KR musay te del qhibyako siklipesko program vash nakhipe e qhibyake barierengo kay ruminela efektivuno komunikipe thay reintegripe.

8. Sekcia D: MASHKAR-THEMUTNE PUQIPYA/SPECIFIKUNE MANUSHIKANE HAKAYENGE PUQIPYA

8.1 Tranzicionaluno hakaibe thay manushikane hakaya

341. Definicia vash tranzicionaluno hakaibe ano akava dokumenti avla kotar o OHCHR, kova defininla olen ano yekh phanipe e manushikane hakayencar sar; "yekh resipe vash te sigurinen penjaripe vash viktime, vash te resen pakyavipe e individyengo ano themeske institucie, vash te zorakeren respekto vash manushikane hakaya thay vash te promovinel respekto o krisesko sar yekh vasni akcia direkt dakordipe thay angloaqhavipe o neve ushkavipyengo."⁴⁷¹ Yekh sahasardo akcesi vash tranzicionaluno hakaibe shay te lokhlarel o procesya e dakordipasko thay te kontribuinel ano transformipe o Kosovake malipesko ano yekh sahasardo etniteti e sah etnikune komunitetyengo.

342. Krisesko rami kay adresinla tranzicionaluno hakaibe ano konteksti e Kosovake konfliktesko astarela Kriji Gn. 05/L-060 vash Krisyuno Sastipe, kova khuvgya pe zorape ano Aprili 2016, anglohdiklarla formiripe e Krisyuno Sastipasko Instituti kova si vash arakhipe, ekjumipe, thay decisipe e bahtako e nashalde manushengo. Nukta 15 dikhlarela o ledeipe e familiengo e relevantune organizaciencar. Duyto, Kriji Gn. 04/L-172 vash Amandeamentipe thay Pheripe e Krisesko Gn. 04/L-054 vash Statusi thay Hakaya e Martirengo, veterantya, Jene e Kosovake Tromalipeska Askeriako, Seksualuni Vioelnci thay Maripe, Civilune Viktime thay Olenge Familie adresindoy e Seksualuni violenca phanglo e konflikteya. Numay, krisi sile sfide, sar kay samatredinla penjaripe e incidentyengo palo bandukyengo konflikti pe 1998-1999.

343. Ano 2021, o KR kergya Butyarni Grupa e ekspertyengi vash evolviripe e phiripeski tranzicionaluno hakaipeski strategija kay sine vash "yekhipe vash sah initiative,"⁴⁷² thay ano 2023 nevo drafti kerdilo thay ajukerla miratipe.⁴⁷³ Numay, sar hramingyola ano nakhlo raportya (2021 thay 2022), buderi initiative vash akaleske phiravdile e nanipeya e politikune mangipesko thay seriozuno angazhipe e relevantune aktoryengo te anen pe zoralkipe o konkretuno akciako plani. Hramipeya, sar vi e nakhel raipayencar, akanutno KR kergya palem o nakhle formalune initiative thay phiravgya negociacie e nakhle proyektengo ano favori e neve formirime initiative vash impaktengo pe DWP umala ano negativuno ovipem thay phiravela ano pozitivuno progresi.⁴⁷⁴

344. Ano 2023, Humanitarune Krisesko Centro ani Kosova (HLCK) ikalgya savahtuno raporti ote mothavela o palune initiative kotar KRvash treteripe e nakhipesko, pashe e notadeipeya vash aka-

471 OCHR (2022), [transitional justice and human rights](#).

472 Sherunoministri Albin Kurti (2021) citirimo ano Osorio (2022) vash Humanitaruno Krisesko Centro ani Kosova (HLCK), [Towards a national transitional justice strategy for Kosovo](#).

473 YIHR (2023), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

474 Nora Ahmetaj (2023), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

nutno statusi olenge impementipesko.⁴⁷⁵ Raporti dikhlarla o akanutno ovipe e butyengo vash akala initiative: Instituti e Krimyengo Kedimo Ano Maripe ani Kosova, Pakyavipe thay Lekanipeske Komisie, Nacionaluni Strategia vash Tranzicionaluno Hakaibe, Themeski Komisia vash rodlaripe, registripe/inventari, notadeipe, thay dokumenti e kulturake thay historikune barvalipeske thanengo rumime ano maripe e 1998-1999, Krihi vash Nashalde Personya, Memoriali vash Mударde Qhavoire ano 1998-1999 Maripe ani Kosova, thay Muzei vash dokumentipe thay prezentipe e krimyengo vash eks Yugoslavia thay Serbia mamuy Albanya ani Kosova. HLCK-ki analiza vash akanutne themeski iniciativa vash leipe e nakhipeya mothavela e neve hrmainpya vash baripe e tentipyengo kotar politikune thay raipeske aktorya ko palune bersha. Numay, akala initiative na silen konsultipe e relevantune grupencar, anindoy potencialuno riziko vash savahtuno politikunoi mangipe. Pherune, nanipe e piublikuna transparencako qalavela o deipe e qaqune informacien-go vash thanutne. Raporti rkeomandinla bayaripe e transparencako ano formiripe e iniciativengo thay inkurainela o may baro kotorleipe e organizaciengo dedikime vash adresipe e nkahipesko ano akala procesya.⁴⁷⁶

345. Instituti vash Krimya Kerde ano maripe nai Kosova, operacionalizingya te dokumentinel kolektivuno pelaripe pe godi, mangle sar MH iniciativa. Ksoovako Sombeshipe miratingya Proyekt Krihi ano duyto drabaripe ano 13 Yui, 2023 thay nevo direktori alosardilo.⁴⁷⁷

346. Vash may buderi, HLCK hraminela o pharipya vash KR ano fomrilipe e savahtune Transicionalune Hakaipeska Strategiako kay phiravela ano kohezivuni interakcia mashkar o ekzistime mekanizmya vash leipe e nakhipeya. Nareslo tentipe pe 2012 vash te kreirinel ayekha startegia andar o mashkar-ministrialuni grupa angya nevi iniciativa kotar Ministria vash Hakaibe ano 2021. Akaya iniciativa fomriringya e Butyaki Grupa kerdi kotar reprezentya e publikune insitituciengo, akdemikune institucie, thay civilune malipe. Pashe 30 keripya adikerdile ano draftipesko procesi, kola fokusisale ano angazhipe e buderune thay na-buderune komunitetengo. Rezultindoy Nacionaluni Strategia vash Tranzicionaluno Hakaibe resipe si te dengyol o rami vash adresipe e manushikane hakayenge ushkavipyengo thay internacionalune humanitaruno krihi, mothavindoy o viktimenge hakaya thay konstrukcia e meste avipesko. Drafti astarela e startegiake obyektive ani umal e sar qaqipesko-financipe, kriminaluno hakaibe, reparacia, thay institucionalune reforme, phanglo e themeske obligipyenca. Draft dokumenti lela o publikuno konsultipe kotar 15 May ji pe 2 Yuni, 2023, tjhay butyarni pe 26 Yuni sinela nakhipe. Sar kotar 2023, finalizipe e Nacionaluna Strategiako vash Tranzicionaluno Hakaibe pandar si ano ajukeripe.⁴⁷⁸ Sar si pe BIRN (2024), o MH ka miratinel o Tranzicionaluno Hakaipeski Strategia ano Yanuari 2024.⁴⁷⁹ Ano nanipe e konsulipesko e mangle rigencar vash e umal e manushikane hakayengi, strategija ayekha vi astarekla o puqipe kay siton vash penaluno hakaibe. Idealune, akava integripe na manglape te voel, leindoy pe dikhipe kay o dikhlaripe akale domenesko tradicionalune sine tali yursidikia e hibridune kriselinyengo, UNMIK, EULEX, thay Kosovaki Specialuni Prokuroria vash palune 25 bersha.⁴⁸⁰

347. Vash may buderi, mothavgyola ano raporti e HLCK-ko, e Themeski Komisia vash rodlaripe thay dokumentipe e kulturake thay historikune barvalipeske thanengo rumime ano 1998-1999

475 HLC Kosovo (2023), [Current state initiatives for dealing with the past.](#)

476 HLC Kosovo (2023), [Current state initiatives for dealing with the past.](#)

477 HLC Kosovo (2023), [Current state initiatives for dealing with the past.](#)

478 HLC Kosovo (2023), [Current state initiatives for dealing with the past.](#)

479 Balkan Insight (2024), [BIRN Fact-Check: Was Kosovo's First Transitional Justice Strategy Worth the Wait?](#)

480 Ahmetaj, N. (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

maripe ani Kosova vash fomripe kotar raipeski decisia pe 14 Yuli, 2021. Olesko resipe sito te realizinel savahtuno rodaripe, kedel evidence, thay dokumentya vash mothavipe e kutlruake thay historikune obyektengo ano konflikti. Komisia kerdili e kreiripeya e finanlune raportesko, akcesindoy hasarya, thay mothavindoy o historikune, kulturake, socialune, thay spiritualune vasnipya ano rumipe thanipya. Amandamentya vash Komisiako formiripe kerdilo pe 26 Januari, 2022, leindoy kotor o yaveripya vash olenge jene. Kotar o agor e 2022, Ministria vash Kutlura, Terne thay Sporti dengya pe janipe kay e Komisia kerdi yekh raporti, identifkindou pedral 1300 rumime thana ni baza e detalyengi, pashe e buderune dokumentyencar thay artefaktya adikerde kotar e Serbia. Pashe akaleske, raporti na kerdile publikune pandar phanglo e konfidencialune mangipyencar. Sheurno e Komisiako, Gjejlane Hoxha, vakergya kay kotar Septembri 2021 ji pe Marti 2023, intensivuni buti kerdili ano identifikipe, dokumentipe, thay hasaripesko notadeipe. Ano Marti 2023, Komisia kergya savahtuno raporti e Ikavavdipyencar vash hasarya, leindoy kotor ano pashutno preliminarune lovenge molipya, thay dende ano, pashe e Rekomandipya vash may dur akcie, ano raipe.⁴⁸¹

348. Kriji Gn. 03/L-023 vash Nashalde Persona, kova garavla o hakaya e nashalde manushengo thay olenge familie, ulavipeya odolengo kay nashavdile sar rezultati e konfiktesko pe bersha 1998-1999 ani Kosova, anela naqalaripe, vazdindoy ayekha mangipe vash yaveripe (dikh vi nakhle raportya kotar 2021 thay 2022). Palo konsutipya e datako 4 Yuni 2019, e decisia e Raipesko kreirisa-li yekh grupa vash keripe e Koncept Dokuemntesko vash Nashle Personya. Sar si pe HLCK, komisia-ki buti arakhla kritike vash olengo kishlo intenstiteti. Koncept Dokumenti mothavgya o egzistime krisisko nayekhipe ano pheripe e mangipyengo vash familiake jene thay generindoy nayekhuno treteripe mashkar o kategoria ikliste kotar maripe. Dosna aqhipe legarde ani yekh mangipe kotar Raipeski Komisia vash Nashalde Personya pe 11 Marti 2020, rodindoy rishrdipe e puqipesko. But-yarni grupa kedisali pe 15 septembri 2021 vash te finalizinen o Projekt krisi vash yaveripa er Kris-esko vash Nashale Personya. Ano kedipe e 31 Mayi 2023, Kosovako Sombeshipesko Komiteti vash Manushikane Hakaya diskutngya o draft krisi, anavindoy pashe peshelipe e finalizipesko numay vakergya kay dosna aqhipya sar si pe nalekanipya ano familiake mangipya. Sar kotar o bersh 2023, Projekt krisi pandar na procedisali.⁴⁸²

349. Naphanglipya ano aktualuno krisiyuno rami phanglo e dispozitencar kay sigurinena pokipesko iranipe vash sah maripeske viktime, ulaveipeya vash aodola kay sinelen khuvdipya palo ofisialuno agoripe e maripesko ano Yuni 1999 (dikh ayekha vi CMO raportya 2021 thay 2022). Egzistinla yekh kontradikta mashkar o Kriji Gn. 04/L-023 vash Nashalde Personya thay Kriji GN. 04/L-037 vash Civilune Viktime, kreirindoy sfide vash familie thay individya kola nashavdile mashkar Yanauri 1998 thay Decembri 1999.⁴⁸³ Ini soske sila hako vash socialune vijaipya, kana yekh nashaldo personi arkahlola thay identifikingyola, on na astargyona ani lista e viktimyengi e civilengo ano maripe, anindoy sar sebepi aqhavipe e vijaipyengo vash olenge familie. Tranzicionaluno hakaipeski strategija sila pe resipe te lokhyarel o registri e maripeske jivde aqhilesko ani penzia vay e pashutnengo e maripeske viktimengo vash te roden o penzie thay socialno hako. Akanake, on musay te

481 HLC Kosovo (2023), [Current state initiatives for dealing with the past](#).

482 HLC Kosovo (2023), [Current state initiatives for dealing with the past](#).

483 Balkan Insight (2024), [BIRN Fact-Check: Was Kosovo's First Transitional Justice Strategy Worth the Wait?](#)

alosaren yekh vay yaver. 2023 raporti kotar UN Manushikane Hakayengo Konsili mothavela o mu-saibe vash funksionipe e krisiyune ramesko vash reparacie kay lena o sah kategorije e viktimengo ane maripeske vahtesko, buhlarindoy may dur yunestyar 1999 ji ep Decembri 2000.⁴⁸⁴

350. Avokipe kotar organizacie e civilune malipesko thay viktimenge familie thay nashalde per-sonya ani Kosova lugyaripeya rodinde lugipe e vahteskoe e registripesko vash o jivde aqhile pe-dral o aktualuno vahtesko periodi.⁴⁸⁵ Phikoindoy ano buderi sure dokumentime, KRCT sinela proak-tivune dendi Rekomandipya vash krisiyune amandamentipya direktime vash o jene ano Kosovako Sombeshipe. Akala Rekomandipya avokinena vash yekh ekstensia e mandateski e Raipeska Komi-siako, rekonsideripe e vahteske periodesko vash seksualune qhelale teretesipeske surengo, pen-jaripe e viktimenge hakayengo vash bipokipeske sastipeske servisy, spcialuno konsideripe e qha-vorengo biande kotar seksualuno qhelalo treteripe, adresipe e dikhalripesko kotar e duyto skala vash apelipya thay sigyaripe e periopdesko kova si but lugyardo e ajukeripesko vash phiravipe e hakayengo thay vijaipeygn sar kotar o vashti e aplikipesko.⁴⁸⁶

351. Liderya kota re Kosova thay Serbia, ano 2023 lekanipe vash normalizipe e ledeipyuengo, dende lafi kay te mirtinen dekalracia vash nashalde manusha, kay sila pe resipe o arkahipe e 1,600 biarakhle persone kotar o bersha 1998-99.⁴⁸⁷ Pashe akaleske, ji akana pandar na kerdilo anglipe thay delegacie musay te rishrden olengi buti e duy rigune butya Prishtina – Beogradi bilateralune butyarne grupe vash nashalde manusha, kova sito blokirimo kotar Yuni 2021. Treteripe e nashalde manushengo puqipe sito puqipe e urgencako sar puqipe darinyune vash te den respodipe e familienge kay ajukerna pashe 25 bersh, mothavindoy humanitaruno imperativi vash politikune resipya.⁴⁸⁸ Numay, biumlavdo kotar rikerde lafideipya, politizipe e puqipesko aqhola sheruno aqhavipe vash aktualuno progresi ano parnaripe e surengo e nashalde personyengo.⁴⁸⁹

352. Ano Yuni 2022, Kosovako Raibe decisingya te formirinel Ministriengi Komisia vash Memoriali vash Mudarde Qhavore ano Maripe 1998-1999 ani Kosova. E Komisia, phiravdi kotar Sherunomin-sitri, astarela jene kotar ververutne minisitrie. Ano 13 Octobri, 2022, e Komisia kreiringya Butyarni grupa, phiravdi kote may dosna, ano 13 Decembri, 2022, lela aprovipe kotar Akciako Plani hramin-doy o keripe e Memorialesko. Ano Januari 2023, E Ministria vash Kutlura, Terne thay Sporti (MKRS) anavingya puvlikuno kharipe vash biraipkane organizacia vash te implementinen yekh proyek-ti konsultindoy vash jivde aqhile thay qalavde familie kota ro maripe e bershengo 1998-1999. Memorandumi e Shukar kanleipesko hramisalo pe 16 Marti, 2023, mashkar MKRS thay Prishti-nako Universiteti vash konsultipe thay draftipe e narativune dokumentesko vash memorializipe e qhavorengo mudarde thay nashalde ano maripe. Fakulteti e Filozofiako, andar akava ledeipe, iniciringya kharipe vash studentya ano 25 Marti, 2023, te konsultinene jivde aqhilen thay familie, ultimature phriavindoy o publikipe e internacionalune dizaynima kompeticiako vash Qhavoren-go Memorialuno projekti.

353. Muzeyi vash dokumentipe thay prezentipe e krimengo kerde kotar eks Yugoslavia thay Sr-bia mamuy Alabanya ani Kosova sito yaver iniciativa phiravdi kotar MKRS. Ano 7 Yuni, 2023, o KR

484 Balkan Insight (2024), [BIRN Fact-Check: Was Kosovo's First Transitional Justice Strategy Worth the Wait?](#)

485 Balkan Insight (2024), [BIRN Fact-Check: Was Kosovo's First Transitional Justice Strategy Worth the Wait?](#)

486 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

487 Balkan Insight (2024), [Kosovo and Serbia Must Keep Their Promise on Missing Persons.](#)

488 Balkan Insight (2024), [Kosovo and Serbia Must Keep Their Promise on Missing Persons.](#)

489 Dikh vi raporti e 2022 thay 2021 vash yekhune komentya kotar respektivune CMO.

formiringya Butyarni Grupa e obligipeya vash keripe e Koncept Dokuemntesko vash vazdipe e muzeyesko. Butyarni Grupa agorinla e miratipeya e Koncept Dokumentesko. Pe 7 Avgusti, 2023, e MKRS khargya e CMO te propozinen mangle kandidatya vash Butyarni Grupa. Akala nominime ka kontribuinen ano dizaynipe e kocneptesko vash Muzei, vakerinody vash yekh ledeipesko akcesi kay astarela ververutne interesime riga.⁴⁹⁰

354. BRO HLCK monitoringya o palune eovliripya ano maripeske krimengo penaluno paldipe, uqharindoy aktakuze thay krisipya kotar Ofisi e Specialuna Prokuroriako e Kosovaka Republikako thay laqharipya vash anglune sure e Specializime Sobengo ani Kosova. Specialuno Departamenti e Bazikuna Kriselinyako ani Prishtina arkahela kay kotar Januari 2023 ji pe 7 Decembri 2023, Kosovaki Specialuni prokuroria (SPRK) e Kosovaka Rpeubliklako dengya shov aktakuze mamuy o jene e Srbyuen Armatime Zoralipyengo vash maripesk krimya, khetane e efta aktakuzencar ano nanipe e ohto perosnyengo. Pherune, duy jene e Srbyuen armatime zorlaipyengo krisisale e akt krisipye e qhinda formako vash maripeske krimya ano akava periodi. Phirindoy ano Specializime Sobe e Kosovake thay Specialuni Prokuroria (SPO), e HLCK raprotinla kay, ji pe 14 Decembri, 2023, SPO dengya duy neve aktakuze mamuy Sabit Januzi, Ismet Bahtijari, thay Haxhi Shala. SPO ayekha vi rodlarela duy neve aktakuze mamuy Isni Kilaj thay Dritan Goxhaj. Duy procesya kay thavdena ano angluni niveli astarde o sure e Hashim Thaci thay al. thay e sura mamuy Pjetër Shala. Ano Decembri 14, apeleske sove dende yekh krisipe koleya tiknarde o krisipe vash Salih Mustafa kotar 26 ano 22 bersha. Yaver sura phandi e finaluna decisia, anavindoy bange o sol duy undrime Hysni Gucati thay Nasim Haradinaj, rezultindoy e 4.5 bershencar phanglipe thay krisipe kotar 100 Euro. Nasim Haradinaj mekhililo pe 14 decembri. Ano sasuntipe, siton ofto subyektya anglo Kosovake Spcializime Sobe, e duyencar nao krisipe ani angluni skala, duy ano agoripe e aktkrisipesko, duy ani phiravdi procedura thay dur ano rodlaripeski procedura.⁴⁹¹

355. Kosovako Rehabilitipesko Centro vash Torturake Viktime (KRCT), ano ledeipe e yaver BRO sar si Centro vash Promovipe e Juvlengë Hakayengo (CPWR), Medica Kosova, thay Medica Gjakova, autorizisalo regualrune kotart e Ministria vash Buti thay Socialuno Dikhipe te dokumentinen o sure e seksualuna violencako, Khetane, on registrinde 1,300 sure e seksualuna violencako kay ule ano bilaqo periopdi e maripesko (1998-1999).⁴⁹²

356. May buderi, BRO KRCT, BRO Medica Kosova thay yaver BRO khelde sheruni rola ano 2023 siguripesko penjaripe e 53 maripeske seksualune qhelale vastime aqhile jivdengo, ji kay direktune phikoinde 45 yaver ano aplikipesko periodi. Pashe 100 legalune servisya kerdile vash jivde aqhile e seksualuna vilencako ano maripesko vahti.⁴⁹³

357. Akaya saharid dokumentacia phirela komunalune samatrede thay geografikune, leindoy kotor o sah komunitetya thay thana kote arakhlona akala aktya bilaqe andar maripesko konteksti. Vasnipeya, akaya dokumentacia phirela o vahti decisimo e kriseya vash viktime e civilune mar-

490 Balkan Insight (2024), [Kosovo and Serbia Must Keep Their Promise on Missing Persons](#).

491 HLC Kosovo (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

492 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

493 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

ipesko, leindoy kotor o jivde aqhile e seksualuna violencako ano maripe ani Kosova (27.02.1998-20.06.1999). Pherune, ov astarela o sure e seksualune qhelale treteripesko ano maripe kay qhelale aviyea refuzisale kotar Raipeski Komisia vash Penjaripe thay Verifikipe e Statusesko e Personyengo Qhelale skesualune Vastime ano Maripe ani Kosova.⁴⁹⁴

358. Ulaveipya, vahti e aplikipesko vash penjaripe e statusesko e viktimengo trumisalo kotar may angluno vahti e datako 5 Februari, 2023, pe 15 Mayi, 2025, e shaipeya vash trumipe pandar duy bersh. BRO KRCT, Centro vash Promovipe e Juvlengje Hakayengo (CPWR), Medica Kosova thay Medica Gjakova lugyarena te avokinen vash nalimiimo aplikipesko vahti vash te phanglona e internacionalune krisyencar thay te pheren o mangipe thay sensitiviteti e viktimengo.⁴⁹⁵

359. Ano 30 Novembri 2023, BRO KRCT organizingya Internacionaluni Konferenca vash Modele e Seksualuna Violencako phango Konflikti Mamuy Mursha thay Qhave. Panya angazhisale ano hor diskutipya vash eksperience thay sfide kolencar arkahlona o mursha jivde aqhile e seksualuna violencako ano maripe ani Kosova.⁴⁹⁶ Ulaviepeya, ini kay si puterdi natura thay sistematikuni e seksualuni violencako phagnlo e konflikteya (CRSV) ani Kosova, penaluno paldipe e individyengo godorne aqhona samatredime. Nanipe e politikune angazhipesko thay kompleksiteti e surengo kreirinla yekh nafavyuno thanipe vash nakrisipe e autorengo.⁴⁹⁷

360. Ano 2023, Kosovaki Supremuni Kriselin kergya qaqe o aktkrisipe e Apleska Kriselinyako vash krisipe e Z.V. ano 13 bershphanglipe vash seksualuni violenca ano maripe. Krisimi pe shrd ano 10 bersh kotar Bazikuni Kriselin ani prishtina, Apeleski Kriselin bayargya o krisipe palo rovlaripe. Uqi Kriselin, pelarindoy o mangipe vash adikeripe e krisipesko, rodingya krisipe kotar 13 bersh.⁴⁹⁸

361. Ano vasno evolviripe vazdimo kotar BRO KRCT, Centro vash Promovipe e Juvlengje Hakayengo (CPWR), Medica Kosova, thay Medica Gjakova avokipe kotar o bersh 2019, April 14 akana jangyola sar Pelaripesko Dive vash aqhile jivde e seksualuna violencako kotar maripesko vahti.⁴⁹⁹

362. Rekomandipya

- KR musay te demonstrinel sasvahtuno politikuno mangipe thay angazhipe vash tranzicionaluno hakaipeske iniciative, nashindoy kotar lugyarde negociacie e palune proyektengo ano favori e neve vash may shukar progresi;
- KR iniciative vash transizionaluno hakaibe musay te involvinel civiluno malipe thay kontributi e na-buderune komunitetengo;
- Miratipe e Nacionaluna Strategiako vash Tranzicionaluno Hakaibe musay te finalizyngyol ano 2024;

494 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

495 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

496 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

497 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

498 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

499 KRCT (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

- Miraibe e Projekt Kriesko vash Krisi e Nashalde Personyengo musay te sigyargyol ano 2023;
- O aqhile nashalde manushenge sure rodona rishrdipe e butyako e duyriguna grupako Prishtina-Beogradi butyarna grupako, deindoy anglune imperativune humanitarune desar konservativune politikake.

8.2 Korupcia thay manushikane hakaya

363. Yekh ekzaminipe e korupciako ano konteksti vash manushikane hakaya pasharla yekh kedipe o nivelya e pedral decizipasko ano malipe kote ovle korupciya thay aqhavla bayaripe vash kolektivune hakaya. Specialune ano evolvirime thana, adresipe o phanglipesko mashkar e korupcia thay ushkavutne vash manushikane hakaya therla yekh specialuno vasnipe vash evolviripe thay amalipe sar si pe demokratikune prastavya e dizunenge yekhipasko, sahasardo thay transparenca.

364. Raporti e EU Komisiako vash o bersh 2023, mothavla o samatredimo progresi mamuy korpcia ano 2023. Ji kay e Kosova miratingya nevi regulativa ano 2022 ano auditipe e politikune partiengo thay kampanyengo financie (dikh o nakhlo raporti), faktualuno implementipe e anti-korupciaka regislaciako aqhola nakompetimi. Akava adikerla o qaqipe e krisiyune ramesko vash kriminaluno konfiskipe, kova ini soske avansimo aqhola na implementimo e asetenge molipeya konfiskime kay aqhola teluno.⁵⁰⁰

365. Ano 2023, Kosova rankisali ano than 83 kotar 180 thema ani Indeksi e Internacionalune Transparencake Percepciako. Sar si pe EU raporti lepardo, akava mothavela anglipe lokho ano maripe e korupciako, ji kay pe yekhuno vahti raporti mothavela nanipe e mangipesko ani Kosova vash te adikergyona kotar khuvipyta e kriselinyako, mothavindoy mangipe vash lugyardo tentipe ano maripe e korupciako, Qaqipea, sar vakergyola ano kotor A akale raportesko, lugyardo khuvipe e raipesko ano kriselinyake prcesyavzadela darakeripe, sugerindoy namanglo politikuno mangipe vash te ciden vast kotar e kontrola thay vash te zorakeren o biumlavdo dikharipe.⁵⁰¹

366. Efektiviteti e implementipe masengo kotar raibe vash te maren e korupcia rodona laqharipe, efektiviteti e masengo implementipe kotar Raibe vash maripe e korupciako mangena laqharipe, specifikune kana si vash sure e uqe niveleska korupciako. Kritikuno aspekti arkahlona ano zorakeripe e kapacitetengo e Anti Koprupciaka Agenciako, koya aqhola navastimi, may buderi ano konfiskipe e agorutno e asetengo. Ano akava aspekti, rpaorti e Komisiako e EU-ko (2023) mothavela sherune natura e ledeipeski mashkar phriavipe e kriesko thay prokuroriako ano tentipyta mamuy e korupcia.⁵⁰²

500 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh. 25-26

501 Kallxo (2023), [Raporti për indeksin e përceptimit të korrupsionit në vitin 2023, Kosova me pikë të njëjta si në vitin 2022](#)

502 EU Komisia (2023), Kosovako Raporti 2023, qh. 25-26

367. BRO BIRN Kosova paluno piblikimo sahasatrdho raporti titulimo “Treteripe e surengo e hakaipeske sistemsko e akuzencar vash terorizmi thay korupcia ano bersh 2023.” Raporti, bazirimo ano avruno monitoripe, mothavela o treteripyta e 7 terostikune surengo thay korupciake surengo kotar Spceialuno Departamenti e Bazikuan Kriselinyako ani Prishtina ano bersh 2023. Sherune arkahipyta iukalena o kishlipyta ano sistemi e hakaipesko, mothavindoy politike kovle e krisipyenge, nakotorleipe e instituciengo thay dosna aqhipyta konsiderime ano tereteripe e korupciake surengo. Ji kay o terorizmeske sure demonstrinena yekh may sigutno akcesi, dosna aqhipyta luyarena mashkar o supozimo krimi thay aktakuza, e krisipyencar ano may teluno prago. Raporti dela Rekomandipyta, mangindoy ledeipe e mashkarthemutne organizaciencar, civiluno malipe, medie thay mangipe vash evolviripe e rodlaripeske janipyengo e surengo vash ekstremizmo thay terorizmo.⁵⁰³

368. Yekh vasho puqipe ano maripe e buhla skalako mamuy korupcia sito vash umala ano kola iklona ani angluni rig o biaqhavde forme e korupciake. Sar si pe Kallxo.com, anglikondicia ano maripe e uqe niveleska korupciake ani Kosova sito bazikuno kanleipe e umalako e kopruCIAke shrdipesko.⁵⁰⁴ Ano akava maripe mamuy e korupcia, Kosova progresingya vasho sar si pe Transparency International, kote qhivela o korupciake indekti e teritoriako ano 41 kotar 100 poenya. Kosovako rankipe ano 83 ani globaluni skala kotar 180 thema e Danimarka ano gendo 1 ano angluno than sar may hari koruptimo than ani lumia.⁵⁰⁵

369. Menajipe e surengo e korupciake luyarela te mothavel sfide, sar vakergyola ano paluno raporti e bersheshko 2023 kotar BRO IKD. Ani darakaerdi rig, yekh konsiderimo gendo e surengo e korupciake sarani prokuroria ayekha vi ano kriselinya luyarela bizo alosaripe. Sar si pe arkahipyta kotar IKD, ano periodi Januari ji e Septembri 2023, 731 individya arakhlile e akuzencar vash korupcia, rezultindoy ano akceptipe e akuzengo pedral 1,157 personya. Akava mothavela vash yekh nanipe dikhlo ano janipe e Publikuan Prokuroriako vash te treterinel o sure e korupciake ani efikasyuni rig, so mothavela yekh darakeripeske bayripe ani komparacia e nakhle bersheya (2022).⁵⁰⁶

370. Yekhuno raporti publikimo kotar BRO IKD mothavela o nakhipipe e surengo, ayekha kanleindoy sfide sar ano procedure krisyune ayekhaa vi ano politkuno angazhippe vash te margyol e korupcia. IKD identifikingya sar problematikuno o nanipe e specifkako phanglo e hazareya ano aktakuze vash koorupcia. Ano mashkar e 75 personyengo kay si akuzime ano periodi e monitoripesko, IKD dikhla kay o hasari sito specifkimo numay ano sure e 145 personyengo, neglzhindoy yekh ayekha ovipe vash 61 persone kay aqhile. Hrmainela vi nanipe e konsistencako thay politikune mangipesko, procedipe akale surengo nakhel o krisyune vahtya: IKD arakhla kay enya (9) aktakuze vazdipe mashkar o bersha 2008 thay 2016 pandar na reste ano agoripe.⁵⁰⁷

371. Phanglo e publikune perceptipeya, yekh paluno raporti publikimo korar BRO Çohu (Decembri 2023) arakhla kay buderi e thanutnengo ani Kosova pakyana kay publikune sevalutne siton katorleime ani korupcia, Pashe 65 peshel e katorluentno ano akava rpaorti mothavde o pakyavipe kay publikune sevalutne siton lokhe angazhime ani korupcia. Raporti, bazirimo ano rodlaripe

503 BIRN (2023), [The Justice System's Handling Cases with Terrorism and Corruption Charges in 2023.](#)

504 Kallxo (2023), [A dihet se ku nis korrupsioni në Kosovë?](#)

505 Pristina Insight (2022), [Kosovo progressed on – but still doesn't control – corruption.](#)

506 KLI (2023), [Ndjekja dhe gjykimi i korrupsionit.](#)

507 KLI (2023), [Ndjekja dhe gjykimi i korrupsionit.](#)

pe 1000 dizune ani sah Kosova, ayekha vi mothavgya o darakeripya vash korupciako perceptipe phangloe krisitorya thay prokurorya. Hramipeya, 28.6 peshel pakyana kay krisitorya siton kotleime ano korpuciake afere, ji kay 25.9 peshel ulavela o yekhuno godinipe vash o prokurorya. Uqo peshelipe e dizunengo phanena e korupcia e ministriencar mothavela yekh napakyavipe buhlo pedral raipeske sevalutne.⁵⁰⁸

372. Ano Februari, palo rodlaripe kotar BRO BIRN, Baziokuni Prokuroria ano prizren shrdingya e aktakuza mamuy Levent ASKami, yekhvahtuno direktori e publikune servisyengo ano prizren ano Haskuka-ko sherunipe. ASKameske akcie, siton phangle e BIRN-ke 2021 raporteya, kote lela kotor ano manipulipe e tenderyengo vash te vijainen o specifikune ekonomikune operatorya, ayekha anindoy financialuno hasari vash o bujeti e Prizrenoska komunako.⁵⁰⁹

373. Rekomandipya

- Kriselinyako Sistemi ani Kosova muday te arakhelpe e surencar e uqe profileska koprucia-ko phanglo puterde thay transparentune ayekha vi bayarel kotleipe ano maripe mamuy korupcia thay bayaren o pakyavipe ani publika akale instituciengo;
- Specialuni Prokuroria e Kosovaka Republikako (SPRK) musay te bayarel o gendo e ex-officio rodlaripeske surengo;
- SPRK musay te formirinel specialuno departamenti vash maripe mamuy korupcia;
- Kriselinyako Sistemi ani Kosova, musay te sigurinel kay korupciake aktkrisipya sito ano thay vahtesko rodlaripe thay kay hakaipe dendilo.

8.3 Ambienti thay manushikane hakaya

374. O manushikane hakaya thay ambientu siton phande mashkar peste.⁵¹⁰ Manushikane hakaya nashti te phiravgyon bizo yekh sasavahtuno ambientu, pakyavno thay sasto. Efektya negativune thay klimatikune yaveripya darakerna pherdo baht vash manushikane hakaya, leindoy akate ini o hakaya vash yekh savahtuno ambientu, pakyavno thay sasto, o hako vash jivdipe, pani, kanalizipe, habe, sastipe, garavipe thay korkorodecizipe, kultura thay evolviripe.⁵¹¹ Ano Yuli 2022, Generaluni Asambleya e Yekhune Naciengi miratingya yekh rezoluciya kote deklarinyola kay "saren ani planeta therna hako vash yekh sasto ambientu."⁵¹² Rezoluciya sito yekh historikuno decizipe kay deklarinala ano yekh eksplicituno drom akcesi vash yekh shuzho thay sasto ambientu sar yekh universaluno masushiokano hako.⁵¹³ Palo odova kerla vi kharipe interesime rigenge te bayaren tentipya olenge vash te lokhyaren efektya vash klimatikuni kriza, leindoy akate thema, mashkarthemutne organizacie thay biznesya.

508 AA (2023), [Shumica e qytetarëve në Kosovë mendojnë se zyrtarët publikë janë të përfshirë në korrupsion.](#)

509 BIRN (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

510 Geneva Environment Network [Geneva Environment Network](#) (2023).

511 OHCHR [OHCHR](#) (2022).

512 Geneva Environment Network [Geneva Environment Network](#) (2023).

513 United Nations (2022), [UN general Assembly declares access to a clean and healthy environment a universal human right.](#)

375. Kosovaki Konstitucia na penjarla hako vash sasto ambienti. Sahakaleya, ani Nukta 52 vakergyola kay "Natura thay biodiversiteti, ambienti thay nacionaluno barvalipe siton godornipe e sarenengo" thay kay "SaASKke musay te delpe shaibe kay te shungyol kotar publikune institucie thay te lenpe pe dikhippe olenge gndipya vash puqipya kola therna impakti ano ambienti kote on jivdina".

376. Green Agenda vash Ratoriguno Balkani tentinla te mothavel Evropako Green Halovipe ano yekh proporcionaluno drom thay shukarno vash respektivune thana. Obyektivni sito transferipe o regionalune thay klimatikune sfide ano shaipya thay laharipya. Ovipeya kay naturake dikhlarena khetane regionalune akcie, kola ka kontribuinen ano ano savahtuno socio ekonoikuno evolviripe thay gree iranipe ano sah regioni ano palo pandemiako periodi.

377. Phiravutne liderya vash Ratoriguno Balkani, kotorleindoy akate KR, parafininde o Sofiako Deklaripe vash Green Agenda ano Novembri 2022. Jene kay parafinde o dokumenti angazhingyona vash dekarbonizipe ji ano bersh 2050, deindoy ayekha agor vastipaske o sah fosilune tharipya; nafta, gazi thay moliv. Vash te reselpe akava obyektivni, ano 10 Yuli 2023, Ministri vash Ekonomia thay Ministria vash Ambienti, Thanesko Planifikipe thay Infrastruktura e Kosovaki khetane dend eolengo draft e Nacionaluna Energiaklo thay Klimako Plani (NECP) ano Sekretariati vash Energia Komuniteti vash redikhalripe. Ano kanleipe e Nukta 9 e Energiako Komuniteti Raipesko Regulipe, Sekretariati notadeingya op draft Plani thay dengya pere Rekomandipya. Sekretariati mothavgya kay o drafti phanglola e rekomandipyencar e Raipeske Regulativako thay bayarela e lista e khetane akanutne thay propozime masengo.⁵¹⁴

378. Sar Administrativuno Mothavno vash Paketipe thay Gunoyesko Paketipe khuvgya pe zoralipe ano Septembri 2023, Kosovake dozme siton obligime te pokinen vash decisime ovipya e plastikake. Sar si pe Ministri vash Ambienti, Liburn Aliu, plastikake kese lokhe e thulipea 25 hu 50 mikronya ka iklon ano trego e minimalune kobaripeya e bikinipesko 5 centya, pokime kotar konsumatori. Kotar akala 5 centrya, duy centya nakhena ano Kosovako bujeti. Mothaveno ayekha vi aqhavela o produkipe, importi thay bikinipe e plastikake specifikune kesengo lokhe thay mandatinla etikeipe vash odola kay bikiingyona. Vash may buderi, plastikake kese kompostime biodegradipea e mangle certifikipea na ka theren kobaripe obligimomimaluno e bikinipesko.⁵¹⁵

379. Monitoripe ano realuno vahti e kualitetesko vash o phud kerdilo prekal bayaripe yekh rafin kotar 12 monitoripe stacionya vash o phud pozicionime ano lokacie kola lugona geografikune ano Kosovake komune. Akava dela shaibe vash musayripe e phudesko ani Kosova ano realuno vahti. Akcesi ano akala 12 stacionya sito shayutno prekal e platforma e Evropake Indekseski vash Kualiteti e Phudesko e Evropaka Agenciako vash Ambienti (EFA).⁵¹⁶ Avri akalestar, ano Decembri 2022 miratisalo yekh Krisi Gn. 03/L-230 vash Notadeipe thay Impaki e Ambientesko. Krisi dikhlargyola sar yekh historikuno momenti ano konteksti e garavipasko e ambientesko ani Kosova. Ov sigurinla kay proyektya ano impakti e ambientesko na dengyona mekhipe te sine kay na decizine-na savahtune pratsavne mase kola siton ano phanglipe e ambienteske acquis-in.⁵¹⁷ Ano akava progresi, EU raporti vash 2023 hramainla kay mangle mase pandar musay te evolvirinyon.

514 The Secretariat of the Energy Community (2023), <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2023/12/29a.html>

515 Kallxo (2023), [Disa lloje të qeseve të plastikës bëhen me pagesë në Kosovë.](#)

516 IQ Air (2023), [What is Kosovo doing about air pollution?](#)

517 BIRN (2022), [Position paper: Kosovo's national energy and climate plan \(NECP\).](#)

380. Kvaliteti e phudesko ani Kosova arakhlola sar trinto may na shukarno ani Evropa.⁵¹⁸ Prishtina lugyaripeya therla may na shukarno phud andar e Kosovake. Yekh vasno faktori kay kontribuinla ani aktualuni situacia sito vi umlavdipe kotar energjia e moliveski vash te sigurinen furnizipe e energjia, sar vi praktika vash tharipe e zorale sheyengo, akate leparindoy ASKhta vash kheruno tataripe thay gatisaripya. Yekh analiza prekal e tendenca diakronikuni kay uqharla o bersha 2018-2023, motahvla kay kvaliteti e phudesko – mothavdo akate ano mikrogrameya vash metro kubi e phudesko – sito pe lugipe pedral instrukcie e WHO-ke vash kvaliteti e phudesko kotar $10\mu\text{g}/\text{m}^3$.⁵¹⁹

Tabela 6. Phudesko kvaliteti ano mikrogrameya vash metrokubikuno vash phud ani Kosova kotar 2018 ji pe 2023

Bersh	2018	2019	2020	2021	2022	2023	WHO Godidepe
Mashkaruno Phudesko Kvalitetesko Indeksi $\mu\text{g}/\text{m}^3$	30.4	23.5	20.0	14.7	19.41	19.0	0

381. Sherune faktorya vash phudesko melalipe sito kotar emetipya thay kotar tharipe leindoy kotar akate moliv thay kasht, sar andre thaneske vi ayekha ani industria e energiaki kay vastinla termocentrali e moliveya. Sar si pe Lumiaki Banka, akava kerla kvash kotar o emitipya 2.5 (PM 2.5) ani Kosova (dikh o paragrafi sar pe avipe). Ji kay notadeingyola 20 pe shel o phudesko melalipe ani Kosova avla avri thanestar, buderi olendar sar rezultati vash resursya kola kay te kontrolingyon kotar o KR.⁵²⁰

382. Termocentrale e moliveya ani Kosova kerna yekh baro resursi vash phudesko melalipe. Duy termocentrale ekzistime anavde Kosova A thay Kosova B arakhona ani diz Obiliqeski, kova sito komshiya e Prishtinaka sherunadizya thay vash akaleske sito godornipe vash may baro kotar phudeska melalipasko pedral sherunidiz. Musay te potencingyol termocentralalya arakhlola sar anglune thay trinto may melali ani Evropa. Khetane, on mekhna may buderi shtar ver PM2.5 desar buderi e yaver impiantnyengo e molivesko ano regioni e Balkanesko.⁵²¹ Ji kay on pashavna Kosovake energiaki infrastruktura, phudesko melalipe kay rezultinla sito ano hasari vash naturaluno ambi-enti thay sastipe manushengo.

383. Pashe e rizikenge vash manusheskos astipe, melalipe e phudesko sito hasarno vash naturkao thanipe. Kimikune kmponipya e oksidesko kotar azoti thay amoniako kay tromalingyola ani phuv thay pani rezultinla ano naekulibrime thanipya kimikune e naregulipeya konsiderimo ano ekosistemya e naturake thay biodiversiteti. Yaver qalavipya starena e erozia e yekhlinyengi thay aciduno brshin kay kontribuinla ano hasaripe e mevalyengo, veshengo thay habaske luludyengo. Yekh resursi ulavd vasno vash globaluno tataripe thay klimatikune yaveripya sito vash emetipya e gasyune emisiengo.

518 IQ Air (2023), [What is Kosovo doing about air pollution?](#)

519 Air Quality Index (2023), [Kosovo Air Quality Index.](#)

520 IQ Air (2023), [What is Kosovo doing about air pollution?](#)

521 IQ Air (2023), [What is Kosovo doing about air pollution?](#)

384. Trin hidroenergiake projektya ani len Deqan, Lumbardhi/Bistrica thay Belaha, sine obyektu e nalekanipesko maskar Ministri vash Ambienti, Thaneko Planifikipe thay Infrastruktura ani Kosova thay austriako investitori e hidrocentraluengo KelKos. Akala projektya sine ano operipe ji pe 2021 kana olenge operacionalune mekhipya suspendisale kotar Supremuni Kriselin sar si pe thanipeske sebepya. Numay, e decisia anavisali nakonstitucionalun kotar e Konstituciaki Kriselin.⁵²² Ano shrdipesko krisipe, KelKos akuzisalo vash ushkavipe e thanipeske regulativengo thay rumipe e lenyako Deqan, vitaluo panyesko resursi vash regioni. Ano 2023, may teluni kriselin decisingya kay procesi vash deipe e mekhipesko na pherela o krisyenge kriterya. Oy anavingya o mekhipya thay mangla kotar Ministria vash Ambienti, Thaneko Planifikipe thay Infrastruktura (MESP) te inici-nel nevo procesi. Pherune, kriselin dengya godi e eminsitriake te formirinen ad-hoc ekspertyengi grupa vash te notadeinen o thanipeske hasarya kerde kotar konstrukcia e hidrocentraluengo.⁵²³ Suspenzia e operacinalune mekhipesko hramingya sar vasno vijaibe e thanipeske aktivistengo kola kerde kampanya mamuy projektya bershencar.⁵²⁴ Ano Avgusti 2023, Bazikuni Kriselin ani Prishtina anulingya e decisia kerdi kotar Blumlavdi Komisia vash o Medie (KPM) ano Januari 2021, koya angya angloopenjaripe vash BRO BIRN Kosovo televizyuno programi 'Jeta në Kosovë' vash olen-go rodlaripe vash biznismenyenge monopolyune praktike. Rodlaripe, anavimo 'Nashuzhi Energia: Kosovari kova ka Lel o Kham', mothavgya sar biznismeni Blerim Devolli sine palo shov kompanie leindoy milionya euro kotar o bikinipe e solaruna energiako ano ushkavipe e anti-monopolyune regulengo.⁵²⁵

385. Kosovaki nevi Strategia vash Energia (2022-2031) duryargyola kotar may dur evolviripe e hidrocentraluengo vash ebepi e darakeripyengo vash thanipe. Akava sito vasno bajako anglo kay te keren e Kosova angluni ano regioni kay aqhavela o promovipe e neve hidrocentraluengo. Strategia planirinela ambiciozuno bayripe ani rikeripeski energia, leindoy kotor 600 MW e balvalako, 600 MW solaruni, 20 MW e biomasatar, thay 100 MW e konsumatoreske kapacitetestar, therinody re-sipe neutraliteti e karbonisko ji pe bersh 2050.⁵²⁶

386. Rekomandipya

- Nacionaluni Energia thay Klimako Plani musay te finalizyngyol thay te ovel akcesimo vash generaluni publika;
- Ministria vash Ambienti thay Thaneko Planifikipe musay te prezentinel konkretuno plani vash vastipe e menajmentesko ani Kosova;
- Ministria vash Ambienti thay Thaneko Planiripe musay te harmonizinel thay startinel o implementipe e legalune mekhipyengo vash thanipesko vastipe, hasaripe vay krimi; implementinel o principi e melalipeske pokipesko thay bayarel o godornipe e publikako vash thanipesko garavipe;

522 Pishtarët (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

523 Pishtarët (2024), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2023.

524 Energiako Komuniteti (2022), [Secretariat to mediate between Ministry of Environment in Kosovo and Kelkos in dispute over hydro-power plants](#).

525 BIRN(2023), <https://balkaninsight.com/2023/08/04/birn-wins-solar-power-investigation-case-against-kosovo-media-regulator/>.

526 Bankwatch Network (2023), [Kosovo becomes the first Western Balkan country to stop promoting new hydropower](#).

- Ministria vash Ambienti thay Thanekso Planifikipe musay te konsiderinel vazdipe yekhe laqharde ledeutne anagzhipesko mashkar CMO thay thay raipaske homologya ano centrlauno thay lokaluno niveli. Keriba buti ayekha, si te theren resipe te sigurinen aktivuno kotorleipe thay kualitativune ano politike thay decizipaske leipya, procesya monitoripasko vash CMO thay manusha prekal procesya e decizipasko e prioritetengo ano komunako niveli thay godinipesko vazdipe vash benefitya ano prioriteteske umala ani Green Agenca.

8.4 O Hako vash Yekhipe thay Na-Diskriminipe

387. Na-diskriminipe sito yekh bazikuno hako kay sanksionisalo ano traktya ververtune internacionalune vash o manushikane hakaya, leipeya vi UDHR, Mashkarthemutno Pakti vash Ekonomikune, Socialune thay Kulturake Hakaya, Nukta 14 thay ECHR anglodikhlarla garavipe mamuy diskriminipe anu baht vash hakaya decizime ani Konventa. Kosova therla obligipe krisyuno te sigurinel o sah individya andre yurisdikciya olako te garavygon kotar o diskriminipe ani baza racaki, etnikuno avipe, poli, religia, seksualuno orientipe thay yaver garavde karakteristikike.

388. Kotar yuridikuno dikhipe, Kosovaki Konstitucia ani Nukta 24, ano eksplicituno drom aqhavla diskriminipe thay garantinla garavipe sar si pe krisi vash o sah individya. Krisi Gn. 05/L-020 vash Polyengo Yekhipe, Krisi Gn.05/L-100 vash Garavipe kotar Diskriminipe thay Penaluo Kodi Gn. 04/L-082 vi ayekha pashavla krisiyune ramya vash garavipe e individyengo kotar o diskriminipe thay vash te adikerel godorne autorya. Krisi vash Ombudspersoni autorizingya IAP vash promovipe, monitoripe thay phikodeipe vash yekhuno tretmani bizo diskriminipe ano garavde baze o Krisi vash Polyengo Yekhipe thay Krisi mamuy Diskriminipe. Ombudspersoni shay te mothavgyol ini ano ovipe e kriselinake amalesko (amicus curiae) kotar o kriselinake procesya kola siton phande e manushiane hakayencar, yekhipe thay garavipe kotar o diskriminipe. Administrativuno Mothavno e Ministriako vash Lokalune Raipesko Admisnitripe, Gn. 2007/08 vash Formiripe vash Manushikane Hakaya ano Komune, anglodikhlarla formiripe e yekhlinyengo ano komune kerde kotar may hari trin ofisialune, leipeya ini koordinatoro vash Yekhlinya vash Manushikane Hakaya.⁵²⁷

389. Fragmentime krisiyune aktya thay nanipe e ekzekutivune zoralipesko, therde impakti ano yuridikuno sigurupe phanglo e mandateya e akale komunalune mekanizmyengo, anindoy hasari ani konsistenca thay anglodikhlaripe olengo ano garavipe, avancipe thay promovipe o manushikane hakayengo, kote pedral sah kerna yekh ushavipe pharo vash bazikune principya vash krisisko phiravipe.⁵²⁸

390. Sahakaleya, sar vakergyola ano Bershesko Raporti e Evropaka Komisiako vash o bersh 2022, Krisi vash Garavipe kotar o Diskriminipe sito ano konformiteti e Evropake thay internacionalunen normencar, numay implementipe olengo aqhola samatradimo. Sito pandar manglarno kay te organizingyon kursya traynipaske vash publikune ofisialune vash garavipe kotar o diskriminipe, specialune vash na-diskriminipeske sevalutne ano komune thay ministrie, kapacitetya kolengo

527 CRPK (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.
528 CRPK (2022), detalya vash khetano CMO raporti vash Manushikane Hakaya ani Kosova 2022.

musay te zorakergyol.⁵²⁹ Vi ayekha, Raporti vash impelemtype e Krisesko Gn. 05/L-021 vash Garavipe kotar Diskriminipe publikisalo ano 2023 ani baza e surengi rpaortine ani online platforma vash garavipe mamuy o diskriminipe e komunitetengo K-Roma, K-Ashkalie thay K-Egipqanya.⁵³⁰

391. Diskriminipe ani baza e etnikune identitetesko lungyarela te aqhol yekh sheruno puqipe ani Kosova e diniteteya e may but e komunitetengo K-Roma, K-Egipqanya thay K-Ashkalie jene ano riziko. Ano Februari 2022, Komisia e Rovlaripyengi thay Oda e Kosovake Avokatengi kergya qa-qune yekh krisipe toar 2,500 Euro mamuy avokati Tomë Gashi vash olekso kotorleipa no khivo[e e tepna e bervalipesko yekh personesko kay amngelay pe drom ano shezhi Nëna Tereza ano februari e bersheshko 2020. Sar respodipe akale incidenteske, Youth Initiative for Human Rights - Kosovo (YIHR KS) dengya rovlarin ani Kosovaki Avokatengi Oda ano 3 Marti, 2020, nakhinody ano shrdipe e disciplinyuna procedurako.⁵³¹ Palo shrdipeske konstatipa vash na etikuno ovipe thay ushkavipe e butyako, ov krisisalo e krisipeya kotar 2,500.00 EUR. Gashi apelingya e decisia, nakhinody ano anulipe e Komisiako vash Rovlarin, numay may dosna iranipe mekhla pe zoralipe ano shrdipeski decisia. Nasuskesuno ano may dur rovlarinya thay yekh kriselinyaki sura mamuy Kosovaki Avokatengi Oda (OAK), rovlarin e Gasheski ani Apeleski kriselin thay ani Konsitutciaki Kriselin agorutne refuzisali, kerinody qa-qune o disciplinake mase pedral oleste.⁵³²

392. Diskriminipe mamuy juvla, specialune ano buytako than, aqhola vi ayekha vasni sfida. Juvla but ver pokingyona may hari desar mursha vash yekhuni buti thay sito taloprezantime ano phiravipaske postya. Diskriminipe baziripea ano seksualuno orientipe thay polyengo identiteti sito vi ayekha dikhlo, kana o kotorleutne e komunitetesko LGBTQI+ arakhlona stigma, disriminipeya thay violenca.

393. Implementipe e na-diskriminipeske masengo ani praktika phangyona ini buderi kotar teluno koordinipe ano niveli e komunengo. Buderu komunitetyenge marginalizime na therna akcesi ano hakaibe thay arakhlona e aqhavipyencar vash te roden korigipe vash diskriminipe. Sar si pe BRO CRP/K, mekanizmya vash garavipe e hakayengo ano lokaluno niveli shay te khelen rola decizipas-ki ano zoralipe o sistemi garavipasko vash manushikane hakaya ano centraluno niveli. Kosovake kriseski sura vash nadiskriminipe sitoy samatradimi, thay mashkar o putarde ovipya vash rodlaripe kotar Ombudsmani ano bersh 2022, 48 siton phande diskriminipeya.ano 2023, OIK lela 164 individualune rovlarinya phanglo e diskriminacia e 101 surencar referime vash rodlaripe, sar si pe EU Komisiako raporti. Vash may buderi, diskriminipeske sure daykver na lelelona pe dikhipa serioziteteya thay procedingyona lunge vahteya kotar respektivune autoriteteya.⁵³³

394. Pali sura e vastune e beshlinyako rotencar kotar Faruk Kukaj, kova krasingya e Prishitnaki komna thay vijaingya e sure rodindoy kompensipe kotar e komuna vash na siguripe e infrastrukturako vash manusha ano bersh 2022, niyekh yekhuni sura e diskriminipeski na kreirisali ani kriselin ano 2023.⁵³⁴

529 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

530 Ofisi vash Shukarno Raibe, [report on the implementation of the law on the protection against discrimination of K-Roma, K-Ashkali and K-Egyptian communities](#).

531 YIHR KS (2022), [Komunikatë për publikun](#).

532 YIHR (2023), [Epilogue of the case: Tomë Gashi found responsible for undertaking unethical actions, violation of duties and authority of the lawyer](#).

533 EU Komisia (2022), [Kosovo Report 2022](#).

534 Prishtina Insight (2022), [Person of the year for Prishtina Insights, Faruk Kukaj](#).

395. Rekomandipya

- Ofisi vash Shukarno Raibe (ZQM) andar Sheruneminsitresko Ofisi sile musaibe vash may but manushikane, finciarune thay adminsitraitvune resursya vash te pheren poro mandati thay te dikhlaren politike ani umal e manushikane hakayengi, shukarno raibe thay anti-diskriminipe;
- Kosovako Sombeshipesko Komiteti vash Manushikane Hakaya musay te sigturinel may but efektivuno implementipe e anti diskriminipeska legislaciako;
- KGJK, KPK thay Akademia vash Hakaibe musay te del pherune treningya vash antidiskriminipe vash krisitorya thay prokurorya ano alosaripe e diskriminaciake surengo sar si pe aplikimi legislacia;
- ZQM khetane e Kosovake Sombeshipeske Komiteteya vash Manushikane Hakaya musay te eolvirinel iniciative reseya vash maripe e diskriminaciako thay promovipe e inkluziako thay yekhuno treteripe e na-buderune komunitetengo, leindoy kotor Roma, Ashkalie thay yaver, ano sah umala e Kosovake malipesko;
- KR musay te del godinipeske vazdipeske kampanye vash generaluni populacia vash anti-diskriminipesko rami ani Kosova thay olesko vasnipe ano malipe.

